

SREČO DRAGOŠ IN VESNA LESKOŠEK

DRUŽBENA NEENAKOST
IN SOCIALNI KAPITAL

Mirovni inštitut

Inštitut za sodobne družbene in politične študije

SREČO DRAGOŠ IN VESNA LESKOŠEK
DRUŽBENA NEENAKOST IN SOCIALNI KAPITAL

LEKTURA: NEVENKA ŠKRLJ

RISBA NA ZUNANJI STRANI OVITKA: COMTE, GOSPOD MAYEUX

RISBA NA NOTRANJI STRANI OVITKA: J. J. GRANDVILLE, PERSPEKTIVISTIČNE KRATKOČASNICE

OBLIKOVANJE: IRENA WÖLLE

TISK: STANE PEKLAJ

© MIROVNI INŠTITUT, 2003

IZID KNJIGE JE OMOGOČIL OPEN SOCIETY INSTITUTE

ZBIRKA POLITIKE

IZDAJATELJ: MIROVNI INŠTITUT

INŠTITUT ZA SODOBNE DRUŽBENE IN POLITIČNE ŠTUDIJE

METELKOVA 6

SI-1000 LJUBLJANA

E: INFO@MIROVNI-INSTITUT.SI

WWW.MIROVNI-INSTITUT.SI

UREDNIK: ALDO MILOHNIČ

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316.344.23

DRAGOŠ, Srečo

Družbena neenakost in socialni kapital / Srečo Dragoš in Vesna Leskošek. -
Ljubljana : Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, 2003. -
(Zbirka Politike)

Vsebuje tudi prevod, tiskan v obratni smeri : Social inequality and social capital /
[translation Olga Vuković].

ISBN 961-90932-0-8

1. Leskošek, Vesna 2. Dragoš, Srečo: Social inequality and social capital

122501120

KAZALO

7	PREDGOVOR
9	IDEOLOGIJA
21	DRUŽBENA NEENAKOST
22	Ideologija unificiranja
28	Ideologija ekonomiziranja
34	Ideologija minimaliziranja
41	SOCIALNI KAPITAL
47	PODOBA SLOVENSKE PRESTOLNICE
48	Mikropolitike
53	Mreže in učinki
55	Strukture in dejavnosti
57	Neenakosti
59	Perspektive
65	SKLEP
69	LITERATURA
73	PRILOGE
73	Opisi skupnosti
89	Vprašalnik

KAZALO PREGLEDNIC

17	SHEMA 1:	BIOGRAFSKI PREREZ OBMOČJ SOCIALNIH RELEVANC (*KOLOBARJEV*), RAZMEJENIH Z IZO-ČRTAMI
19	SHEMA 2:	IDEOLOŠKO ZAVAJANJE
23	SHEMA 3:	DRUŽBENA NEENAKOST IN RAZLIČNOST
25	SHEMA 4:	OSNOVNE RAZVOJNE ALTERNATIVE DRUŽBENIH SISTEMOV
44	SHEMA 5:	KOMBINACIJA RAZLIČNIH KOLIČIN KAPITALA Z NJEGOVO SOCIALNO, EKONOMSKO IN KULTURNO OBLIKO
37	TABELA 1:	UČINEK DENACIONALIZACIJSKEGA DEKRETA V TRANZICIJSKEM PORASTU DOHODKOVNIH NEENAKOSTI
38	TABELA 2:	DOHODKI GOSPODINJSTEV NA ZAČETKU IN OB KONCU TRANZICIJE
86	TABELA 3:	ODGOVORI POSAMEZNIKOV PO VRSTI SKUPNOSTI
87	TABELA 4:	VSI ODGOVORI POSAMEZNIKOV SKUPAJ
88	TABELA 5:	ODGOVORI PO POLOŽAJIH, KI JIH LJUDJE V SKUPNOSTI ZASEDAJO

PREDGOVOR

Družbeno neenakost lahko razumemo in opravičujemo na različne načine, ki so odvisni od tega, s katerega konca se je lotimo. Razlagamo lahko simbolne pomene ali pa opisujemo statusne in deprivacijske učinke na tiste, ki so zaradi neenakosti izključeni iz družbenega življenja. Družbena neenakost je tudi način delovanja. Edvard Kocbek navaja v enem od svojih dnevnikov (Kocbek 2001, 318) resnični dogodek nekje na železniški postaji v Sarajevu iz leta 1938. Takole pravi: po cesti, ki vodi na postajo, je hitela »mlada ženska brez nog, z životom v neke vrste košari se je poganjala le z rokami, ki je na njih imela nanule (lesene copate) ... Reva je od daleč kričala in prosila: 'Dajte, počakajte še, sprejmite me, počakajte za milost božjo!' V tistem trenutku pa, ko bi jo moral nekdo dvigniti na vlak, se nihče ni zganil, celo to se je zgodilo, da je strojevodja tisti hip pognal lokomotivo. In takrat so potniki bruhnili v največji smeh.«

Ta zapis je nazorni primer pomanjkanja socialnega kapitala v določeni skupnosti. Z odpravo prikrajšanosti ne zadošča ukiniti vlake, bolje je zblížati skupine, ki čakajo na vlak. Socialne in lokalne politike so tisto orodje, s katerim lahko to naredimo. Zato je knjiga sestavljena iz dveh glavnih delov, iz teoretičnega in empiričnega. V prvem delu avtorica in avtor opozarjata na tri vrste poenostavitev, ki se jim ne moremo izogniti, ker z njimi reduciramo kompleksnost realnosti, da bi jo laže razumeli. Problematična je tretja vrsta poenostavitev, ki jim pravimo ideologije, zato si zaslužijo največ pozornosti. V poglavju o neenakosti so obravnavani trije ideološki načini razumevanja tega pojma, ki se pri nas najpogosteje uporabljajo. S poglavjem o socialnem kapitalu si lahko pomagamo pri razumevanju povezave med družbeno neenakostjo in stratifikacijo, ki se v sodobnih družbah dogaja drugače kot pa v času, ko je nastajal temeljni sociološki repertoar za opisovanje teh povezav. Kako se vse to odraža v vsakdanjem življenju, nam pokaže akcijska raziskava desetih ljubljanskih skupnosti, ki smo jih včasih imenovali »kra-

jevne skupnosti«. Tranzicijske izgube skupnostnih resursov zaradi denacionalizacije in privatizacije usodno vplivajo na vsakdanje življenje ljudi v skupnosti in na njihove možnosti, na družbeno participacijo in odnose do ljudi, ki so tradicionalno označeni s predsodki in stereotipi.

Brez razumevanja procesov, ki vzpostavljajo neenakosti na mikro ravni, ni mogoče oblikovati politik za njihovo zmanjševanje na makro ravni. Neenakosti namreč lahko zmanjšujemo le tako, da omogočimo vsakomur prehod po družbeni lestvici navzgor z enakimi pogoji, pri tem pa s posebnimi politikami krepimo tiste, ki imajo tradicionalno manj možnosti in so zaradi neenakosti izključeni ali osamljeni. Različni socialni programi so lahko le dodatek, ki je usmerjen h krepitvi, ne morejo pa biti glavno orodje za zmanjševanje neenakosti, še zlasti ne takrat, ko so usmerjeni v spreminjanje in prilagajanje izključenih skupin ljudi, namesto da bi spreminjali njihove življenjske razmere in poglede večinske družbe.

Na koncu naj se le še zahvaliva Mirovnemu inštitutu in Aldu Milohniću, ki je sprejel delo v objavo in se zaman trudil pridobiti sredstva za sofinanciranje od Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, kjer so delo ocenili slabše od, na primer, treh del Škofijskega ordinariata o družini ali slabše od poročila o posvetu turističnih društev s podeželja. Upava, da bo branje kljub temu zanimivo in za koga tudi koristno.

VESNA LESKOŠEK IN SREČO DRAGOŠ
LJUBLJANA, SEPTEMBER 2002

IDEOLOGIJA

Realnost je preveč zapletena, da bi jo razumeli in zajeli v celoti, brez preostanka. Zato se pri mišljenju in izrekanju nikoli ne moremo izogniti poenostavitvam. Še zlasti so poenostavitve nujne za družbeno realnost, ker so njen sestavni del, skupaj z nami. Zato je pomembno, da poenostavitve razlikujemo, pa tudi realnost od njih. Atomi v resnici niso takšni, kot jih kažejo sodobni fiziki ali starogrški misleci. To so le podobe atomov (ki so si celo podobne). Razlaga socialnega delovanja, ki jo najdemo v teoriji menjave – v eni od najprodornejših socioloških teorij sodobnosti – je v bistvu enaka kot pri Demokritu, ki je že pred 2400 leti trdil, da izbiramo skozi beg in občutke. Demokrit pravi, da uporabljamo vidne reči za razumevanje nevidnih, mišljenje je sredstvo za iskanje, beg in občutki pa nam služijo za izbor tistega, čemur smo naklonjeni, medtem ko bežimo od vsega, čemur nismo naklonjeni. To je ena starejših poenostavitev socialnega delovanja, ki očitno ni brez spoznavne vrednosti, saj se še vedno uporablja.¹

Tudi vsakdanji svet, v katerega zjutraj vstanemo in si v njem umijemo zobe, in tudi svet znanosti, umetnosti, religije, politike, so sestavljeni iz poenostavitev. Ti svetovi se med sabo razlikujejo po vrstah in načinih poenostavljanja, ne pa v tem, da jih ni. Ker nas bo v nadaljevanju zanimala samo določena vrsta poenostavitev, si lahko pri tem pomagamo z dodatno poenostavitvijo, kjer vse možne poenostavitve z vseh področij razdelimo v tri navidezne kategorije:

- I. resnične, nepreverljive in nenevarne poenostavitve
- II. neresnične, preverljive in nenevarne poenostavitve
- III. neresnične, preverljive in nevarne poenostavitve.

¹ Enaka je npr. definicija nagrad in stroškov v teoriji menjave. Cf. Stark & Bainbridge 1996, 27.

Pri tem kriterij »resničnosti« ni mišljen ontološko, ampak bolj sociološko, kjer smo pozorni na kombinacijo odnosa do realnosti (o kateri se poenostavitev izreka) z namenom njenega nastanka. Med neresnične poenostavitve bomo uvrstili tiste, ki so do predmeta izrekanja redukcionistične v tolikšni meri, da več ne služijo namenu, zaradi katerega so bile narejene, za razliko od resničnih, ki jih z vidika realizacije namenov ni treba popravljati. Pri preverljivosti se lahko zadovoljimo s preprostim tautološkim kriterijem, po katerem je preverljivo tisto, kar lahko preverimo. Zato bomo poenostavitve v smislu »bog je«, »boga ni« ali pa poenostavitve, sestavljene iz vrednot, uvrstili med nepreverljive. Kriterij ne/nevarnosti se nanaša na presojo učinkov, ki jih imajo poenostavitve na družbeno in fizično okolje. V tem smislu se v I. kategorijo uvrščajo poenostavitve s področja splošno sprejetih moralnih resnic (»dobro je delati dobro«, Kantov kategorični imperativ), s področja znanstvenih aksiomov v naravoslovnih in družboslovnih teorijah (npr. »brez meje ni sistema«, pomen konsenza v klasičnem funkcionalizmu) in tudi mnoge poenostavitve iz vsakdanjega življenja (»izobraževanje je koristno«). V kategorijo II spada npr. pozdrav »dober dan«, ki ga izrečemo v deževnem vremenu, prepričanje, da je vzhod tam, kjer »Sonce vzhaja«, rituali in drugi vedenjski obrazci, ki služijo kot forme, osamosvojene od prejšnjih vsebin (Simmel 1993) itd. Vse to so preverljivo neresnične poenostavitve, ki jih uporabljamo zelo pogosto in niso škodljive za nikogar, če ne zdrsnejo v kategorijo III.

V tretji kategoriji, ki bo predmet nadaljnje obravnave, so neresnične in nevarne poenostavitve. Ker so tudi preverljive, je odgovornost zlasti družboslovnih ved, da se z njimi ukvarjajo. Že na začetku pa je treba opozoriti, da nevarnost poenostavitev iz kategorije III ne izhaja toliko iz dejstva, da niso resnične, ampak predvsem iz interesov in okoliščin, ki omogočajo nevarne učinke. Pomembnost tega poudarka lahko ponazorimo z neželjenimi poenostavitvami iz vsakdanjega življenja, ki še vedno obstajajo, npr.: »črnci so v povprečju manj inteligentni kot belci«, »Cigani so že po naravi nagnjeni k brezdelju«, »naša kultura je boljša od drugih«, »ženske so manj racionalne od moških« itd. Za te poenostavitve (predsodke) velja, da v sodobnih kulturah niso zaželeni, ker so sporni in lahko vodijo v izključevanje in nasilje. A to ni nujno. Predsodki postanejo zares nevarni šele, če v skladu z njimi tudi rav-

namo. Kar jih naredi nevarne, pa ni njihovo vsebinsko razmerje do realnosti (neresnica), ampak predvsem kombinacija interesov in okoliščin. Šele ta kombinacija naredi iz teh napačnih miselnih konstruktov socialno dejstvo v smislu stvarnega, izkustvenega odnosa na druge, ki učinkuje nevarno. Brez tega pogoja predsodki ostajajo v prejšnji kategoriji II. Ključna okoliščina, ki jih potisne v tretjo kategorijo, je torej družbena moč. Šele z njeno uporabo je mogoče te poenostavljene konstrukte realnosti vsiljevati drugim, za kar moramo biti tako ali drugače motivirani. Rasni, spolni, starostni, verski predsodki sami po sebi še niso rasizem, mačizem, ageizem, fanatizem; to so le, če jih konkretiziramo z močjo, šele tako jih vzpostavimo. Kar velja za predsodke, velja tudi za druge psihične produkte. Misel ni nevarna – naj bo še tako napačna – nevarno je dejanje. Hkrati pa ne smemo pozabiti, da je vsaka ubesedena misel (izrečena, zapisana), ko doseže ušesa drugega, že socialno dejanje. Načeloma lahko vsaka zamisel in vsaka resnica, ne glede na njeno poenostavljenost, služi monopolnim namenom tistih interesnih skupin, ki si lahko privoščijo tekmovanje z drugimi skupinami zaradi zgodovinskih, institucionalnih, normativnih ali kako drugače pridobljenih prednosti. Zaradi tega poudarka velja opozoriti na potrebo po rehabilitaciji pojma *ideologija*, ki je ključnega pomena za razumevanje kategorije III. Ker se je največkrat z ideologijo označevalo skorajda karkoli, bo zato v nadaljevanju uporabljena Berger-Luckmannova opredelitev ideologije, v kateri je ta pojem očiščen presplošnih in neuporabnih konotacij. Še prej pa za ponazoritev zmede v definicijah ideologije pogledjmo deset najpogostejših načinov opredelitve tega pojma:

- a) razsvetljenska opredelitev: z ideologijo se označuje vseobsegajoče enciklopedično znanje, ki je razumljeno kot nasprotje praznovernosti in predsodkov
- b) legitimnostna opredelitev: ideologija je vsak idejni sistem, ki upravičuje podrejena razmerja med socialnimi skupinami
- c) razredno pristranska: ideologija je napačna zavest, ki pomeni idejno produkcijo razreda na oblasti (zato v marksističnem smislu ideološko učinkuje vse, kar prihaja od »nadstavbe«, »superstrukture« oz. neproletarskih »oblik družbene zavesti«)
- d) razredno nepristranska: ideologija je vsaka partikularna zavest določene skupine, ki nasprotuje drugim skupinam (v tem smislu npr.

- Mannheim govori tudi o utopičnih ideologijah podrejenih skupin)
- e) postmarksistična: sem spadajo številne revizionistične variacije marksistično razumljene ideologije (npr. Gramscijeva hegemonija, Althusserjevi ideološki aparati države itd.)
 - f) modernistična (frankfurtska šola): ideologija je porabniški mehanizem za transformacijo večpomenskih kulturnih resnic v enopomenske floskule, ki so pripravne za množico, da si jih iracionalno prisvoji kot lastno prepričanje; tako se s pomočjo ideologije pretvarja oz. potvarja racionalno v iracionalno, mišljenje v parolo, moralnost v moraliziranje, inventivnost v pozo, kultura pa v okrasno embalažo
 - g) postmodernistična: ideologija je tisto, kar je v skladu z njeno definicijo, ki smo jo izbrali glede na problem, s katerim se ukvarjamo
 - h) strankarsko opozicijska: ideologija označuje parole, koncepte in programe strank(e) na oblasti oz. celotne vladajoče politične garniture
 - i) vseizključujoča: ideologija so vse ideje, ki nasprotujejo našim idejam
 - j) vseobsegajoča: ideologija je katerikoli sklop idej, trditev in s tem povezanih ravnanj kogarkoli na kateremkoli področju.

Navedeni seznam je daleč od tega, da bi bil izčrpen. Kljub temu pa ponazarja zadrege z mišljenjem ideologije, ki so tolikšne, da zahajajo v paradokse. Prvi je že v razliki med začetno alinejo in naslednjimi. Že na prvi pogled je razvidno, da je ideologija sprva res še označevala to, kar obljublja sam pojem (*ideo-logija*), torej znanost o idejah, medtem ko se v nadaljnjih variacijah isti poudarek vse bolj zabrisuje s prenašanjem z idej na delovanje akterjev. To pomeni, da ideologija – kljub imenu – ne označuje več idej, ampak učinke; ne določa je mišljenje, ampak delovanje. Ta paradoks je opazila že Hannah Arendt, ko je opozorila, da se za samim izrazom skriva nekaj drugega:

»Beseda 'ideologija' na videz implicira, kot da lahko ideja postane predmet znanosti na enak način kot so živali predmet zoologije in da sufiks *-logija*, enako kot v zoologiji, pomeni nič manj kot *logoi*, torej znanstvene trditve.«

Prav to je zavajajoče, pravi avtorica. Ideje niso predmet ideologije, čeprav so z njo povezane. Resnični ideološki »predmet je zgodovina, na katero se 'ideja' pozneje nanaša; rezultat te aplikacije pa ni korpus razvidnosti o nečem, kar *je*, ampak razodevanje procesa kot

nečesa, kar se stalno spreminja«. (Arendt 1998, 476–477). Kaj pa je to, kar se »stalno spreminja«, oziroma, zakaj avtorica pravi, da je zgodovina resnični predmet ideologije in zakaj se ji njeno spreminjanje zdi odločilno? Na to vprašanje je sociološki odgovor precej enopomenski: zgodovina se spreminja zaradi socialnega delovanja ljudi na druge ljudi in stvari, to delovanje pa je vselej interesno pogojeno. Skratka, Hannah Arendt govori o tem, da je treba biti pri ideologijah pozoren predvsem na vsebino interesov, bolj kakor na vsebino idej.

Naslednji paradoks pri opredelitvah pojma ideologije je metodični. Viden je npr. iz zadnje alineje prejšnjega seznama. Gre za predpostavko, da je nezadostnost definicij mogoče korigirati z zatekanjem v čim večjo inkluzivnost. Značilno za takšno opredelitev, ki jo lahko uvrstimo v zadnjo alinejo (j), je definicija Stuarda Halla, ki z ideologijo označuje nič manj kot vsa »duševna ogrodja – jezike, koncepte, kategorije, miselne predstave in njihove izrazne sisteme – ki jih razvijajo različni razredi in socialne skupine z namenom osmislitve« vsega, kar se v družbi dogaja (cit. po – van Dijk 1998, 9). In kot da je to še vedno preozko, skušajo nekateri Hallovo definicijo ideologije še dodatno raztegniti na vsakršno »regulacijo družbenih praktik« (ibid.). Paradoksalnost tako širokih definicij je, da ne ostane več ničesar, kar bi lahko veljalo za *neideološko*; v tem primeru je seveda tudi sama definicija ideologije nepotrebna. Če pa pri tem predpostavimo, da vendarle obstaja še kaj, kar spada zunaj atributa ideološkosti, potem bi morali definirati ravno tisto, kar je posebno in izstopajoče, ne pa ideologije kot lastnosti, ki da je vseobsegajoča in značilna za vse.

Za naše potrebe (v zvezi s konstrukti III. tipa) se je treba takšnim paradoksom izogniti in skrajšati prejšnji seznam definicij ideologije. To lahko naredimo z izločanjem neuporabnih opredelitev, ki se nagibajo k skrajnostim in so zato ali preveč inkluzivne ali preveč ekskluzivne. Ko odmislimo še aforistične izpeljave, nam ostaneta različici *b* in *d*. Namreč legitimnostno in razredno nevtralni opredelitvi, ki se osredotočata na tekmovalnost družbenih skupin in na to, da nobena med njimi ni ideološko imuna že vnaprej. V igri so interesi kot gibalo zgodovine, na njih pa se »pozneje aplicirajo« še ideje, kot pravi Hannah Arendt. Prav takšno definicijo najdemo v eni od najpogosteje citiranih družboslovnih knjig zadnjih desetletij, v

Družbeni konstrukciji realnosti. V njej je pojem ideologije pojasnjen takole:

»Ko se posebna definicija realnosti pritrdi na konkretni interes moči, jo lahko imenujemo ideologija« (Berger & Luckmann 1988, 114).

Kljub jasnosti zgornje definicije velja posebej poudariti, kaj so po Bergerju in Luckmannu značilnosti ideologije. Navaja štiri ključne poudarke:

1. ideologijo tvorijo predvsem konkretni interesi, ne pa toliko vsebina tiste realnosti (poenostavitvenega konstrukta), ki jo propagira ideološki akter; zato je vselej realnost tista, ki se prilagaja interesom, in ne obratno;
2. obstoj te realnosti, s katero akter prepričuje druge, ni odvisen le od tega, kdaj in kako si jo je akter izmislil; ideološka realnost je odvisna tudi od konteksta, v katerem se pojavlja, in sicer v dvojnem smislu: da poleg nje obstajajo tudi druge definicije realnosti in da se med njimi vsaj ena razlikuje od prve po konkurenčnosti (to npr. pomeni, da uveljavljena vera v nekega boga xy v družbi, v kateri vsi njeni pripadniki verujejo v istega boga xy , še ne velja za ideologijo, ne glede na to, s kakšno ostrino tega boga prenaša na svoje podanike verska elita; isti bog postane ideološki šele z nastopom verskega dvoma oz. s pojavom nekega drugega, konkurenčnega boga wx);
3. šele družbena moč je tista, ki akterju omogoča, da lastne interese – »pritrjene« na definicijo realnosti – ideološko posreduje drugim; zato zgolj neka fantazija sama po sebi še ni ideologija, tudi takrat ne, ko ima močen psihokompensacijski učinek na množice (kot npr. v umetnosti, veri, pri zabavi, porabništvu);
4. ideološko delovanje je pogosto nasilno (za Hanno Arendt je ideološko nasilje značilnost predvsem dvajsetega stoletja), čeprav to ni nujno! Iz prejšnje definicije izhaja, da je družbena moč ključni element ideologije, a pri tem ne smemo zanemariti, da so izvori moči in načini njene uresničitve različni. Zato ideološko učinkovanje ni nujno prisiljevanje v smislu izvajanja nasilja. Ideologije se lahko vsiljujejo tudi subtilno in v povsem nemonopolnih okoliščinah, kjer akterji dosegajo svoje ideološke namene s prepričevanjem, menjava ali trgovanjem.

Problem je torej resnejši, ker je težje prepoznaven. Okoliščine, iz katerih je že po definiciji izključeno nasilje, ne pa tudi vsiljevanje, so:

- predvolilni »boji« med političnimi strankami v okviru demokratičnih procedur na svobodnih volitvah;
- tekmovanje na sodobnih religijskih trgih, kjer je nastopanje verskih ponudnikov povsem svobodno in ločeno od države;
- področje ekonomskotržne propagande;
- tekmovalstvo med neformalnimi klikami in frakcijami v organizacijah;
- izobraževalni programi, vključno s tistimi, kjer je udeležba prostovoljna;
- socialne, spolne in druge neenakosti v pogojih enakih pravic za vse itd.

Navedene poudarke lahko združimo v natančnejšo definicijo: ideologije so interesno pogojeni konstrukti realnosti, ki se z uporabo družbene moči uveljavljajo na račun drugih in drugačnih (konkurenčnih) konstruktov.

Vendar – kakšno vlogo imajo pri tem ideje, ki osmišljajo realnost in tvorijo vsebino posameznega konstrukta? Definicija očitno implicira obstoj različnih vrst realnosti, saj predpostavlja: prvič, realnost, ki jo izreka ideološki konstrukt, drugič, realnost konkurenčnih konstruktov, ki niso (nujno) ideološki, in tretjič, izvorno realnost, ki je podlaga vseh teh konstruktov oz. poenostavljanj. Razmerje med naštetimi realnostmi označujemo za ideološko – a kaj je značilno za to razmerje? Že prej smo rekli, da so tudi najpreprostejši konstrukti realnosti sestavljeni iz idej, ki so organizirane z namenom, da bi poenostavljale kompleksnost okrog nas. Ko rečemo, da je vzhod v smeri, kjer »vzhaja Sonce«, smo s tem poenostavili konstelacijo nebesnih teles v egocentrični konstrukt, kjer smo v središču mi in se Sonce giblje okrog nas. Poenostavitve konstruiramo z različnimi miselnimi postopki, z reduciranjem, abstrahiranjem, analogiziranjem, simboliziranjem, metaforiziranjem, ignoriranjem, logičnim sklepanjem itd. Ker so sami konstrukti tudi realni, čeprav drugače kot izvorna realnost, na katero se nanašajo, imajo status metarealnosti. Načelno ni s tem nič narobe, kadar jih uporabljamo kot nadomestke pri lažjem gibanju oz. kadar se znajdemo na zahtevnejših terenih. Spomnimo se na Schutzovega tujca: v neznanem kraju se ne more ravnati po najpomembnejših lokacijah mesta – kakršne so npr.

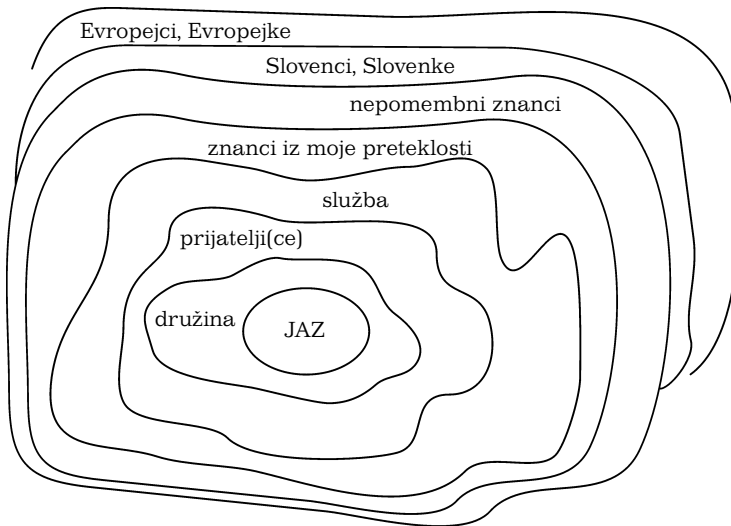
sedež mestne oblasti, elektrarna, vodovodno zajetje, sodišče, univerza – ker ne pozna teh lokacij, ker ne prepozna samih objektov na teh lokacijah, ali pa zaradi pomanjkanja izkušenj, da bi to dvoje povezal. Zato se bo tujec ravnal drugače: po tistih izbranih objektih, ki so pomembni *zanj*, ker jih je on naredil za takšne, čeprav so dejansko le neki nepomembni deli streh, izstopajoči reklamni panoji ali bizarna pročelja. Tujec se giblje po mestu s pomočjo *svoje* poenostavitve realnosti, torej z uporabo konstrukta, ki pa še ni ideološki, čeprav zavestno odstopa od fizične konfiguracije mesta. Tujec ostaja še vedno zainteresiran za izvorno mestno realnost, še vedno je nanjo pozoren pri izdelavi konstrukta o njej, čeprav je pozoren drugače kot npr. domačin, drugače kot znanstvenik, drugače kot turistični vodič – in prav ta »drugače« je tista okoliščina, ki jo ideološki učinek odpravlja v imenu nečesa drugega. Kar tujec poenostavlja zaradi pomembnosti, ideolog odpravi kot nepomembno; zato (Schutzov) tujec še ni ideolog.

»Ovisno od zainteresiranosti za svoj družbeni svet si bo tujec uredil spoznavanje tega sveta v skladu s termini, pomembnimi za njegovo ravnanje, ne pa z znanstvenim sistemom. Okolje si bo organiziral okrog samega sebe (kot središča) z obvladljivimi segmenti, ki so mu dejansko ali potencialno dosegljivi ... , torej bo svet dojemal kot stratificiranega v različne plasti realnosti, od katerih vsaka zahteva drugačen nivo znanja.« (Schutz 1976, 92–93)

Tujec si poenostavlja družbeni svet zato, da ga ne bi izgubil, medtem ko ga ideolog odpravlja, da bi ga zamenjal. To, kar počne tujec v zgornjem citatu in kar ga loči od ideologa, je postopek, ki ga lahko primerjamo z izdelavo zemljevida (Schutzova metafora). Ker je zemljevid mentalna (ali npr. grafična) poenostavitev dejanske konfiguracije, je konstrukt, ki pa je za tujca uporaben, saj mu služi kot nadomestek mestne realnosti. Zemljevid si tujec »izriše« tako, da se sam postavi v središče, okrog sebe pa riše kolobarje s črtami, ki povezujejo kraje z isto nadmorsko višino ali z isto temperaturo ali z istim tlakom (izohipse, izoterme, izobare). Tako je tujčev konstrukt res sestavljen iz namišljenih kolobarjev in izo-črt, ki jih v izvorni realnosti sicer ne vidimo, a te risbe niso poljubne, čeprav se praviloma razlikujejo od avtorja do avtorja. Kolobarji in črte – konstrukti – so tesno povezani z izvorno realnostjo, ki jo poenostavljajo in brez katere bi bili nesmiselni. Tudi v družbenih prostorih si rišemo take

kolobarje. Na primer, okrog nas je najbližji kolobar tisti, ki ga od bolj oddaljenih kolobarjev (z drugačno relevantno) razmejujemo s črto med osebami, s katerimi smo najbolj čustveno povezani. To je kolobar temeljne skupine, ki ji pripadamo in ki mu običajno rečemo družina ali gospodinjstvo. Naš drugi kolobar je odnos do ljudi, s katerimi imamo drugovrstne stike, prijateljske, službene, znanstvene, nakar sledi področje bivših pomembnih oseb iz naše preteklosti, ki zdaj niso več pomembne ali žive in tako naprej vse do kolobarja bežnih znancev, ki jih od preostalih milijard ljudi na Zemlji razlikujemo le še po tem, da jih bežno pozdravimo na ulici; od tod dalje si sledijo tisti anonimni posamezniki in posameznice, do katerih pa vseeno nismo povsem brezbrizni, saj jih prepoznavamo v kategorijah z imeni »slovenski narod«, »Evropejci« itd.

HEMA 1: BIOGRAFSKI PREREZ OBMOČIJ SOCIALNIH RELEVANC (»KOLOBARJEV«), RAZMEJENIH Z IZO-ČRTAMI

Skratka, prerez našega biografskega »debla« sestavlja koncentrično sosledje kolobarjev socialnih relevanc, kjer imajo bolj oddaljena območja drugačen in manjši pomen od bliž(n)jih. Seveda so kolobarji zgolj analogija, saj jih ima drevesno deblo npr. z leti čedalje več, medtem ko je pri ljudeh običajno nasprotno. Poanta Schutzovega tujca je v tem, da je družbeni svet za nas obvladljiv le s pomočjo

poenostavljanja, ki pa je še vedno tesno povezano z izhodiščno realnostjo, denimo, prek socialnih izo-črt, »od katerih vsaka zahteva drugačno raven znanja« v smislu vednosti (kot kombinacijo veščin, informacij, zaloge izkušenj in njihove osmislitve). Za razliko od takih konstruktov so ideologije drugačne. V njih se konstrukti še dodatno poenostavijo z načrtno prilagoditvijo interesu, ki jih vodi, ne pa stvarem, o katerih poročajo. Natančneje: ideološki konstrukti so takšne reference na izvorno realnost, ki so zaradi interesa opuščene na nerazviden način. Ideološkost je prav v tej dvojnosti, ki jo je npr. Talcott Parsons opisal – ko je leta 1942 analiziral fašizem – s temi besedami:

»Ideološka definicija stvarnosti je za terminologijo, ki se usmerja v strukturiranje socialnih gibanj, zelo pomembna, vendar nikoli osamljena. Vedno mora biti tudi tesno povezana s psihološkimi stališči in socialnimi položaji ljudi, ki jim je namenjena.« (Parsons 1958, 135).

Isto lahko povemo preprosteje in zaporedje poudarkov obrnemo: čeprav mora biti ideolog prepričljiv, ko interesno deluje na druge, to še ni dovolj; pomembno je tudi, kaj in kako govori o predmetu obravnave (in ne le, kaj si o njem v resnici misli). Takšni konstrukti pa niso več metarealnost v prejšnjem smislu običajnih konstruktov, s kakršnimi si npr. tujec prilagaja mestno okolje, da bi se lažje znašel. Ideološki konstrukti postanejo nekaj več in hkrati manj od običajnih poenostavitev. Nekaj več so zato, ker imajo večplastni status od metarealnosti, saj so nadgrajeni z (na)vezavo na konkretni interes; so torej še dodatno, interesno skonstruirani konstrukti, zdaj konstrukti konstruktov. Ker pa se s tem ponovno oddaljijo od izvorne realnosti, so hkrati manj od metarealnosti, ki je že sama po sebi redukcija. Pri tem velja, da še enkrat poenostavljena metarealnost, ki je že od prej poenostavljena, z izvorno realnostjo nima več dejanske zveze. Zaradi teh lastnosti so ideologije tista vrsta poenostavitev, ki spadajo v kategorijo III. Če povzamemo, ideologije imajo značilnosti iz kategorije III,

- ker so neresnične, saj se s prilagoditvijo nekemu interesu preveč odmaknejo od izvorne realnosti;
- ker so preverljive, saj se z izjavljanjem še vedno nanašajo na izvorno realnost;
- ker so nevarne, saj so zavajajoče.

Razlog za tretjo lastnost je treba posebej opredeliti: zavajanje je specifični način socialnega delovanja, ki ga tu označujemo za namerno vzdrževanje razlike med deklariranim in dejanskim. Ta razlika je prikazana v shemi 2:

HEMA 2: IDEOLOŠKO ZAVAJANJE

	Izvirna realnost	Prva poenostavitev (konstrukt)	Druga poenostavitev (rekonstrukcija konstrukta)
Ideološka izjava	A	a = napačna referenca na A	A' = alternativna referenca na A
Ideološki učinek	A	a = konkurenčni konstrukt, ki ga je treba odpraviti	X = interesni konstrukt, ki ga je treba uveljaviti

Ideolog prepričuje druge, da je njegov konstrukt (A') ustrežnejša poenostavitev izvirne realnosti (A), saj je bolj resničen od vseh drugih konstruktov (a), to pa zato, ker so v ideologovem konstruktju odpravljene napake, ki v drugih konstruktih (a) povzročajo napačno referenco na A . Na ravni dejanskih učinkov te izjave pa se v resnici uveljavlja interes ideologa (X), ki ga je mogoče realizirati samo na račun drug(ač)nih konstruktov (a). Primeri, ki jih lahko uvrstimo v navedeno tabelo, so številni. Spomnimo se npr. naših sindikalističnih zgodb v zadnjem desetletju o plačah. Nacionalna prerekanja o njihovi višini pri sodnikih, parlamentarcih, zdravnikih, šolnikih itn. so se začela po osamosvojitvi z uveljavitvijo meril tržne ekonomije, ki se jim seveda tudi področje plač ni moglo izogniti. To dejstvo, skupaj z empirično kompleksnostjo vseh konkretnih izplačil, predstavlja v tabeli izvirno realnost A . Sistem obstoječih načinov, mehanizmov in razlag za regulacijo višine plač pomeni – ne glede na njegovo celovitost, koherentnost, učinkovitost – konstrukt a , ker z njim poenostavljamo izvirno realnost. Konstrukti a so navzoči celo v primeru, če npr. sistema, ki mu ponavadi rečemo »politika plač«, v realnosti sploh ni, kajti tudi takrat veljajo (vsaj implicitno) domneve o tem, zakaj plačnega sistema ne potrebujemo, zakaj ga še nimamo in ali je to dobro ali ni. Vse to so konstrukti prve stopnje. Kakršnokoli njihovo spreminjanje, dopolnjevanje, odpravljanje ali nadomeščanje z drugačnimi konstrukti ni nič drugega kot sestavljanje rekonstrukcij (A'). V našem primeru plač se je poenostavitev druge stopnje A' glasila: »Tisti, ki imajo visoke plače, morajo imeti še višje, da bodo več in

bolje delali.« Dokazano je, da ta trditev ni imela zveze z izvorno realnostjo (A), pač pa z interesno realnostjo X, ki je v tem primeru imela dve težnji: hotenje po zvišanju količine materialnih dobrin in tekmovalno primerjanje družbenega ugleda poklicnih skupin. Realnost tega konstrukta X se nikoli ni neposredno ubesedila zato, ker bi se v tem primeru morali interesi uveljavljati drugače. Vendar, kar je tu zares problematično, ni izjavljanje A' niti uveljavljanje interesov X. Problematična je *razlika* med izjavo in učinkom, ki je v ideologijah namerna (povzročena z X) in vzdrževana z močjo. Zato ideologije ne smemo mešati z zmoto ali napako, tudi ne z nevednostjo niti s t. i. »nelogičnimi« dejanji, kakor jih je klasificiral Vilfredo Pareto (1963, 76 ss). Iz prejšnje tabele pa tudi izhaja, da ideologije ne smemo enačiti z lažjo. Ni nujno, da je ideologija laž, čeprav je vsaka laž ideologija, saj jo ravno po tem lahko razločimo od zmote. Laž je namensko izjavljanje neresnice zaradi uveljavitve nekih interesov, ki jih nočemo razkriti – v tem smislu je vsaka laž tudi ideologija. Sicer pa se oba pojma nikakor ne prekrivata v celoti, kljub pogostemu sovpadanju. Primer: obišče nas neznana oseba in nam predstavi najnovejši slovar slovenskega knjižnega jezika z besedami, da je to najboljša izdaja doslej in da naj bi to knjigo »imela doma vsaka slovenska družina«. Ker akviziter ni izrekal neresnic, njegovo početje ni bilo lažno, ampak ideološko: obiskal nas je, da bi zaslužil, ne pa, da bi nas ozavestil o knjižnem dogodku. Ta primer je značilen zaradi dveh razlogov: ker je tako vsakdanji in pogost, da ga imamo za samoumevnega in smo mi tisti, ki mu s tem podeljujemo »legitimnost«; in drugič, ker sploh ni nedolžen, saj nastali stroški niso v interesu tistih udeležencev te interakcije, ki so bili vanjo zavedeni. Ravno oboje skupaj, legitimiziranje in manipuliranje, je najpogostejša kombinacija ideoloških operacij.

Ideologije so poenostavitveni konstrukti kategorije III. Naslednje poglavje je namenjeno obravnavi treh pogostih poenostavitev na področju družbene neenakosti. Vse tri poenostavitve so aktualne za sedanje razmere pri nas in vse spadajo v kategorijo III.

DRUŽBENA NEENAKOST

Tranzicija na Slovenskem pomeni zapuščanje socializma in prevzemanje evropskega sistema. Domneva se, da tisto, kar je bilo značilno za socializem, ni združljivo z Evropo, in nasprotno. Ena od pomembnih razlik med prejšnjim in sedanjim sistemom v Sloveniji je tudi pogled na družbeno neenakost. Razliko lahko na kratko povzamemo takole: socializem je neenakost odklanjal, ker je ni razumel, današnji kapitalizem pa misli, da neenakost obvladuje, ker jo sprejema. Ta aforizem lahko razčlenimo v tri temeljne trditve, ki so po desetletju tranzicije že začele delovati samoumevno, kot nekaj, česar ni treba preverjati in s čimer se je treba sprijazniti. Gre za naslednje ideološke konstrukte:

1. Socializem je propadel, ker mu ni uspelo odpraviti družbenih razlik, čeprav je to obljubljal; z vidika družbenih razlik je socializem enako neuspešen kot liberalnotržni sistem.
2. Ker s tranzicijo vstopamo v tržno družbo, je povečanje družbene neenakosti nujno, saj je bila v prejšnjem netržnem sistemu premajhna; neodvisno od tega, ali to povečanje vrednotimo pozitivno (kot pravičen izraz meritokratskega načela) ali pa negativno (kot neželjeno ceno tranzicije), vseeno velja, da se pri uvajanju tržne ekonomije ne moremo izogniti naraščanju neenakosti.
3. Družbena neenakost, kakršna je danes na Slovenskem, je sprejemljiva, ker je neproblematična in sicer zaradi dveh razlogov: ker je v tržnotekmovalnih razmerah nujna in koristna, dokler ni prevelika; in drugič, ker neenakost pri nas dejansko ni prevelika, saj je nižja od evropskega povprečja, ki je nižje od povprečja na drugih kontinentih.

Prvi konstrukt izraža ideologijo *unificiranja*, pri drugem konstruktu gre za ideologijo *ekonomiziranja*, s številko tri pa je označena ideologija *minimaliziranja*. V nadaljevanju si jih pogledjmo po vrsti.

IDEOLOGIJA UNIFICIRANJA

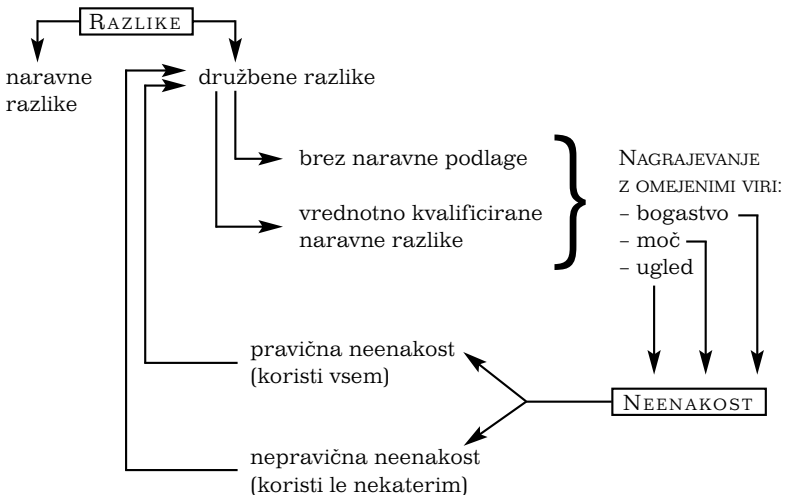
Prva trditev, da je socializem kriv, ker mu ni uspelo odpraviti družbenih razlik, je variacija znane šale, po kateri je kapitalizem sistem izkoriščanja človeka po človeku, v socializmu pa je ravno obratno. To prepričanje je precej razširjeno in ga včasih srečamo pri predstavnikih politične levice, največkrat pa pri predstavnikih politične desnice, ki prestopajo h krogom katoliške cerkve. To ne preseneča, saj so vrhovni predstavniki katoliške cerkve na Slovenskem največji in najvplivnejši kritiki sedanjega, liberalnega tržnega sistema, po letu 1990 pa so postali tudi najglasnejši kritiki bivšega, socialističnega sistema. Gre za izpeljavo, na kateri sloni konstrukt cerkvenih klerikov: novoveški racionalizem je z odstopom od Boga in Cerkve povzročil liberalistično miselnost, iz te sebičnosti in materialistične naravnosti so izšli socialni problemi, katerih reakcija so bile revolucije in totalitarizmi, fašizem, nacizem in komunizem. Po tej logiki je bil komunizem do socialnega vprašanja enako neučinkovit kot liberalizem, kajti bistvo propada socializma oz. komunizma, kot pravi znan katoliški avtor, je v tem, da »se je komunizem sicer poskušal upreti liberalnemu gospodarstvu, vendar je prav tako podlegel njegovim tekmovalnim vabam«. (Juhant 1995, 989–990) Torej, za Juhanta ni bil komunizem problematičen v tem, da je hotel zatreti kapitalizem in liberalna načela, ampak prav nasprotno, da mu to ni uspelo in je zaradi te slabosti podlegel liberalnemu gospodarstvu »in njegovim tekmovalnim vabam«. Tu se je treba vprašati, kako je mogoče, da se na koncu dvajsetega stoletja pojavi takšno, značilno stalinistično razumevanje komunizma, ki so se mu celo slovenski komunisti odrekli že v petdesetih letih, ko so se odločili za prve poskuse reformiranja centralnoplanskega sistema v liberalnotržno smer. En razlog, s katerim lahko pojasnimo to nenavadnost, je sama ideološka tradicija katoliške cerkve. Ta se na Slovenskem od konca 19. stoletja pa do začetka 21. stoletja bori na isti način proti dvema sovražnikoma, tako proti komunizmu kakor proti liberalizmu, idealizira pa srednjeveško stanovsko ureditev, v kateri je imela cerkev drugačno vlogo, kot jo ima danes. Druga razlaga pa je ideološka tradicija socializma, zaradi katere logika zgornjih izpeljav ni samo cerkvena, ampak tudi širša. Trditev številka 1 združuje podmene:

- da so družbene razlike eno in isto kot družbena neenakost;
- da imata socialistični in liberalnotržni sistem podoben (oz. enak) odnos do družbenih razlik;

- da je njun odnos do družbenih razlik neustrezen;
- da socializem ni odpravil družbenih razlik, čeprav bi jih moral.

Vse štiri podmene so zgrešene. Termina »družbene razlike« ne smemo mešati s terminom »družbena neenakost«, ker je prvi širši od drugega. Z družbenimi razlikami opisujemo prepoznavanje oz. nastajanje takšnih razlik med skupinami oz. kategorijami posameznikov, ki so socialno pomembne. Zato npr. razlike v gostoti las na glavah dveh oseb še ne moremo opredeliti za družbeno razliko, medtem ko je z vsemi drugimi lastnostmi las drugače. Spomnimo se, da je bila še pred nekaj desetletji razlika v dolžini las na Slovenskem tako pomembna družbena razlika, da je zaradi nje policija izvajala strožji nadzor nad tistimi moškimi, ki so izstopali po daljših laseh; podobno socialno obeležje imajo tudi druge kvalitete las in ostalih telesnih dlak kot tudi večina fizičnih lastnosti človeškega telesa (več o tem gl. Synnott 1987, 1992). Družbene razlike so dveh vrst: takšne, ki so nastale povsem neodvisno od narave in z njo nimajo nobene zveze, in pa vrednotno kvalificirane naravne razlike. Najpogostejše družbene razlike so: razlike med spoloma, razlike med starostnimi, lingvističnimi, etničnimi, poklicnimi kategorijami, razlike v duševnih in telesnih zmožnostih oz. sposobnostih, razlike v krajevnem izvoru, v družinskem poreklu, v veroizpovedi, v stilih oblačenja, porabe itd.

HEMA 3: DRUŽBENA NEENAKOST IN RAZLIČNOST

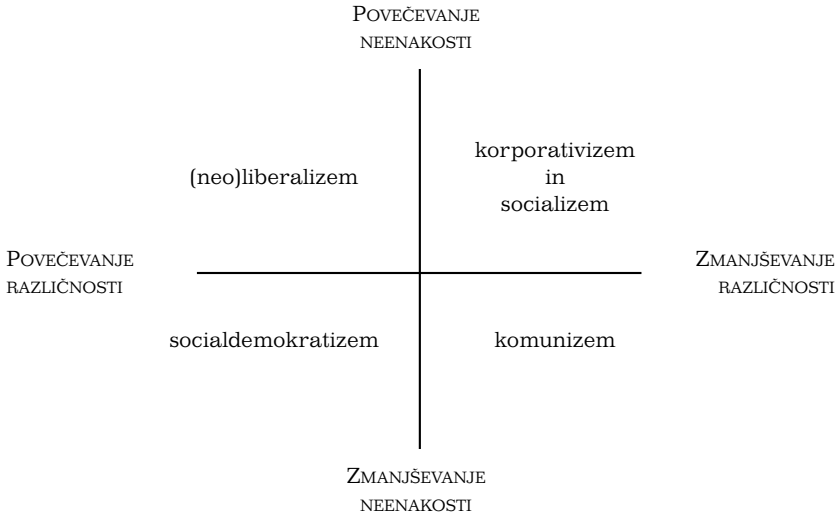

Vendar pa posamezniki in posameznice s svojimi prirojenimi in pridobljenimi lastnostmi ne začnejo živeti v nevtralnih in nestrukturiranih (nestratificiranih) okoljih. Ljudje so z vzgojo ali celo z rojstvom že na začetku vrženi v različne družbene prostore, ki jim pomembno določajo pogoje, priložnosti in dosežke v življenju. Nekatere razlike spodbuja socialno okolje z nagrajevanjem in neenakim porazdeljevanjem najpomembnejših in omejenih družbenih dobrin, kot so bogastvo, moč in ugled, kar se dogaja v tolikšni meri, da se nekatere skupine ljudi dvignejo nad druge – nastalo razdaljo med njimi pa opisujemo s terminom družbena neenakost (gl. shema 3). Razlikovanje med neenakostjo in različnostjo je pomembno zaradi treh poudarkov:

- da ne mešamo lastnosti in okoliščin, ki so odločilne za eno dimenzijo, z vsemi drugimi lastnostmi in okoliščinami, ki nimajo (pomembnejše) zveze s porazdelitvijo dobrin in zato ne vodijo v vertikalno razvrščanje (položajev);
- ker ena in ista lastnost ali okoliščina lahko v različnih časih in prostorih obstaja brez socialne konotacije, lahko pa si jo pridobi in postane razlog bodisi za družbeno razlikovanje bodisi za družbeno neenakost (npr. način jezikovnega izražanja: v skupini, kjer vsi uporabljajo isti jezikovni sistem, kjer govorijo isto narečje ali isti sleng, govorica ne bo socialno kvalificirana oz. diskriminirana, medtem ko bo ista govorica v govorno mešanih okoljih razlikovana od drugih in vrednotena kot kulturna značilnost govorca ali pa hierarhizirana glede na njegov ugled, položaj, izvor, premoženjski status itd.); brez pojmovnega razločka med družbeno neenakostjo in različnostjo smo neobčutljivi za dejavnike, ki isto lastnost uvrščajo v eno ali drugo smer;
- ker kvaliteta življenja prebivalstva, po kateri presojamo socialno (ne)sprejemljivost konkretnih družb, ni odvisna od količine naravnih surovin, niti od količine pridobljenega bogastva niti od civilizacijske stopnje razvitosti produkcijskih sil niti od izobraženosti ljudi niti od tržnega položaja na notranjem ali zunanem trgu; (ne)sprejemljivost družbenih sistemov je odvisna od tega, kakšno kombinacijo neenakosti in različnosti ključni akterji vrednotijo za pozitivno in kakšno za negativno, nadalje, v kolikšni meri jim uspe zeleno kombinacijo uresničiti, in seveda še prej, ali obe dimenziji med sabo sploh razlikujejo.

Ker razlikovanje med družbeno neenakostjo in različnostjo pomeni, da je mogoče lastnosti obeh dimenzij povečevati ali zmanjševati relativno neodvisno eno od druge, nam kombiniranje obeh dimenzij omogoči izbiro med štirimi alternativami družbenega razvoja (gl. shema 4).

HEMA 4: TEMELJNE RAZVOJNE ALTERNATIVE DRUŽBENIH SISTEMOV

Socializem je že pri Marxu opredeljen kot prva, pripravljalna stopnja komunizma, v kateri prehaja kapitalizem v pravo komunistično družbo. To je pomenilo dvoje: po eni strani vzpostavitev in utrjevanje partijske oblasti, odpravo zasebne lastnine, dograjevanje nove družbene zavesti, po drugi strani pa začasno dopuščanje izginjajočih »ostankov« kapitalistične družbe, kakršni so npr. elementi tržnega gospodarstva, delavski sloji, religija, nesocialistične zvrsti umetnosti, represivni organi države ipd. Prehodnost socialistične epohe se je kazala tudi v tem, da je nihala v razmerju med prvim in drugim poudarkom, med trdoto partijskega monopola in toleranco do »ostankov« prejšnje družbe. Svetovna posebnost socializma na naših tleh je bila izkušnja z obema ekstremoma, tako v teoriji kakor v praksi. Kljub temu pa je za ves čas socializma bilo značilno, da je z odpravo pluralizma dušil družbene razlike med ljudmi – na vseh

področjih, od politike in vere do ekonomije in mišljenja – hkrati pa se je kot »dediščina« prejšnje družbe nenehno povečevala družbena neenakost. To je bilo načrtno, ker se je v imenu »odmiranja« države skrb za uravnavanje družbene neenakosti prenašala z države na družbo (»samoupravne organe«), kar je bila ideološka stalnica tako v začetnem, stalinističnem obdobju socializma kakor v zadnjem obdobju pred propadom.

»Z razvojem socialističnega demokratičnega sistema se začenja zoževati vloga državne uprave pri neposrednem upravljanju gospodarstva na področju kulturno- vzgojne dejavnosti, zdravstva, socialne politike itd. Funkcije upravljanja teh dejavnosti prehajajo zmerom bolj na razne samoupravne organe.« (Pogram ZKJ 1977, 100).

Z drugimi besedami, država naj vse bolj izpušča iz rok vsa področja, tudi socialno politiko, saj bo s pravim idejnim nadzorom – za katerega še naprej skrbi Partija – družba sama rešila vse probleme, vključno s socialnimi. Na tej podlagi je isto logiko »teoretsko« utemeljeval tudi Berislav Šefer, takratna uradno priznana avtorjeta za socialno politiko. Še v osemdesetih letih se je zavzemal za načrtno brisanje razlike med posebno socialno in posebno ekonomsko politiko, saj naj bi socialistično gospodarstvo in samoupravljanje sami po sebi odpravili vse probleme: »kolikor bo stopnja samoupravljanja nižja, toliko bo tudi izdvojenost ekonomske in socialne politike večja«. Nerazlikovanje obeh področij pomeni nepriznavanje njune avtonomije, prepoved razlikovanja pa je v funkciji nadzora nad njima. Ker je po tej logiki razvoj socialne politike obratno sorazmeren s socialistično vizijo, je obstoj prve grožnja drugi. Zato avtor na istem mestu svari, da »se v praksi pogosto izkrivlja in grozi nevarnost, da bi socialni politiki namenili nalogo, naj rešuje socialne probleme, ki nastajajo kot rezultat napak razvojne politike, zlasti ekonomske. To pa seveda ni domena socialne politike«. (Šefer 1981, 15)

Prav v tem je glavni razlog, da je bil socializem do družbene neenakosti prav tako brezbrizen kot liberalni kapitalizem (pred izumom socialne države kot tudi v neoliberalnih različicah Reaganizma, Thatcherizma, Bushizma). Kljub različnim ideologijam neupoštevanja neenakosti sta oba sistema socialno enako disfunkcionalna. Takšna sta zato, ker imata tako socializem kakor (neo)liberalizem šest skupnih značilnosti:

- država se načrtno odpove sistemskemu uravnavanju družbene neenakosti in se omeji le na sanitarno-varstveno vlogo minimalnega servisiranja nekaterih življenjskih tveganj;
- država določi socialno-politično vlogo akterjem civilne družbe s podmeno, da bo način ekonomije, ki mu država daje prednost, dolgoročno sam po sebi zadovoljivo uravnaval neenakost v še sprejemljivem (»legitimnem«) razponu;
- odsotnost socialne politike kot posebnega, celovitega in avtonomnega področja državne politike, ki bi delovalo neodvisno od tržnih meril;
- država domneva, da se ji to obrestuje, ker lahko na račun socialnih izdatkov poveča stroške na drugih področjih;
- dolgoročno se v takšnih razmerah stopnja družbene neenakosti povečuje neodvisno od stopnje gospodarskega razvoja;
- takšni sistemi se do svojega zloma lahko ohranjajo le z osvajačno širitvijo navzven ali pa s povečevanjem neenakosti navznoter.

Četrta shema prikazuje, da je med socializmom in (neo)liberalizmom pomembna razlika, čeprav povečevanje neenakosti ideološko dopuščata oba sistema. Družbeno različnost liberalizem dopušča in jo samodejno povečuje (s trgov), socializem pa različnost zavrača in jo načrtno zmanjšuje. Zato je v prejšnji shemi socializem v istem kvadrantu s korporativizmom, ne pa z liberalizmom. Ker je bil pred drugo svetovno vojno katoliški korporativizem v Evropi in na Slovenskem najbolj priljubljena različica, se je zato tudi povojni socializem tako zlahka prijel na naših tleh. Ključno ni bilo le partijsko nasilje, ampak tudi pričakovanje množic. Tako katoliški korporativizem kakor kardeljanski socializem sta si bila podobna v več ključnih lastnostih: imela sta skupnega sovražnika (pluralizem, liberalizem, trg), ideologija je slonela na utopični viziji harmonične družbe, oba sta ustanovila lastne avantgardne sile (KP, Katoliška akcija), oba sta bila nagnjena k enostrankarskem uravnavanju celotnega sistema od zgoraj, oba sta gojila ideološki odpor do vseh in vsakršnih razlik, nista priznavala avtonomije ključnih družbenih področij, oba sta imela neizdelan in moralističen odnos do družbene neenakosti (več o tem gl. Dragoš 1998). Današnji predstavniki katoliške cerkve zagovarjajo isto doktrino kot pred drugo svetovno vojno. Zato jim družbena različnost še vedno pomeni isto kot neenakost in prav to je enaka ideološka dogma, ki jo je gojil tudi socializem.

V tem smislu smo konstrukt pod številko ena imenovali ideologijo unificiranja: nerazlikovanje različnosti od neenakosti vodi v dušenje obeh, kar je unificiranje družbe po obeh dimenzijah, po vertikalni in po horizontalni. Torej je treba prvi konstrukt zavreči oz. ga obrniti: podobnost socializma in liberalizma je v njunem zgrešenem odnosu do družbene neenakosti, ne pa do razlik.

IDEOLOGIJA EKONOMIZIRANJA

Trditev pod številko dve, da je za uspešen prehod v tržno družbo nujno povečanje družbene neenakosti, sloni na treh ideoloških podmenah:

- da je bila v socializmu družbena neenakost (pre)majhna;
- da je neenakost v današnji družbi nujno večja, kot je bila prej, ker nismo več socialistična, ampak kapitalistična družba;
- da brez povečanja neenakosti (v primerjavi s prejšnjim sistemom) ne bi bili ekonomsko uspešni.

Kaj je tu ideološkega, oziroma, v čem je ideološki učinek navedenih podmen? V zadnjih dvajsetih letih so z raziskavami podjetništva v razvitih tržnih ekonomijah prišli do ugotovitve, da denar nikakor ni zadostna, sploh pa ne edina motivacija za boljše delo. Od takrat se v menedžerskih teorijah bolj poudarja pomen t. i. človeškega dejavnika in pa drugi, nematerialni načini spodbujanja boljših delovnih rezultatov. Pokazalo se je, da se je nesmiselno prizadevati za natančnejšim oblikovanjem plačilno-nagrajevalnih razponov, ki naj bi čim bolj resnično odražali posameznikov prispevek, saj takšno početje ni povezano z izboljšanjem poslovanja. Že pred desetletji je bilo za ameriške direktorje značilno, da je odnos med njihovimi prejemki in uspešnostjo podjetja tako rekoč obratno sorazmeren; prav v sedanjem obdobju pa se v ameriškem gospodarstvu vrstijo v zgodovini največji stečaji podjetij, ker so potvarjala poslovne bilance in prav v teh podjetjih so bile nagrade direktorjev najvišje (Enron, World.com, Xerox itd.). Tudi v drugih delovnih okoljih, kjer so zaposleni izražali največje nezadovoljstvo nad plačami, so podrobnejše raziskave razkrile, da se je za njim skrivala kritičnost do drugih dejavnikov, ne pa do višine plač (Črnetič 997, 75). Ko je Glass leta 1949 raziskoval socialno mobilnost v britanski družbi, je dobil tretjinsko strukturo: eden od treh ljudi se je na lestvici zaposlitvenih statusov dvignil (v primerjavi s statusom očeta), enemu od treh ljudi

se je status zmanjšal, pri enem od treh pa je ostal nespremenjen. Primerjave so pozneje pokazale, da velja podobna tretjinska struktura mobilnosti za vse družbe s primerljivo stopnjo industrializacije, vključno s komunističnimi, torej neodvisno od prevladujoče zasebne ali državne oz. družbene lastnine (Goldthorpe 1985, 151). Ugotovitev, da si je v medgeneracijski primerjavi v razvitih družbah uspelo samo eni tretjini ljudi izboljšati življenjski položaj, je seveda bila že takrat porazna za socialistične države. Dokazala je, da se na področju humanizacije proizvodnih odnosov socialistični sistemi niso razlikovali od svojih nasprotnikov. Prav na ideološko najobčutljivejšem področju, kjer naj bi socializem dokazal svojo prednost pred kapitalizmom – pri odpravljanju izkoriščevalskih odnosov in s tem večji motivaciji ljudi za delo – prav tu se očitno ni nič izboljšalo, sicer bi ljudje imeli več možnosti za napredovanje in neenakost med njimi bi bila manjša. Hkrati pa je ista ugotovitev tudi kritika kapitalističnega načina dohodkovne razdelitve, saj očitno ne drži trditev, da je kapitalizem bolj human zaradi tržnega načela, kjer naj bi bil vsakdo sam svoje sreče kovač (s svojim trudom), za razliko od socializma, kjer je vse odvisno od Partije. V resnici je prav na tej točki razlika med socialističnimi in kapitalističnimi ekonomijami najmanj pomembna; to pa je ravno nasprotno od poudarkov v trditvi 2.

V šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja – torej v času, precej ugodnem tako za kapitalistična kakor socialistična gospodarstva – je statistika Svetovne banke pokazala, da stopnja družbene neenakosti ni odvisna od kapitalistične ali socialistične usmerjenosti nacionalnih ekonomij, ampak od porazdelitve bogastva v njih, ki pa tudi ni v zvezi z njihovo stopnjo produktivnosti. Tako je npr. v najmanj neegalitarno usmerjenih družbah, v Švedski in Norveški, zgornja desetina najbogatejših gospodinjestev razpolagala z 21,3 oz. 22,2 % dohodkov vseh gospodinjestev, v takratni Jugoslaviji je zgornja desetina razpolagala z 22,5 % vseh dohodkov, v ZDA s 26,6 %, medtem ko je v drugih zahodnoevropskih ekonomijah bil ta delež občutno večji, zlasti v Franciji, Zvezni republiki Nemčiji in Italiji, kjer je najbogatejša desetina gospodinjestev posedovala že več kakor 30 % vseh dohodkov; temu so sledile manj razvite ekonomije, Indija s 35,2 %, Turčija in Peru s približno 40 %, Brazilija z nekaj nad 50 % itd. Že takrat se je pokazalo tudi to, da ni nujno, da je ekstremna neenakost obvezen družbeni pojav v okoljih, ki so se iz nerazvitosti izvila s

pospešenim razvojem tržne ekonomije, kot sta se npr. Tajvan ali Južna Koreja; v tih dveh državah je v istem obdobju bilo v zgornji desetini najbogatejših nakopičeno 24,7 oz. 27,5 % vseh gospodinjskih dohodkov (Goldthorpe 1985, 152).

Socialistična Jugoslavija je torej že v sredini svojega industrijskega razvoja, ki nikoli ni dosegel evropske razvitosti, imela povsem primerljivo stopnjo neenakosti s skandinavskimi državami, ki so že takrat bile visoko industrializirane v primerjavi s katerokoli socialistično ekonomijo. Hkrati pa je imela vrsta visoko industrializiranih držav občutno višjo stopnjo neenakosti od socialistične Jugoslavije. To pomeni, da neenakost ni odvisna od socialističnosti ali kapitalističnosti nacionalnih ekonomij niti od njihove dinamičnosti niti od ekonomske uspešnosti (po količini bogastva na prebivalca) niti od industrijske modernizacije niti od postsocialistične tranzicije. Enak sklep potrjujejo tudi novejše številke v zvezi s Slovenijo. Zgornja desetina najpremožnejših gospodinjstev v Sloveniji je v prvem obdobju tranzicije, to je do leta 1993, razpolagala z 21,4 % dohodkov vseh gospodinjstev; pozneje, v obdobju od leta 1997 do leta 1999, pa z 19,3 % vseh dohodkov (MDDSZ 2002, 15). Drugače povedano, pri nas je v začetnem obdobju tržnih reform zgornja desetina najbogatejših še obvladovala približno enak delež dohodkov kot nekaj desetletij starejša desetina najbogatejših v nekdanji Jugoslaviji; ob koncu tranzicije pa je delež vsega dohodka v rokah najbogatejše desetine slovenskih gospodinjstev celo padel pod 20 %, kar pomeni, da se je preusmeril k drugim kategorijam prebivalstva. Kljub sedanjemu tržnemu sistemu – ki je ekonomsko občutno uspešnejši od prejšnjega – je neenakost po tem merilu manjša kot v socializmu, ne pa večja. Torej je trditev št. 2 napačna. Drugo vprašanje pa je vrednotenje takšnega stanja.

Prej smo videli, da družbena neenakost ni potrebna zaradi boljšega nagrajevanja oz. spodbujanja ljudi k prevzemanju in izvajanju družbenih vlog. Neenakost ni v medsebojni odvisnosti z razvitostjo, produktivnostjo itd., kar velja na nacionalni ravni in v podjetjih. To seveda ne pomeni, da materialno stimuliranje ljudi ni pomembno, pač pa, da ni najpomembnejše, saj so bolj pomembni drugi dejavniki, skupaj z dilemo, ali se ljudi sploh plača za njihovo delo ali se jih ne in ali se jim sploh omogoči, da delajo. Vendar, če pri reševanju teh vprašanj neenakost ni funkcionalna, še ni rečeno, da je dis-

funkcionalna. Drugače rečeno: če smo navajeni, da posedujemo jedilni pribor, ker se z njim prehranjujemo, to še ne pomeni, da lahko s povečanjem števila vilic in žlic odpravimo lakoto v svetu. Se torej lahko sprijaznimo z današnjo stopnjo neenakosti, ki je nižja od nekdanje socialistične in od sedanje evropske, ameriške, azijske? Če že ni koristna, ali je lahko vsaj neškodljiva? Pritrdilni odgovor na to vprašanje ponuja John Rawls v svoji knjigi z naslovom *Teorija pravičnosti*. V njej razvije teoretsko opravičilo za tiste načine oz. razpone neenakosti, ki še ostajajo v mejah pravičnosti, medtem ko druge neenakosti odklanja kot nepravilne. Kakšna neenakost pa je (še) pravična? Po Rawlsovem mnenju so socialne in ekonomske neenakosti pravične samo z dvema pogojema:

»da lahko (a) upravičeno pričakujemo, da so koristne za vsakogar in (b) da so v zvezi s tistimi položaji in zaposlitvami, ki so dostopni vsem«. (Rawls 1992, 60)

To je nazorni primer sprejemljivosti neuporabnega merila. Čeprav se lahko z njim strinjamo, ga ne moremo zadovoljivo operacionalizirati. Domnevajmo, da je drugo merilo neproblematično. Recimo, da pri preverjanju drugega merila (b) zadostuje, da ne/dostopnost položajev preverjamo z ugotavljanjem enakosti formalnih pogojev za njihovo zasedbo in z ugotavljanjem dejanske izključenosti posameznikov iz tistih resursov, s katerimi se lahko kvalificirajo za konkuriranje na te položaje. Tako z merilom pravičnosti (b) izločimo vse položaje in zaposlitve, v zvezi s katerimi se ne sme pojaviti nobena neenakost v nobeni obliki (tak bi bil npr. položaj kraljevske družine: vsaka socialna ali ekonomska prednost njenih članov, ki je v zvezi s kraljevskim položajem – tudi v razmerah legalnosti in legitimnosti tega položaja – je po Rowlsovi definiciji nepravilna). Še vedno pa ostaja problematično prvo merilo (a), saj lahko z njim opravičimo skoraj vsako stopnjo neenakosti. Primer: premoženjsko razdaljo med najpremožnejšimi in najmanj premožnimi sloji lahko z Rawlsom še vedno opredelimo za pravično celo v najostrejših družbenih razmerah, kjer so najnižji premoženjski sloji najštevilčnejši, kjer je stopnja neenakosti pretirano visoka, kjer so davki na dobiček in promoženje najnižji in kjer je višina socialnih pomoči zgolj simbolična. Celotako razmere je še vedno mogoče opravičevati s trditvijo, da eskalacija neenakosti koristi tudi najrevnejšim, saj

se z maksimiranjem bogastva najbogatejših minimalno povečuje tudi priliv v državni proračun, iz katerega se izplačujejo minimalne socialne dajatve; ali še bolj preprosto: več ko bo bogatih, več bo tudi denarja, zbranega na dobrodelnih prireditvah. To je ideologija nove desnice, ki z liberalizacijo gospodarstva na račun spodnjih slojev uveljavlja zgornje, da bi naraščanje njihovega bogastva sčasoma koristilo tudi spodnjim slojem.

Kljub temu, da Rawlsova opredelitev pravične neenakosti ostaja meglena, pa lahko vseeno nadrobneje predstavimo tisto neenakost, ki velja za nepravično. Nepravičen je tisti del socialnih ali ekonomskih neenakosti, ki ga družba ne bi smela dopuščati v nobenem primeru, saj je zagotovo kršeno prvo merilo iz zgornje definicije (a: korist za vse) in pogosto tudi drugo merilo (b: nepriviligiranost položajev). Takšno obliko neenakosti, ki je nedvomno nepravična, pa je mogoče zelo jasno prepoznati: to je *revščina*. S tem izrazom označujemo izrazito problematične kombinacije življenjskih težav pri tistih skupinah in posameznikih, ki so dlje časa izpostavljeni različnim vrstam deprivacije na pomembnejših področjih (zaposlitev, bivalni standard, materialno, zdravstveno, izobrazbeno stanje, socialne mreže, preživljanje prostega časa, življenjski vzorci). Revščina je povezana z neenakostjo na način, ko je neenakost pogoj za revščino, ni pa neenakost povzročena z revščino. Navedeno razmerje vsebuje tri poudarke:

- neenakost pri dostopu do najpomembnejših materialnih in simbolnih dobrin *lahko* potisne v revščino najbolj ranljive kategorije prebivalstva (najmanj opremljene za tržno tekmovanje);
- vsaka neenakost *ne* povzroča revščine (npr. materialna neenakost med zgornjimi in srednjimi sloji ter v njih, neenakost v posameznem podjetju, neenakost v porazdelitvi politične moči, ugleda itd.);
- vsaka oblika revščine *je* proizvod družbene neenakosti.

Iz tega izhaja, da v družbah, kjer neenakost med ljudmi obstaja ali se povečuje, ni nujno, da nastaja tudi revščina. Možna je neenakost brez revščine (čeprav revščina ni mogoča brez neenakosti). Zato revščino lahko odpravljamo, ne da bi morali odpraviti tudi neenakost in uporabiti npr. revolucionarne posege v družbeno strukturo. Še več, neenakost je združljiva z odpravljanjem revščine tako v njenem absolutnem pomenu (sredstev za preživetje) kakor

tudi v relativnem, kjer se definicija revščine nacionalno veže na večji ali manjši delež doseženega povprečja (življenjskega standarda, dohodkov, ipd.). V primeru absolutne revščine je njena dokončna odprava v razvitih državah povsem izvedljiva in to kratkoročno.

Skratka, revščina je tista oblika neenakosti, ki krši merilo *a* v citirani Rawlsovi definiciji. Če se tega zavedamo, potem se sploh ni treba ukvarjati s težavami Rawlsovega razlikovanja med pravično in nepravično neenakostjo. Ker te razlike ni mogoče povsem prepoznati niti korektno operacionalizirati, zlahka zaidemo v moraliziranje. Namesto tega bi se civilizacijski projekt razvitih družb moral osredotočiti na odpravljanje revščine – prav to je tisto, kar je izvedljivo! In kar bi verjetno povsem zadostovalo, saj bi v družbi brez revščine tudi meja med pravično in nepravično neenakostjo postala nepomembna. Brez revnih skupin prebivalstva bi neenakost postala družbeno neproblematična zaradi dveh razlogov: ker bi jo lažje dopuščali v razmerah, kjer ne bi bila več povezana z eksistenčnimi tveganji, in drugič, ker bi večinoma izgubila politično konotacijo, saj bi kvalifikacijo neenakosti brez škode lahko prepustili trgu. Glavni problem je torej odnos do revščine, ne pa, da je ne bi mogli odpraviti, ker je vezana na neenakost, ki je tudi ne moremo odpraviti, ker ni jasno, kje se začne njena nepravična oblika itd. Ne pozabimo, da se je v večini zahodnih držav dejansko zmanjševala neenakost v porazdelitvi bogastva in dohodka v primerjavi s časom pred drugo svetovno vojno, seveda z izjemo ZDA kot najbogatejše države na svetu, kar je poseben paradoks (Giddens 1993, 224). Preobrat v nasprotno smer se je začel dogajati šele z osemdesetimi leti z nastopom nove desnice (reaganizem, tacherizem, bushizem), ne pa zaradi nekakšne logike kapitalizma, ki da jo je treba ali vzeti v zakup ali pa zamenjati kapitalizem s čim drugim. Preobrata v nasprotno smer ni povzročila nikakršna zgodovinska zakonitost kapitala, ampak voluntaristično zmanjšanje socialnih izdatkov, povečevanje obdavčevanja nizkih dohodkov in zmanjševanje obdavčitve višjih dohodkov; zato je npr. v Veliki Britaniji že v sredini osemdesetih let najbogatejših 10 % prebivalstva razpolagalo z več kot polovico vsega bogastva (Giddens 1993, 223). To opravičevati z nekakšnimi ekonomskimi »objektivnostmi« je ideologiziranje. Gre za interese in moč.

IDEOLGIJA MINIMALIZIRANJA

Je sedanja neenakost v Sloveniji kritična, nedopustna, se jo da odpraviti ali ne? Trditev pod številko tri pravi, da ne. Slovenija je – danes, na tej stopnji razvoja – dovolj bogata, da bi s prerazdelitvijo zdajšnjih sredstev in z uporabo sedanjih institucionalnih mehanizmov lahko odpravila absolutno revščino, s katero se otepa od 4 do 6 % prebivalstva. Podobno velja tudi za relativno revščino, le da tu ne moremo govoriti o njeni odpravi, ker je že sama definicija vezana na obstoj neenakosti; namreč, takoj ko ima nekdo nadpovprečne dohodke, jih ima nekdo drugi podpovprečne in ga že lahko določimo za revnega. Kljub temu pa je mogoče delež relativno revnih reducirati na skrajni minimum, kar je celo ekonomsko povsem opravičljivo. Zaradi sredstev, potrebnih za sanacijo revščine, ne bi bili bogati nič manj bogati, hkrati pa bi se povečala kupna moč tistih, ki je prej niso imeli, kar je nova priložnost za bogatenje bogatih.

V Sloveniji zajema revščina – mišljena relativno (kot 60 % mediane ekvivalentnih denarnih dohodkov) – po uradnih ocenah okrog 13 do 14 % prebivalstva. Povprečni obseg revščine v Evropi je višji (18 %), medtem ko je nižja od slovenske v Avstriji, na Nizozemskem, Švedskem, v Luksemburgu, na Finskem in Danskem, kjer je obseg revščine najmanjši in se v naštetih državah giblje v razponu od 13 do 8 %. Zaradi te primerjave z Evropo nihče na Slovenskem ne trdi, da je obseg revščina pri nas problematičen. Nihče, niti v politični niti v strokovni javnosti, ni nikjer javno rekel, da je revnih ljudi na Slovenskem preveč. Prav to pa je glavni problem! Dejansko je revščina problematična pri nas vsaj zaradi petih razlogov:

- ker je nepravilna (po prej omenjenem Rawlsovem merilu), kar pomeni, da ostaja takšna tudi takrat, ko zajema relativno manjši delež prebivalstva in ne samo, ko je prevelika. Ne pozabimo, da nihče nikoli ni dokazal, kje bi bila tista meja revščine, pod katero jo lahko imamo za pravično in sprejemljivo in nad katero postane revščina nepravilna in nesprejemljiva; zato se ne smemo obnašati, kakor da te meje ni;
- ker pomeni revščina nepravilno obliko družbene neenakosti, ki postane še dodatno škandalozen pojav ravno v razmerah, ko je njen obseg manjši, saj jo je takrat lažje blažiti in teže opravičevati, medtem ko velja nasprotno v družbah, kjer je obseg revščine velik

ali celo večinski. Zato je odgovornost nosilcev politične moči za revščino obratno sorazmerna z njenim obsegom: odgovornost je večja v bogatejših gospodarstvih kakor pa v revnejših in večja v tistih državah, kjer je revščina majhna, kakor pa v onih, kjer je velika;

- ker bi bistveno omejevanje revščine ugodno delovalo na prilagodljivost prebivalstva tržnim razmeram, saj bi zmanjšanje eksistenčnih tveganj povečalo spremenljivost v delovnih karierah (ki je pri nas še vedno majhna);
- ker je slovensko javno mnenje zaradi socialistične izkušnje še vedno izrazito odklonilno do neenakosti, kar bi lahko bila politično ugodna okoliščina za resnejši spopad z revščino (medtem ko vladajoča politika počne ravno nasprotno: javnost prepričuje, kako smo lahko zadovoljni s sedanjim obsegom revščine, ker je v drugih tranzicijskih državah večja);
- ker kljub relativno nizkemu deležu revščine na Slovenskem gibanja niso optimistična, ampak pesimistična.

V celotnem času slovenske tranzicije izvaja aktivno oblast nad socialnoekonomskim sektorjem (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve) bodisi socialdemokratska levica oz. bivši komunisti ali pa sredinsko opredeljeni liberalci, ki so pri uvajanju tržnih reform vedno poudarjali tudi socialne vrednote. Kljub temu so ostali zgornji poudarki ves čas dosledno prezrti. Čeprav pri nas ni bila nikoli na oblasti kakšna »nova desnica«, se je vedno obstoječi delež revščine zagovarjalo kot nekaj sprejemljivega in neproblematičnega. Takšna dobrohotnost bo dolgoročno povzročila nepotrebne in precejšnje socialne stroške. Primer: vlada se v najnovejšem – poudarjeno optimističnem – poročilu o revščini na več mestih hvali, kako uspešna je na tem področju, saj so »socialni transferi izrazito usmerjeni k dohodkovno najšibkejšim skupinam« (MDDSZ 2002, 14). To je značilno tavitološki argument, saj vemo, da je že sam pojem »socialnih transferjev« omejen le na tisti del finančnih transakcij, ki jih država po socialnih (ne pa tržnih) kriterijih izvaja v prid socialno ogroženih skupin; zato se npr. ekonomskemu vzpodbujanju podjetništva ali pa obrambnim izdatkom pač ne reče »socialni« transfer. Tu gre za isti trik, ki smo ga srečali že prej (pri obravnavi Rawlsovega prvega merila pravične neenakosti), namreč, s tem merilom se vedno lahko zagovarja kakršnokoli stanje. S trditvijo, da se socialni transferji usmerjajo k dohodkovno najšibkejšim, se je mogoče »hva-

liti« v vsakršnih razmerah, tako v majhni revščini in velikih socialnih transferjih kakor v zelo veliki revščini in izjemno nizkih ter številčno omejenih transferjih. Seveda pa pri tem ne gre le za vprašanje, ali so socialni transferji »usmerjeni« k najsižibnejšim skupinam, ampak tudi za vprašanje, ali jih dejansko dosežejo in pa, kaj v resnici štejemo za socialne transferje v Sloveniji, ki je po ustavi »socialna država«. Ali torej res dosežejo vsi socialni transferji socialno najbolj ranljive? V citiranem poročilu vlada poudarja izobraževanje, ki da bo dolgoročno zmanjšalo revščino, hkrati pa vidimo, da je v vsem času tranzicije politika dodeljevanja štipendij izrazito koristila prav najbogatejšim, ne pa najrevnejšim. Tisti desetini prebivalstva, ki ima najvišje dohodke v državi, je s štipendijami dodeljenega več denarja kakor pa oni desetini prebivalstva, ki ima najnižje dohodke; takšno stanje velja za celotno obdobje tranzicije in se še nadaljuje (MDDSZ 2002, 15). Zato ni naključje, da so študentje in študentke izrazito odbrani, predvsem glede na izobrazbo staršev; to je bilo značilno že v socializmu in je značilno še danes (prim. najstarejšo raziskavo na isto temo, Makarovič 1984 in najnovejšo raziskavo, Flere in Lavrič 2002). Dalje, vlada trdi, da že kratkoročno izboljšuje socialni položaj že s takšnimi transferji, kot je npr. dodatek za »veliko družino« (MDDSZ 2002, 87). To je očiten nesmisel. Dodatek za veliko družino, ki je najnovejša vladna inovacija, predstavljena kot socialni transfer, je precejšen finančni transfer, ki sploh ni socialen. Do tega dodatka so namreč po zakonu o starševskem varstvu in družinskih prejemkih avtomatično upravičene vse velike družine in sicer *neodvisno* od njihovega premoženjskega stanja in *neodvisno* od višine dohodkov, ki se stekajo v družinski proračun. Za ta nesmisel je samo v prvem letu uvajanja tega dodatka namenjenih kar 700 milijonov tolarjev, ki jih bodo deležne, kot rečeno, tudi najbogatejše in ne le revne velike družine. In namen tega? Očitno ne gre za socialno, ampak za natalitetno politiko, ki temelji na dokazano napačni podmeni, da je z denarjem mogoče podkupiti starše, da bi več rojevali. Gre za dvakrat zgrešeni ukrep, ki pozablja, da je državna moč v vseh časih in v vseh režimih najbolj nemočna prav pri uravnavanju spolnosti, kar je dobro (ljudje niso tako pokvarjeni, da bi se razmnoževali zaradi minimalnih denarnih stimulacij), in drugič, ker se pozablja, da se takšna lastnost, kot je narodnost, ne rodi, ampak privzgoji.

V zvezi s transferji, ki rešujejo revščino, je seveda treba spomniti tudi na največji »socialni« transfer vseh časov: denacionalizacijo. Denacionalizacijo je edina na vsem svetu uvedla samo Slovenija v obsegu stoodstotnega vračanja v naravi, vključno s fevdalno lastnino. To je izum, ki si zasluži omembo v Guinnessovi knjigi rekordov. Tu je treba ta ukrep izpostaviti zaradi dveh razlogov – zaradi namena in posledic. Namen denacionalizacije je bil prav v tem, kar se v vladni terminologiji imenuje »socialni« transfer. Vračilo po vojni odvzetega premoženja (vključno s fevdalnim, ki je bilo odvzeto že v predsocijalističnem, t. j. meščanskem režimu stare Jugoslavije!) je bilo uvedeno z namenom, da bi popravljali krivice z vzpostavitev pravičnega stanja. Oziroma, povedano v Rawlsovem žargonu: z denacionalizacijskim zakonskim dekretom se je namensko šlo v povečanje tiste vrste neenakosti, ki je določena za pravično zato, ker popravlja krivice ljudem, ki so bili nekoč diskriminirani (z odvzecom pravice do lastnine) in ki so zato vse do zdaj živeli deprivilegirano (z vidika tekmovanja na trgu). In učinek? Slovenska družba se je s tem ukrepom povsem na novo in močno razslojila po *pred*industrijskih merilih, ki so značilni za fevdalne in kastne ureditve, temelječe na podedovanem statusu. Dobili smo povsem nov sloj bogatašev, ki so to postali zaradi rojstva (v družinah razlaščencev), ne pa z lastnim delom. To prikazujejo podatki v spodnji tabeli, kjer je podano razmerje med plačami in premoženjskimi dohodki pri desetini najrevnejših in desetini najbogatejših in sicer v treh obdobjih, v socializmu, v začetku izvajanja denacionalizacije in na koncu post-socialistične tranzicije:

TABELA 1: UČINEK DENACIONALIZACIJSKEGA DEKRETA V TRANZICIJSKEM VEČANJU DOHODKOVNIH NEENAKOSTI (%)

<i>Vir: Čeh+MDDSZ</i>	Dohodki: 1983		Dohodki: 1993		Dohodki: 1997–1999	
Decili	iz zaposlitve	iz premoženja	iz zaposlitve	iz premoženja	iz zaposlitve	iz premoženja
10% najrevnejših	2,2	2,2	1,9	1,4	1,8	0,3
10% najbogatejših	17,5	17,6	21,2	67,6	21,3	62,5

Iz tabele je razvidno, da se je na eksistenčno najpomembnejših področjih (dohodek od lastnega dela in premoženja) na Slovenskem občutno povečala neenakost med prebivalstvom. Največji razlog tega povečanja pa ni v višini plač, kljub temu, da so se te pri najbogatejših povečevale celotno tranzicijsko obdobje, najrevnejšim pa so se zniževale. Glavni vzrok povečevanja neenakosti je denacionalizacija, zaradi katere so se premoženjski dohodki najbogatejše desetine prebivalstva povečali s 17,5 % na kar 62,5 % vseh dohodkov, ki so pridobljeni iz naslova premoženja, medtem ko sta v istem času iz rok najrevnejših spolzela še tista dva odstotka premoženja, s katerim so najrevnejši razpolagali še leta 1983. Pri tem se je treba zavedati, da so to šele začetni učinki denacionalizacije, saj je te izvedene šele približno 70 % in tudi po dokončnem vračilu vsega premoženja bo potrebnih še nekaj let, da se bodo dobički s tega naslova v celoti realizirali in postali statistično vidni. Zato nas glavni denacionalizacijski pridelek še čaka. V tej luči je treba vrednotiti tudi prej omenjene podatke o relativno podpovprečnem obsegu revščine glede na Evropo. Zasluga liberalne vlade ni v tem, da bi ji s preusmeritvijo bogastva od najbogatejših k najrevnejšim uspelo obdržati revščino pod evropsko ravniyo. Uspeh liberalcev je v tem, da jim je uspelo delno preusmeriti bogastvo od zgornjih k srednjim slojem (in s tem nagraditi volilno bazo). To je vidno v tabeli 2, kjer so primerjani dohodki zgornjih 30 % najbogatejših gospodinjestev s tistimi 30 % gospodinjestvi, ki imajo najmanjše dohodke (prirejeno iz MDDSZ 2002, 16).

TABELA 2: DOHODKI GOSPODINJSTEV NA ZAČETKU IN NA KONCU TRANZICIJE (%)

Gospodinjstva	1993	1997-1999	Razlika
najpremožnejših 30 %	48,5	45,0	- 3,5
srednje premožna	36,1	39,2	+ 3,1
najmanj premožnih 30 %	15,4	15,9	+ 0,5

Od dohodkovne prerazdelitve so imeli najmanjšo korist ravno tisti, ki so že prej imeli najmanj, t.j. materialno najšibkejša gospodinjstva, le 0,5 %. Torej je današnjim liberalcem uspelo prav to, za kar so si prizadevali katoliški konservativci pred drugo svetovno vojno in v

takratnem *Slovincu* zapisali: »Resnična socialna politika (bi) morala v prvi vrsti obstajati v skrbi za zdrav srednji stan. Zakaj? Ker je srednji stan tako gospodarsko kakor socialno najbolj soliden temelj države« (Spectator 1935, 15). Takratni konservativci so stavili na srednje sloje zato, da bi se tako izognili industrializaciji in nastajanju proletariata, hkrati pa bi z okrepitvijo malih trgovcev, obrtnikov in kmetov okrepili tudi značilne vrednote srednjih slojev, kot so družina, vera, pokornost tradicionalnim posvetnim in cerkvenim avtoritetam itd. Ne pozabimo, da se je to pridigalo v sredini tridesetih let, v času najgloblje in najmasovnejše revščine na Slovenskem. Zdi se, da isti recept preigravajo tudi današnji liberalci: okrepitev srednjih slojev in to v istem času, ko se je delež revnih začel povečevati. Pred desetimi leti je bilo na Slovenskem revnih 12,9 % prebivalstva, v obdobju 1997/99 pa že 13,9 %. To povečanje ni veliko, a opazno in – kot rečeno – glavni učinki denacionalizacije še niso vidni in tudi poslabšanje v posameznih kategorijah prebivalstva je bolj dramatično od splošnega povečevanja kategorije revnih. V istem času se je revščina med otroke, starimi do 18. leta, povečala s 13,2 na 16,7 %, med kategorijo brezposelnih pa s 33,5 % na kar 48,3 %. Zadnji statistični podatki kažejo, da se na Slovenskem že razvijamo po ameriško, saj vzporedno z naraščanjem BDP narašča tudi revščina (skoraj za enak odstotek), hkrati pa naraščajo tudi regionalne neenakosti v vseh oblikah tega pojma; razlika med najrazvitejšimi in najmanj razvitimi predeli Slovenije je že približno takšna, kakršna je med ZDA in Kitajsko (Radelj 2002).

Skratka, podmene iz uvodnih trditev niso resnične: družbena neenakost je nesprejemljiva, kljub uvajanju tržne ekonomije ni nujna, niti pravična niti koristna, prevelika pa je tudi v Sloveniji, saj povzroča revščino. V današnji družbi zdaj obstajajo še vse ključne zmogljivosti za zmanjšanje neenakosti in revščine. Za to imamo vsa ekonomska sredstva, ustrezno institucionalno strukturo, politično stabilnost in večinsko naklonjenost prebivalstva. Slovenska javnost se obnaša podobno kakor britanska, ki je bila pripravljena odreči se finančnim ugodnostim v prid večje enakosti v družbi celo v ekonomski krizi in v thacheristični fazi liberalizacije (Haralambos 1995, 179). Na samem začetku prehoda v novo družbeno ureditev, leta 1992, se je pri nas zavzemalo za večjo enakost dohodkov 44 % respondentov, medtem ko jih je bilo takrat še nekoliko več nasprotnega mnenja. Tri

leta pozneje se je za večjo enakost dohodkov zavzemalo že 65,7 % respondentov in leta 1998 je bilo takšnih, ki menijo, da neenakost v dohodkih razdvaja ljudi, že kar 92,8 % (Toš 1999). To zavračanje neenakosti nekateri zmotno razlagajo kot ostanek egalitaristične mentalitete, podedovane iz socializma. Če bi bilo to res, potem zavze-manje za enakost ne bi naraščalo z oddaljevanjem od socializma, ampak bi upadalo. V resnici je bilo javno mnenje najbolj naklonjeno povečanju neenakosti takoj na začetku tranzicije zaradi politične propagande, zdaj pa se je obrnilo proti neenakosti zaradi njenih rezultatov. Ideologija minimaliziranja očitno ni več prepričljiva.

SOCIALNI KAPITAL

Že v času, ko je Max Weber zavrnil marksistični pristop k razrednim delitvam, so šli empirični procesi v isto smer, ki jo je napovedal Weber, pozneje pa je postalo to še bolj očitno. Naraščanje polarizacije na dva razreda, prednostni pomen lastnine, neizogibno homogeniziranje in naraščanje spodnjega razreda na račun srednjega, prevlada ekonomsko pogojene moči – vse to se je pokazalo za zgodnjeindustrijsko zmoto. V resnici se je dogajalo nasprotno: v glavnih razredih so se poglobljale stare in pojavljale nove delitve; socialni položaj večine posameznikov in skupin je postajal čedalje manj povezan z lastninskim posedovanjem in vse bolj odvisen od njihove opremljenosti za tržno tekmovanje, s katerim si povečujejo svoje nagrade; politični, ekspertni in mrežni viri moči so postajali še bolj pomembni od materialnih; za razumevanje dejanskih življenjskih razmer ljudi pa so postajali statusni položaji pomembnejši od razrednih, saj so se prvi nanašali na realne skupine, razredi pa na kategorije, odvisne od definicije opozovalca.² Tako je nastala velika sociološka zadrega, ki še vedno traja. Kako dinamiko nastajajočih družbenih neenakosti povezati s problematiko družbenih skupin, ki so življenjsko odvisne od te dinamike?

En odgovor na to vprašanje je vztrajanje pri vebrovskem poudarjanju prednosti tržnih položajev posameznikov, od katerih je odvisno njihovo stratifikacijsko razvrščanje. Domet tega pristopa ponazarja razredna struktura, kakršno je razvil John Goldthorpe z uporabo – preprosto rečeno – dveh meril: poklicne pripadnosti in pa lastnega občutka za grupiranje statusno primerljivih poklicev. Na tej podlagi je sprva Goldthorpe zagovarjal kar 36 poklicnih kategorij (»socialnih razredov«), ki jih je pozneje poenostavil v sedemstopensko lestvico, uporabljano v dveh različicah (kritiko tega pristopa gl.

² To je pri nas skoraj hkrati z Webrom dokazoval tudi Andrej Gosar (Gosar 1935, 206–220, Dragoš 1998, 164–173).

Edgell 1995, 27ss). Na enak način lahko uporabimo tudi kakšne druge razvrstitve po poklicih, ki jih uporablja npr. statistika. Paradoks tega pristopa je, da z uporabo vebrovske logike, ki je nastala kot kritika marksistične, zaidemo v enako past kot marksizem, namreč, da namesto delitve na razrede ali sloje dobimo kategorije in ne dejanskih skupin, sestavljenih iz ljudi na enakih življenjskih položajih.

Drugačen, najnovejši, a v isto smer obrnjen odgovor ponuja Ulrich Beck. V knjigi z značilnim naslovom *Družba tveganja* govori »o individualizaciji družbene neenakosti«. S tem hoče povedati, da je treba razločiti dva problema, ki nista v takšni medsebojni zvezi, v kakršni sta bila v preteklosti in kot še vedno mislimo, da sta. Prvi problem je družbena neenakost v razdalji med velikimi družbenimi skupinami. Ta razdalja v sodobnih družbah še vedno obstaja, ni težko ugotovljiva, ni bistveno manjša kot v preteklosti in ponekod še narašča. Drug problem pa je družbena struktura z razredno in slojevsko hierarhijo, ki ima povsem drugačno podobo in dinamiko od nekdanje. Tu pa je po Becku mogoče tako rekoč vse: da se omenjena problema – neenakost in strukturiranost – spreminjata neodvisno drug od drugega; lahko da povezava obstaja, a jo je zelo težko razpoznati; lahko da se neenakost reproducira nespremenjeno, medtem ko so razredi z detradicionalizacijo razpadli; ali pa nasprotno, da se prav z izginjanjem razrednih struktur zastruje družbena neenakost, npr. z nastankom množične brezposelnosti (Beck 2001, 130–131). Skratka, na novo nastajajo in se spreminjajo različni življenjski stili, identitete in tudi materialno stanje ljudi ter neenakost med njimi, vse to pa se lahko tako ali drugače medsebojno povzroča ali pa tudi ne. Beckova poanta je, da s klasičnimi sociološkimi pripomočki ni več mogoče zaznati novih družbenih dezintegracij.

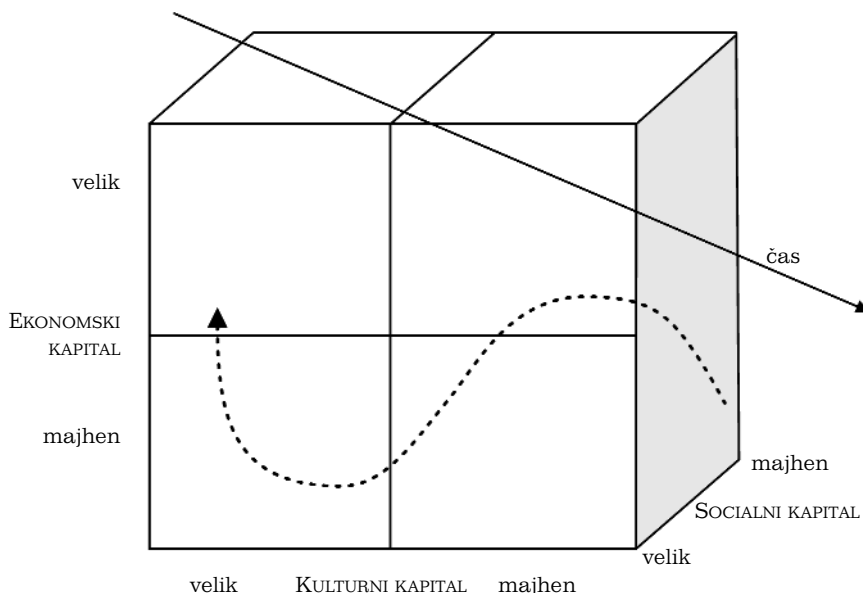
Naslednji pristop rešuje zgornje probleme tako, da jih zanemari. Če je res, da se dogaja individualizacija neenakosti, kakor pravi Beck, potem bo neenakost laže dostopna skoz obravnavo dogajanj v socialnih mrežah, skozi katere stopamo v svet, ne pa z analizo globalnih razmerij, kjer se v imenu velekategorijskih abstrahiranih vse drugo. Smer, ki se je v klasični sociologiji označevala za mikropristop, je že dovolj stara, da je teoretsko preigrala vse ekstreme in se jih tudi otresla, tako da se v zadnjem času čedalje bolj spogleduje tudi z razlago makroproblemov. Posledica takšnih prizadevanj je koncept

socialnega kapitala. To je koncept, ki je precej široko uporabljan in tako tudi definiran (podrobneje o njegovih definicijah in pomanjkljivostih gl. Dragoš 2002). Vseeno pa je dovolj prodoren, da se zdi uporaben za makroteoretske namene tudi neomarksistom. Eden njih je Pierre Bourdieu, ki s socialnim kapitalom označuje »agregat aktualnih ali potencialnih virov, s katerimi razpolagajo trajnejša omrežja, ... vzdrževana na poznanstvih« (Paxton 1999). Ključna ideja je v tem, da so izvor socialnega kapitala socialne mreže (ne pa posameznik niti širša družba), medtem ko je sam socialni kapital kakovostni izraz kombinacije treh mrežnih lastnosti:

- navzočnosti pomembnih virov, ki jih vsebuje določeno socialno omrežje;
- dosegljivosti teh virov za pripadnike mreže;
- uporabnosti teh virov za posameznike in skupine v smislu uspešnosti in učinkovitosti (glede na zastavljene cilje in stroške).

Konceptualna prednost tega pristopa je v opozorilu o usodni povezanosti med: posameznikovo umeščenostjo v mikroomrežjih, njegovo izključenostjo na življenjsko pomembnih področjih (zaposlitvenem, stanovanjskem, izobraževalnem, materialnem itd.) in splošno družbeno neenakostjo, ki se reproducira skozi te povezave; hkrati pa je koncept občutljiv tudi v nasprotni smeri, t. j. pri odvisnosti mrežnih povezav in njihovega socialno-kapitalskega potenciala od procesov družbenih neenakosti (prim. Lin 2001). Tako se z omenjenim konceptom rešujemo pred enostranskimi redukcijami, značilnimi za nekdanje makro- in tudi mikropristope, hkrati pa lažje razumemo dinamične in fluidne zveze med družbeno strukturo in neenakostjo. Ta poudarek je značilen zlasti za Bourdieuja. V navidezno marksističnem stilu poudarja, da je temeljni razredni razcep še vedno kapitalski, saj je od posedovanja njegove količine odvisen položaj posameznikov in skupin v družbeni strukturi. Prav tu pa se Bourdieu najbolj razlikuje od klasičnih marksistov, saj kapitala ne reducira na eno obliko, ampak ga razume kot trojstvo »dejanško uporabnih virov in moči – ekonomskega, kulturnega in tudi socialnega kapitala« (Bourdieu 1984, 114). Količinsko kombinacijo vseh treh kapitalskih oblik lahko ponazorimo s tridimenzionalnim prostorom, predstavljenim v shemi 5.

HEMA 5: KOMBINACIJA RAZLIČNIH KOLIČIN KAPITALA Z NJEGOVO SOCIALNO, EKONOMSKO IN KULTURNO OBLIKO

Kulturni kapital se po Bourdieuju pojavlja v treh oblikah: kot objektiviran kulturni kapital (npr. materialni in virtualni izdelki, definirani kot umetniški), kot institucionaliziran kulturni kapital (npr. formalni certifikati o doseženi izobrazbi, število galerij) in v obliki personificiranega kulturnega kapitala, ki je utelešen v glavah posameznikov (npr. privzgojene veščine za vrednotenje, razumevanje in ustvarjanje kulturnih dobrin). Ekonomski kapital predstavlja dohodke in premoženje. Socialni kapital pa označuje interakcijske lastnosti mrež, ki posameznikom olajšujejo ali pa otežujejo dosegljivost in (iz)rabo različnih kapitalov. Iz sheme 5 je razvidno, da lahko posamezniki in skupine v različnih časovnih obdobjih zavzemajo različne položaje, s katerih so jim dosegljive različne količine in izkoristki posameznih kapitalov. Pri tej shemi je treba opozoriti na tri vprašanja, okrog katerih bi se morala (znova) strniti sociološka radovednost, da bi ostala legitimna: prvič, na katerih položajih v kocki »moči« lahko pomanjkanje ene vrste kapitala še nadomestimo z dostopom do drugih vrst kapitala, da zadržimo določen položaj oz. »preživimo« na njem; drugič, katere

skupine se dlje časa³ zadržujejo na istih položajih; in tretjič, kje in s kakšnim uspehom se uporabljajo strategije statusnega zapiranja pri tistih, ki zasedajo zelene položaje. Odgovor na prvo vprašanje predstavlja določitev vrednosti obstoječih neenakosti v konkretnem družbenem, organizacijskem ali interakcijskem sistemu, z odgovorom na drugo vprašanje dobimo vpogled v stratifikacijo družbenih prostorov, tretji odgovor pa ocenjuje družbene mobilnosti. Zaradi teh poudarkov je smiselno, če si socialni prostor predstavljamo v petih dimenzijah, kakor so prikazane v shemi 5. Prve tri dimenzije so ponazorjene s kocko »moči«,⁴ sestavljeno iz treh oblik kapitala, četrto dimenzijo predstavlja mobilnost konkretnih posameznikov oz. skupin (črtkana puščica), ki se dogaja v času kot peti dimenziji. Upoštevanje teh dimenzij pomeni zavedanje:

- položajev, ki so različno opremljeni s posameznimi količinami ekonomskega, kulturnega in socialnega kapitala;
- smeri in hitrosti menjavanja teh položajev;
- začetne vrženosti v preigravanje teh položajev, ki jo je posameznik deležen že z rojstvom v neki družini z določenim socialnim statusom (ki si ga v shemi lahko predstavljamo kot začetno, izhodiščno točko vstopa v prostornino kocke, iz katere posameznik nadaljuje svojo življenjsko kariero).

Vsebinsko zadnje alineje, t. j. posameznikov izhodiščni položaj v kapitalski kocki, označuje Bourdieu s terminom »habitus«. To je duševna in duhovna (lahko celo telesna) »drža« posameznika, ki je določena s socialnim položajem družine, ki ji je posameznik izpostavljen že s primarno socializacijo. Če si v prejšnji shemi zamislimo, da črtkana puščica označuje prehojeno socialno mobilnost konkretne osebe, potem bi začetek puščice predstavljal njen osebni »habitus«, od katerega je v pomembni meri odvisna tudi nadaljnja kariera (smer puščice) tega posameznika. V narisanim primeru gre za človeka z družbenega obrobja, ker je na začetku opremljen z izrazito nizkimi

³ Zlasti so pomembna obdobja, daljša kot 30 let, ker takrat lahko govorimo o intergeneracijskih razmerjih.

⁴ Vse tri vrste kapitala – ekonomski, kulturni in socialni – lahko razumemo kot vire moči zaradi štirih značilnosti: 1. ker so dostopni v omejenih količinah, 2. ker so dragoceni (t. j. vrednotno razvrščeni nad večino drugih dobrin ali pa celo sami določeni za vrednote), 3. ker so predmet tekmovanja med posamezniki oz. skupinami, 4. ker se omejene količine lahko povečujejo same od sebe.

količinami vseh treh oblik kapitala, nakar mu uspe zvišati kulturni kapital – recimo, s sistemom brezplačnega šolstva (!) – s katerim se lahko poteguje tudi za več ekonomskih dobrin.

Empirično nadaljevanje opisane kocke bo konkretizirano v skrajšanem prikazu raziskave, ki je podan v drugem delu te knjige. V tej raziskavi bo »kocka« teritorialno zožena na ljubljansko območje, kjer smo skušali oceniti navzočnost socialnega kapitala v desetih ljubljanskih skupnostih, ki se med sabo zelo razlikujejo. To je na prvi pogled brezupno početje, saj je – kakor nas uči teorija – poznavanje interakcijskih mrež pogoj za oceno socialnega potenciala v njih. Če se na primer spomnimo samo ene od teh skupnosti, Novih Fužin, ki imajo precej več kakor dvajset tisoč prebivalcev, potem bi za preučevanje celotne mreže v Novih Fužinah morali analizirati več kakor 400 milijonov razmerij, kar je seveda nemogoče (prim. Katunarić 1988, 51). Z nemogočim pa se je vselej mogoče ukvarjati tako, da zadevo precej poenostavimo in se osredotočimo le na glavne lastnosti. Iz njih lahko posredno, previdno, a utemeljeno sklepamo o verjetnosti socialnega kapitala ter s tem o možnostih posameznikov v obravnavanih skupnostih. Gre torej za početje z jasno izraženim *socialnopolitičnim* namenom, ki ga lahko – v žargonu prejšnje sheme – zjedrimo takole: predvidevanje in izboljševanje oprijemališč ter mobilnostnih puščic naseljencev v socialnih prostorih desetih ljubljanskih skupnosti.

PODOBA SLOVENSKE PRESTOLNICE

Leta 2001 smo na Mirovnem inštitutu v sodelovanju z dr. Andrejo Črnak Meglič, načelnico Oddelka za socialno in zdravstveno varstvo Ljubljana, opravili akcijsko raziskavo različnih skupnosti v Ljubljani. Zanimalo nas je, ali sežejo intervencije javnih, nevladnih in zasebnih organizacij na obrobje mesta, kakšne so razlike v javnem življenju med ljudmi, ki živijo v mestnem jedru, in tistimi, ki živijo na samem robu občine in kako to vpliva na njihove osebne odnose do skupnosti.

Okolja, ki jih je zajel projekt, smo izbrali tako, da smo se oprli na bivše krajevne skupnosti⁵, ki so imele zelo natančno določene krajevne meje, jih razdelili na območja in po slučajnostnem vzorcu izbrali tri mestne, tri primestne in štiri obrobne skupnosti. Vse informacije in podlage za vzorčenje je zagotovila predstavnica MOL in sodelavka pri projektu Tanja Skornšek Pleš. Projekt smo izvedli s študentkami in študenti Visoke šole za socialno delo, ki so bili v četrtem letniku slušatelji predmeta skupnostno socialno delo in so imeli pri vajah redno mentorstvo predavateljice Pavle Rapoša Tajnšek in asistentke Simone Žnidarec. Za delo smo jim pripravili natančna navodila, ki so objavljena v prilogi, izvedli usposabljanje, med potekom projekta pa so imeli redna srečanja in mentorske sestanke. Poročila o delu so oddali pisno, vsebovala pa so zapis o opazovanju skupnosti, pogovor s kontaktno osebo, pogovore s predstavniki organizacij, neformalnimi skupinami, intervjuje krajanek in krajanov ter oceno skupnosti. Osebni intervju smo metodološko povzeli po podobno opravljeni raziskavi v Avstraliji, ko so raziskovali socialni kapital (Onyx in Bullen 2000, 23–42) in vprašalnik prilagodili našim potrebam.

Pred izvedbo projekta smo domnevali, da na obrobje ne seže veliko nevladnih organizacij. Oddaljene, bolj ali manj hribovite skupnosti

⁵ Projekt je bil izveden pred delitvijo Ljubljane v četrtne skupnosti.

namreč niso zjedrene in so zato težji izziv za delo. Vanje ne sežejo niti javne socialnovarstvene službe, ki bi delo morale opravljati. Nameščene so v centralne stavbe, ki so ljudem pogosto težko dostopne. V tradicionalnih ruralnih skupnostih je najti sicer več solidarnosti in samopomoči, vendar bližina mesta omogoča zaposlitev zunaj kmečkih gospodarstev, zato so značilnosti mešanih vaško-mestnih okolij drugačne od tradicionalno kmečkih. Poleg tega so v zadnjih desetih letih ljubljanske skupnosti doživele večje spremembe, njihov učinek pa še ni bil raziskan. Največja sprememba v sestavi mesta je vsekakor razpad krajevnih skupnosti, ki so bile leta 2000 dokončno razpuščene z ukinitvijo svetov krajevnih skupnosti. Tajnice in tajniki KS so izgubili svoje nazive in funkcije ter postali predstavniki Izpostave oddelka za lokalno samoupravo MOL. Celotni sistem se je centraliziral, s tem pa so zaposleni izgubili vlogo predstavnikov posameznih skupnosti v mestu in postali glasniki mesta v posameznih skupnostih. Pristojnosti so se omejele na informiranje in urejanje komunalnih zadev. Večina izvajalk/cev projekta je ugotovila, da predstavniki MOL v skupnosti nimajo informacij o njenem delovanju, o skupnostnih resursih, težavah posameznikov ali raznih skupinah in dejavnostih. Vpliv sprememb na vsakdanje življenje ljudi je velik in ga lahko prepoznamo iz opisov posameznih skupnosti (glej prilogo).

MIKROPOLITIKE

Skupna zgodba vseh bivših krajevnih skupnosti brez izjeme je *izguba prostorov*, ki ima dolgoročne in negativne posledice za razvoj skupnosti in participacijo ljudi, kar vpliva ali bo vplivalo tudi na razvoj mesta kot celote. Potrebo po prostoru izražajo povsod, vendar je potreba po njem v mestnih skupnostih manjša kakor v primestnih in obrobnih. Povsod trdijo, da izguba prostorov pomeni tudi razpad skupnosti kot mesta skupnega delovanja. Povezav med ljudmi je vedno manj, možnosti za skupne akcije se zmanjšujejo, večata se osamljenost in osebno nezadovoljstvo. Posledice razpada skupnosti se odražajo na *slabši informiranosti*, kar je usodno predvsem zato, ker je informiranje v večini skupnosti ustno – ni oglasnih desk ali lokalnih časopisov, razen v Hrušici. Neinformiranost je ovira za družbeno udeležbo, lahko povzroča osamitve ljudi in pogloblja

družbeno neenakost. Povzročča pomanjkanje vpliva na razvoj skupnosti in izgubo nadzora nad dogajanjem, ki bistveno vplivajo na vsakdanje življenje ljudi. Informiranost je povezana z dostopnostjo. To pokažejo tudi podatki v tabeli 3. Deveto vprašanje je, ali ljudje vedo, kje dobiti informacije za življenjsko pomembne odločitve. V mestih in primestih skupnostih to ve 90% ljudi, v obrobni pa le 44%.

Izguba prostorov povzroči *manjšanje skupnostnih dejavnosti*, ki bi ljudi med sabo povezovala. Dober primer je Hrušica - Fužine, kjer je bilo zelo veliko različnih društev in z velikim številom skupnostnih dogodkov, kar je vplivalo na medsebojno povezanost in na dejavnost ljudi. Po izgubi prostorov se je nekaj dejavnosti še ohranilo, vendar delujejo v tako težavnih pogojih, da je pričakovati konec dejavnosti. Zaradi razpada skupnostnih mrež, ki so nastajale z aktivnostmi, je konsenz za skupno akcijo (razveljavitev pogodbe s klubom za fitnes) vedno težje doseči, kar najprej pomeni, da se manjša socialni kapital, ki se je tvoril s skupnostnim delovanjem. Ljudje porabljajo presežke, ki so jih ustvarili z minulim delom in jih bo prej ali slej konec, novih generatorjev povezanosti pa ni.

Ko govorimo o prostorih, mislimo na tiste, ki ne pripadajo nikomur in so z enakimi pogoji dostopni vsem prebivalcem neke skupnosti. Cerkev v Šentjakobu lahko ponuja denacionaliziran kulturni dom tudi »nevernikom« ali ljudem na splošno, vendar le za vrste dejavnosti, ki se jim zdijo ideološko sprejemljive. Še najraje pa vidijo, da se ljudje vključujejo v dejavnosti, ki jih organizirajo sami in kjer gre za širjenje ali poglobljanje katoliške vere in pogleda na svet. Takšni prostori niso resnične možnosti za samoiniciativne in ustvarjalne dejavnosti.

Le v dveh skupnostih so izgubili prostore zaradi denacionalizacije, vse preostale pa zaradi pridobitništva, saj so mestne oblasti prostore oddale različnim najemnikom, med katerimi so najbolj priljubljeni klubi za fitnes. Nekoliko bolje je tam, kjer imajo še vedno gasilske domove, ki so dovolj veliki, da lahko v njih dobijo prostore tudi druge skupine. Tako so ti domovi edini skupnostni resursi v Lipoglavu, Kozarjih in v Besnici, kjer je bil med potekom projekta gasilski dom v gradnji, pri tem pa so prostovoljno pomagali tudi krajanje. Kako pomembni so gasilski domovi za obrobne skupnosti, kaže tudi akcija, s katero so krajanje Šmartnega preprečili, da bi mestne oblasti dom odvzele in ga namenile za komercialno dejavnost.

Fizični in socialni prostori so med seboj povezani. Prostor za druženje, ustvarjanje medsebojnih povezav, ki vplivajo na razvijanje osebnih zadovoljstev in večajo možnosti, je podlaga za družbeno udeležbo. V mestu Ljubljana najdemo namreč le en primer samooorganizacije, kjer socialni prostor ni vezan na fizičnega in sicer so to Češnjice, ki so povsem svojevrsten primer vasi v Zadvoru. Zelo redko se zgodi, da ljudje denar od prodaje svojih pridelkov (češenj in jagod) namenijo za napredek skupnosti. Za takšne odločitve so potrebne zelo močne in pozitivne skupnostne povezave, velika mera zaupanja in sodelovanja, da ljudje verjamejo v pravično razdeljevanje sredstev za celotno skupnost.

Osrednji prostori v skupnostih so različni. Kar v štirih so to gostilne – Babnik v Hrušici - Fužinah, Planinski dom Janče v Besnici, Pečar v Šentjakobu - Podgorici in Klobasar v Kozarjih. Pri Babniku imajo za sestanke in razne skupnostne dogodke prizidek, kjer imajo lahko tudi predavanja. Težava pri tem je, da ljudje v gostilne ne gredo, če nimajo dovolj denarja, zato gostilne ne morejo biti nadomestek za skupnostne prostore. Ne moremo pa jih enačiti z mestnimi gostilnami, ki nimajo nobene skupnostne vloge. V nekaj skupnostih osrednjega prostora sploh ni, ljudje se srečujejo v športnih parkih in na zelenicah pred bloki. V treh skupnostih je osrednji prostor za del prebivalcev cerkev, za preostale pa gasilski dom. Potrebo po prostoru izražajo v Novih Fužinah, Hrušici, Besnici, Zadvoru, Šentjakobu - Podgorici, Kozarjih, Šmartnem in Lipoglavu.

Drugo skupno značilnost večine primestnih in obrobnih skupnosti lahko najdemo v *dostopnosti*. S tem mislimo na dvoje, na fizično dostopnost ljudi do mestnih resursov – javnih služb, uradov, kulture, izobraževanja ter drugih javnih prostorov in na možnosti vplivanja na mestne odločitve o skupnosti, v kateri živijo. Dostopnost je boljša v mestnih skupnostih, kjer je večina kulturnih ali športnih ustanov ter občinskih služb. Vloga ljudi iz središča mesta v odnosu do teh resursov je predvsem porabniška in ne ustvarjalna. Hodijo na kulturne predstave, se vpisujejo v športne dejavnosti, se zabavajo v množici lokalov ali se družijo v mestnem parku. V vseh treh mestnih skupnostih ne moremo najti ene same dejavnosti, ki bi nastala iz pobude krajanek in krajanov. V te skupnosti prihajajo društva od drugod in sicer zato, da bi reševala problem, po katerem je skupnost znana splošni javnosti.

Izraz *spalno naselje*, ki so ga uporabljali ljudje v intervjujih, pomeni predvsem skupnostno nedejavnost, odtujene odnose, odsotnost skupnostnih mrež ali odsotnost skupnostne produkcije. Takšna niso le večja blokovska naselja, temveč tudi naselja individualnih hiš, kot je Kozarje. Vendar se v mestnih skupnostih mreže vzpostavljajo čez skupnostne meje, v obrobni skupnosti pa ne. Ljudje se v mestu več družijo z ljudmi zunaj skupnosti, večkrat hodijo na obiske, so bolj zaupljivi, imajo večji občutek, da jih družba ceni, ter si upajo povedati svoje mnenje. Njihovo vsakdanje življenje je zaradi večje dostopnosti veliko lažje kakor življenje na mestnem obrobju. Velika večina ima telefon, elektriko, vodo in kanalizacijo, javno razsvetljavo in redne avtobusne proge. Trgovin je veliko, zato lahko ljudje udobno živijo, četudi nimajo avtomobila. Peš ali z mestnim avtobusom lahko pridejo do zdravstvenega doma ali drugih javnih služb ali pa te službe pridejo na dom. Večji je tudi vpliv na mestno politiko. Cestne zapore na Prulah ali v Trnovem vedno dosežejo svoj namen, vrtičkarjem uspeva preprečevati gradnjo mošeje in ljudem v Kersnikovi ulici je uspelo disciplinirati mlade iz lokala K4.

Izolacija in osamljenost je zato – v nasprotju s splošnim mnenjem – v mestnem jedru manj usodna prav zaradi boljše dostopnosti. Manj osebni sosedski odnosi pomenijo hkrati tudi manjši socialni nadzor, ki je v vaških skupnostih večji in pogosto tudi obremenjujoč. Po drugi strani pa sta solidarnost in samopomoč v vaških skupnostih bolj razviti in potrebnejši, saj je pomanjkanje posredovanja ustreznih javnih služb popolno. Osamljenost je v vaških skupnostih zato veliko bolj usodna, saj so ljudje izločeni iz skupnostnih mrež in tudi iz intervencij javnih služb. Pri tem pa je pomanjkanje avtobusnih povezav z mestom lahko za osamljene usodna, saj jih nenehno organiziranje prevozov ali dostave tako potrebnih dobrin, kot je hrana, postavlja v odvisen položaj od drugih ljudi v skupnosti. Odvisnost je lahko prenesti, kadar so ljudje vpeti v skupnostne mreže, ko pa so iz njih izločeni, lahko odvisnost postane breme. Samomori so odraz zaprtosti skupnosti in pomanjkanja alternativ obstoječim skupnostnim mrežam.

Vpliv kot enega od izrazov dostopnosti imajo zato ljudje iz mestnega jedra, veliko manjši pa je vpliv z obrobja, še zlasti, če gre za izolirane in revne skupnosti, ki jih mestna politika pozablja. Besnica dobro prikazuje trditev. Je skupnost brez vodovoda, ljudje nimajo

telefona, kanalizacija je neurejena, nimajo niti trgovine. Ljudje so okupirani s svojim lastnim položajem, saj je organizacija vsakdanjega življenja veliko bolj zahtevna kot v mestnem jedru. Težko je najti čas za razne dejavnosti, ki bi ljudi sprostile in prispevale k večjemu zadovoljstvu, pa tudi če bi čas našli, ni nobenega prostora, v katerem bi se dejavnosti lahko odvijale. Njihov vpliv na mestno politiko je skorajda nič, v skupnosti ne živi nihče, ki bi zagotavljal povezanost z mestnimi oblastmi. Samoorganizacija skupnosti se šele začenja razvijati, kar je omogočilo identifikacijo osnovnih potreb, ki bi morale biti zadovoljene, vendar bo ljudem brez ustrezne institucionalne podpore težko vztrajati pri začelih dejavnostih.

Prostor in dostopnost govorita o *infrastrukturi* ali skupnostnih resursih. Tu se pokažejo največje razlike med posameznimi deli mesta, kjer je mestno jedro urejeno, okolica pa nima niti najnujnejših zahtev, kot je vodovod. Omenili smo Besnico, kjer ni vodovoda, ceste so težko prevozne in neasfaltirane. Težave s kanalizacijo imajo na robu Trnovega, kjer živijo priseljenci iz bivših jugoslovanskih republik, potem v Hrušici - Fužinah, Zadvoru in Šentjakobu - Podgorici. Nobena od obrobni skupnosti nima urejenih pločnikov in javne razsvetljave, vse imajo težave z mestnim avtobusom. Na to opozarjajo v Hrušici - Fužinah, Besnici, Šentjakobu - Podgorici, Kozarjih, Šmartnem in Lipoglavu. V Besnici in Kozarjih imajo težave predvsem otroci, kako do šole, pa tudi ljudje, ki so zaposleni zunaj skupnosti in nimajo lastnega prevoza. V obeh skupnostih nimajo trgovine z živili.

Razlike med mestnim jedrom in obrobjem se pokažejo tudi pri *intervencijah javnih služb*, ki naj bi bile skupnostne. Ljudje so najpogosteje omenjali patronažne sestre, ki dobro poznajo tudi obrobne skupnosti. Njihovo delo je terensko, vendar je zaradi omejenega števila delavk redko. Socialnih služb pa v primestnih in obrobni skupnostih ni več. Primerjamo jih lahko z bivšimi tajniki/cami krajevnih skupnosti. Obe službi sta se namreč centralizirali. Centri za socialno delo so postali državni in niso več občinski, tajniki pa so postali mestni in niso več krajevni. Ne prva in ne druga služba nista več skupnostni. Skupnosti ne poznajo več, v njih so le še občasno in so postali birokratizirane službe. Opombe anketarjev so se najpogosteje nanašale prav na neseznanjenost predstavnikov MOL z razmerami v skupnosti. Ti večinoma razumejo svojo vlogo kot skrb

za komunalne zadeve in prenos informacij, vendar so tudi pri tem neuspešni. Največ kritik pa se je nanašalo na delo socialnih služb. Nekoliko več povezav imajo le v skupnostih, ki so bliže centralnim stavbam centrov za socialno delo. V obrobni in večini primestnih skupnosti pa storitev ni. Kritike so najpogosteje izražali ljudje, ki negujejo bolne ali invalide in so hkrati med najbolj izoliranimi ljudmi v skupnosti, saj so pogosto brez potrebnih podpor. Za novo storitev pomoči na domu, ki so jo pred letom še opravljali na centrih za socialno delo, nihče od skrbnikov ni vedel, niti jim te storitve nihče ni ponudil. Od te službe pa ljudje ne pričakujejo le individualnih podpor, temveč tudi pomoč pri samoorganizaciji, pri vzpostavitvi skupnostnih dejavnosti, ki bi pomenile razbremenitev, zabavo in večje zadovoljstvo. Takšno potrebo so izrazili v Besnici, na Kodeljevem, v Zadvoru, Šentjakobu - Podgorici in Kozarjih, v Lipoglavu pa so želeli svojo lastno krajevno skupnost, ki bi jih aktivirala.

MREŽE IN UČINKI

Skupnosti lahko razdelimo na aktivne, pasivne in konfliktne. *Aktivnih* je več in se med seboj razlikujejo. Najpomembnejši merili za uvrstitev v to skupino sta samoiniciativnost in udeležba krajan/ov. Značilna aktivna skupnost so Češnjice, kjer imajo samoorganizacijo, ki je nastala na njihovo pobudo, vse delo opravijo sami, dobiček pa porabijo v korist celotne skupnosti. Za praznik češenj in jagod krajni/ke pripravijo dneve prodaje in zabave, z izkupičkom pa so si napeljali vodovod, javno razsvetljavo, uredili table z napisi, poti in okolico. Skupnost je znana po dobrih medsebojnih odnosih, samopomoči, ni osamljenih, med sabo se veliko obiskujejo, spletene pa so tudi pomembne medgeneracijske povezave; poleg srednje in starejše generacije so vključeni v delo tudi mladi. V tem primeru ne gre za društvene dejavnosti, temveč za aktiviranje celotne skupnosti v dobro vseh, ki v njej prebivajo. Primer je v mestu Ljubljana svojevrsten in ni primerljiv z drugimi skupnostmi. V to skupino lahko uvrstimo še Hrušico - Fužine, Zadvor in Lipoglav. V prvih dveh se število dejavnosti manjša, saj društva delujejo v bistveno slabših pogojih kot pred desetletjem. Še zlasti to velja za Hrušico, ki je bila zelo aktivna skupnost z mnogimi dejavnostmi – od gledališča, lutk in skečev, do športnih in raznih skupnih dogodkov. V obeh skupnostih

govorijo o tem, da se kakovost življenja slabša, da ljudje postajajo bolj osamljeni in se težje dogovarjajo o skupnih zadevah. Lipoglav je nekoliko drugačna skupnost. Dejavnosti nastajajo na novo, omogoča pa jih program celostnega razvoja podeželja, ki kot edini mestni program vlaga sredstva v razvoj obrobni skupnosti.

Pasivne ali neaktivne skupnosti se med seboj prav tako razlikujejo. Značilne pasivne skupnosti so mestne, kjer dejavnosti ne moremo najti. Na Trnovem ni nobene, saj KUD France Prešeren vodijo in upravljajo ljudje, ki ne bivajo v skupnosti, poleg tega je program mednarodni in ne krajeven. Kodeljevo je sicer mirna soseska, kjer se ljudje med sabo dobro poznajo in so sposobni samoorganizacije, vendar ni najti ne društev ne neformalnih skupin in ne aktivnosti. Krajanje verjamejo, da je to varna soseska, kjer se vsi med sabo poznajo in razumejo, vendar predstavnice organizacij trdijo, da je najti tudi veliko osamljenih in izoliranih, ki iz prijateljskih mrež izpadejo. V Novih Fužinah je videti, da se veliko dogaja, saj se v skupnost vključuje množica društev, ki pokroviteljsko vzdržuje sliko problematične soseske. Samoorganiziranih dejavnosti ni najti, čeprav so povezave v posameznih blokih trdnejše, predvsem med tistimi, ki v naselju živijo že od začetka. Takšno naselje je tudi Kozarje, kjer ni najti nobenih društev. Skupnost ni konfliktna, je pa v njej veliko izoliranih in osamljenih. Ljudje se težko samoorganizirajo in težko dogovorijo za skupno akcijo. Med pasivne bi lahko uvrstili tudi Besnico, čeprav v njej začenejajo nastajati pomembni procesi, kot je novo turistično društvo, ki ljudi medsebojno povezuje, začeli so izražati potrebe po druženju, zabavi in sproščenosti, v novem gasilskem domu pa bodo dobili tudi potreben prostor. V nasprotju z Besnico se v Šmartnem dogajajo obratni procesi. Dejavnosti je vedno manj, ljudje sami opisujejo svojo skupnost kot pusto, dolgočasno, brez dogajanja.

Konfliktnih skupnosti skorajda ni. Edina skupnost, kjer so omenjali konflikte med ljudmi, je Šentjakob - Podgorica, kjer so o tem govorili župnik, predstavnice Karitas in predstavnik MOL. Slednji sosedske spore pripisuje temu, ker je skupnost po izgubi prostorov postala bolj zaprta, ljudje se držijo sami zase. Šentjakob je le na videz aktiven, v resnici pa so ljudje bolj nezaupljivi eden do drugega in bolj odtujeni. Čeprav velja Podgorica za revnejšo in bolj pasivno, je v njej več druženja in sosedske pomoči. Po mnenju cerkvenih pred-

stavnikov je skupnost konfliktna, ljudje se tožijo in kregajo. Pri tej oceni izhajajo iz dejstva, da jih je zaradi denacionalizacije kulturnega doma eno od društev tožilo. To ocenjujejo za nepotrebno, saj sami izvajajo veliko programov in dejavnosti, v katere bi se lahko vključili tudi neverujoči. Vendar interpretacija ne vzdrži, kar dokazuje prav večje nezaupanje ljudi v skupnosti. Konzumentske, porabniške dejavnosti namreč lahko nadomeščajo samoorganizacijo in ustvarjalnost tam, kjer je izbira velika in omogoča vpliv ter udeležbo, torej v prostorih, ki so svobodnejši in omogočajo različnost ali pa jo celo spodbujajo. Cerkveni prostori so njihovo nasprotje, dejavnosti v njih so določene, vodijo jih vedno predstavniki cerkve, vse izhajajo iz natančno določenih ideoloških podmen in so podrejene katoliški veri. Za neverujoče in tiste, ki nasprotujejo cerkvi kot instituciji, je zato prostor nedostopen ali pa ga sami zavračajo. Če bi ti ljudje imeli možnost uresničevati svoje želje drugje, kot se to dogaja v mestnem jedru, kjer je veliko različnih dejavnosti, ki so vsem tudi dostopne, potem se konflikti ne bi toliko odražali v njihovem osebni življenju, kakor se dogaja ljudem v zaprtih skupnostih, kjer umik ni možen. Njihove osebne mreže namreč ne sežejo čez skupnostne meje in so redke tako zunaj skupnosti kot v njej. Izolacija ali osamljenost je zato večja, večja se nezaupanje in s tem konfliktnost. Ocena predstavnika MOL je zato najbrž pravilna: skupnost daje le videz, da se veliko dogaja, v resnici pa so dejavnosti strogo nadzorovane in vodene, kar poveča občutek socialnega nadzora, mreže odnosov pa postajajo breme. Predstavniki društva upokojencev vidi rešitev v pridobitvi novega prostora in združevanju vseh neodvisnih društev v skupnosti, ki bi jim dajalo dovolj moči in volje za akcijo, kar je ustrezen predlog. Konflikte omenjajo še v Kozarjih in Lipoglavu, vendar gre le za začasne razmere, ki jih sproti rešujejo in nimajo učinka na celotno skupnost.

STRUKTURE IN DEJAVNOSTI

Društvo upokojencev lahko najdemo skoraj v vseh skupnostih. Ne omenjajo ga v Trnovem, Novih Fužinah, Šmartnem in Bizoviku, kjer ga želijo ustanoviti. Ta društva so ena najpomembnejših v skupnostih, kjer delujejo. Čeprav so namenjena eni sami generaciji, je ta čedalje bolj obsežna, vanjo pa se usmerja veliko družbene

pozornosti. Poleg socialnih programov, kot so obdarovanje in obiskovanje na domu, so najpomembnejše dejavnost izleti in predavanja. Po njihovi oceni prispevajo predvsem k boljšemu zdravju, počutju, večjemu zadovoljstvu, sproščenosti, boljši povezanosti in s tem tudi večji odprtosti do drugih. Širijo solidarnost in medsebojno pomoč in spodbujajo skupnost k dejavnosti. V nekaterih obrobni skupnostih povezujejo staroselce in priseljence, najpogosteje vikendarje. Pomembna ugotovitev je, da so starejši, ki so odvisni od nege svojcev, izolirani in osamljeni. K njim je težko prihajati na pogoste obiske, nimajo družabnega življenja. Vse to se odraža na njihovem slabšem zdravju.

Gasilska društva so druga z največjim vplivom v skupnosti. So najpogosteje edina, ki so še obdržala svoje prostore in jih ponujajo različnim skupinam za sestanke in srečevanje. Pomembna so v Bizoviku, Zadvoru, Šentjakobu - Podgorici, Šmartnem in Lipoglavu. Poleg rednih dejavnosti opravijo še veliko humanitarnega dela, nanje se ljudje obračajo po informacije in nasvete, pomagajo pri raznih domačih opravilih. Njihovo delo temelji na solidarnosti in samopomoči, so pogosto edini generatorji družabnega življenja v skupnosti. Čeprav velja predsodek o »gasilskih veselicah« kot pojmu vaške kulture, povezane s pitjem in pretepi, je resničnost najpogosteje drugačna. To so skoraj edini zabavni dogodki, kjer se ljudje družijo, zabavajo in se sprostijo ter so alternativa raznim cerkvenim praznikom in drugim tradicionalnim praznovanjem, ki zahtevajo določeno vedenje in obredje. Gasilci ugotavljajo, da ljudje potrebujejo predvsem več sproščenosti, druženja in zabave, kar bi imelo za posledico več zaupanja in tudi več možnosti za akcije in skupno delovanje. V konfliktnih ali pasivnih skupnostih so gasilci tisti, ki ljudi med sabo povezujejo.

Poleg teh društev sta pomembna še *Rdeči križ* in *Karitas*, ki imata podobno delo in tudi podobne ugotovitve. Oba sta blažilca socialnih napetosti in pomembna zlasti zaradi neaktivnosti javnih služb in tudi zaradi svoje fleksibilnosti. Nista toga pri oceni upravičenosti do pomoči in se hitrje odzivata na potrebe. Pomembne so njune ugotovitve o revščini in izključenosti. Sta edina, ki opozarjata na revščino priseljencev iz bivših jugoslovanskih republik in tudi na njihovo izločenost iz skupnosti. Opažata pa tudi večjo revščino upokojencev, ki živijo v individualnih hišah v mestnem jedru.

Pomebna so še *turistična društva* in *društva podeželja*, ki v obrob-
nih skupnostih razvijajo različne programe, ki ljudi povezujejo v
skupno produkcijo, da se med njimi razvijajo tudi osebne vezi.
Program prispeva k boljšemu preživetju mnogih vasi in je pomemb-
na sprememba v dejavnosti.

Omeniti je treba še ugotovitev ene od neformalnih skupin, ki pravi,
da se v primestnih in obrobnejših skupnostih izolirajo predvsem
premožnejši, ki nočejo imeti opravka z ostalimi vaščani. Nekateri od
njih so v teh skupnostih živeli že več generacij, več pa je priseljencev,
ki so v okolici Ljubljane kupili večja posestva in se ne počutijo kot del
vaške skupnosti.

NEENAKOSTI

Razlike med skupnostmi so velike, še zlasti med obrobjem in mest-
nim jedrom. Vodovod, kanalizacija in ureditev mestnih avtobusov bi
morale biti prednostne naloge mestne politike. Lajšanje vsakdanje-
ga življenja in dostopnost sta temelja, ki omogočata večjo udeležbo
in dejavnost ljudi. Funikular, ki ga nemaravajo postaviti na grajskem
hribu, bi sicer prinesel dobiček, vendar je dolgoročno pomembnejša
kakovost bivanja meščank/ov, ki je na obrobju nizka.⁶ Tudi slika
mestnega jedra se spremeni, ko imamo opraviti z ljudmi brez
družbene moči in zato brez vpliva na mestno politiko. Njihova
dostopnost do mestnih resursov je skoraj nična. Tako je na obrobju
Trnovega veliko naselje slovenskih državljanov iz bivših jugoslovan-
skih republik, ki so v skupnosti izolirani in zato živijo brez kanali-
zacije, javne razsvetljave ali drugih mestnih ugodnosti. Živijo dobe-
sedno na robu skupnosti. Celo naselje Nove Fužine je razglašeno za
geto in ga povezujejo z revščino in kriminalom samo zato, ker je nje-
govo večinsko prebivalstvo iz bivših jugoslovanskih republik. V
resnici pa statistike kažejo, da je tam kriminala celo manj kot v
drugih mestnih skupnostih. V Novih Fužinah je prijavljenih okoli
20.000 ljudi, po policijskih ocenah pa bi bilo treba številko povečati za
nekaj tisoč – zaradi neprijavljenih prebivalcev. Vseh kaznivih dejanj
v letu 2001 je bilo v tem naselju 769, od tega jih je bilo približno 400

⁶ Glavni argument, da se prebivalstvo stara in da mu je treba olajšati dostop na grad, je
privlečen za lase: že zdaj so odlično urejeni vsi mogoči dostopi na grajski grič, od avto-
mobilskih, kolesarskih, avtobusnih dovozov in sprehajalnih poti, v zadnjih letih pa
redno vozi tudi simpatični grajski vlakec.

premoženjskih, kot so poškodbe avtomobilov – kraja gum, odlom brisalcev in podobno – storilci pa so iz drugih skupnosti ali celo mest. Ropov je bilo samo šest, medtem ko se jih je v istem času zgodilo v mestnem jedru več kakor 150. V KS Trnovo, ki ima trikrat manj prebivalcev, je bilo kaznivih dejanj 443, od tega trije ropi. Na Kodeljevem je bilo kaznivo dejanje 201, vendar na račun premoženjskih deliktov, ki jih je izrazilo manj – le 162. Skupnosti z največ kaznivimi dejanji v Ljubljani so Dušan Kveder Tomaž (1760), Gradišče (870), Kolodvor (805) in Stari Vodmat (720). Naselje Nove Fužine je po mnenju policije primerljivo po velikosti z Novo Gorico, kjer pa je kaznivih dejanj dvakrat več. Pri revščini se zgodba ponovi. Revščina je večja na Trnovem kot v Novih Fužinah, kar posredno dokazujejo podatki Rdečega križa, ki socialno ogroženim razdeljuje pakete s hrano. V Novih Fužinah jih razdelijo približno 200 na mesec, v Trnovem pa 100, čeprav je Trnovčanov trikrat manj kot Fužinčanov. Povezovanje s kriminalom zato ne more izhajati iz števila kaznivih dejanj in iz revščine, ampak iz predsodkov o kriminalni dejavnosti priseljencev z juga – v Novih Fužinah je torej po mnenju ljudi več kriminalcev in ne več kriminala. Takšen predsodek nima nič opraviti z dejstvi. Naselje je infrastrukturno zelo dobro urejeno, ima svoj zdravstveni dom, nekaj šol, Fužinski grad, banko, pošto, knjižnico, trgovine, številne lokale in obrtnike, urejene skupne površine, sprehajalne poti ob Ljubljnici, stanovanja so dobro grajena in relativno novejša, zato kakovost življenja nikakor ne zaostaja za podobnimi naselji v Ljubljani, saj je dostopnost do osnovnih skupnostnih resursov precej visoka. Prepričanja o Novih Fužinah kot nevarnem in revnem naselju so rezultat »halo efekta« v zvezi z bivšimi solidarnostnimi stanovanji, ki so zdaj v zasebni lasti, učinka opazne medijske stigmatizacije (»u Fužinama...« – Mladina) in nekdanj izstopajočega deleža neslovenskih prebivalcev. Dejansko stanje je popolnoma drugačno, celo boljše kot v drugih ljubljanskih naseljih, vsekakor pa ni kritično.

Priseljenci iz bivših jugoslovanskih republik so edini, ki jih mnoge skupnosti prepoznajo kot izolirane. Tako je na Trnovem, Kozarjih, Šmartnem in Lipoglavu. Zaradi pomanjkanja osebnih in skupnostnih mrež pogosteje živijo v revščini, vendar se med njimi razvija večja mera solidarnosti in samopomoči. Med sabo so tesneje povezani, kar opažajo v vseh prej naštetih skupnostih. Vendar je

takšno povezovanje tudi preživetvena strategija, saj je večinska skupnost tista, ki priseljence izloča na rob, kar lahko prepoznamo iz odpora ljudi do multikulturalnosti. Da multikulturalnost izboljšuje življenje v skupnosti, meni le 31 % ljudi, kar 49 % pa trditvi nasprotuje. Največ nasprotovanj je v primestnih skupnostih, kjer priseljencev sploh ni, najbolj odprte pa so obrobne, kjer je priseljencev največ (vprašanje 25 v tabeli 3 in 4). Veliko bolj so ljudje odprti do različnih življenjskih stilov, čeprav so tudi tukaj primestne skupnosti najbolj odklonilne, nasprotuje jim kar 41 %, v mestih 15 % in v obrobnih 17 % (vprašanje 26 v tabeli 3).

Večje neenakosti kot med posameznimi skupnostmi se pokažejo med vlogami, ki jih zasedajo posamezniki/ce. V tabeli 5 vsi prostovoljci menijo, da jih družba ceni, kar meni zase le polovica tistih, ki imajo konflikte. Da radi živijo med ljudmi z različnimi življenjskimi stili, je odgovorilo pet prostovoljcev in le trije od tistih, ki imajo konflikte. Multikulturalnost je blizu polovici prostovoljcev in le enemu, ki ima konflikte. Prostovoljci se med vikendi pogosteje srečujejo z drugimi izven skupnosti. Temu je pritrdilo pet prostovoljcev in le eden od tistih, ki imajo konflikte. Sosedom bi otroka zaupali vsi prostovoljci in le trije s konflikti. Večji odkloni se pokažejo tudi pri vprašanih o zaupanju, kjer se ljudje s konflikti počutijo manj varne in težje zaupajo ljudem. Ti ljudje se tudi ne udeležujejo dogodkov v skupnosti in redkeje sodelujejo v njenih akcijah.

Nekateri odkloni od obeh prej omenjenih vlog se pokažejo tudi pri tistih, ki negujejo bolne. Nikoli ne sodelujejo pri skupnostnih akcijah, niso se pripravljani pogajati prek posrednika in redkeje obiskujejo sosedo. V tabeli tudi vidimo, da je najmanj ljudi odgovarjalo z »ne vem« med prostovoljci, kjer je pet takih odgovorov, med negovalci jih je sedem in med konfliktnimi kar 16. Med njimi največ pri zadnjih treh vprašanih, na katera so z »da« ali »ne« odgovorili vsi prostovoljci.

PERSPEKTIVE

Nan Lin (Nan Lin 2001, 3–31) opredeli socialni kapital kot relacijsko vrednost, ki v socialnih odnosih med ljudmi nastaja in se ohranja skoz interakcijske mreže. Socialni kapital definira kot resurse, vložene v socialno strukturo, ta pa je dostopna oziroma se mobilizira z namensko akcijo. Socialni kapital torej ne more nastajati, če

resursi posamezniku niso dostopni! V nobeni od ljubljanskih skupnostih mestne oblasti ne vlagajo v družbeno strukturo (prostori, avtobusne proge, infrastruktura, podpora pri aktiviranju skupnosti itn.), temveč podpirajo le še pridobitne dejavnosti.

Lin (Nan Lin 2001, 3–31) uvršča med glavne razloge za vlaganje v družbeno strukturo prenos informacij, oz. njihovo dostopnost, ker je od njih odvisna uresničitev interesov. Informacije se širijo s povezovanjem ljudi. Te vezi povečujejo vpliv na nosilce visoko vrednotenih vlog, kjer se sprejemajo odločitve, bistvene za prebivalce neke skupnosti. Tako omejujejo moč nosilcev teh vlog in olajšujejo horizontalne strukture v skupnostnem delovanju, kjer se dodeljuje mandate posameznikom za predstavljanje skupnosti s konsenzom. Podelitev mandata odraža predvsem zaupanje ljudi v posameznika, kar poveča njegov socialni kapital in njegovo angažiranost za celotno skupnost, ki ima od tega povratne koristi. Take socialne vezi med ljudmi ne pomenijo samo čustvene podpore, temveč tudi javno oblikovanje zahtev. Socialni stiki namreč krepijo istovetnost in prepoznavnost posameznikov, prav te okrepitve pa so bistvene za vzdrževanje duševnega zdravja in za dostop do resursov. Zaradi zmanjševanja možnosti za participacijo na skupnostni ravni se v Ljubljani dogajajo nasprotni procesi: prenos informacij je čedalje slabši, konsenz je čedalje težje doseči, zato je manj okrepitev, kar bistveno vpliva na duševno počutje ljudi in na njihovo izražanje skupnostnih potreb. Takšen sklep so naredili tudi krajanji sami. Sami opažajo, da so zaradi pomanjkanja dejavnosti, druženja in razvedril bolj osamljeni, izolirani, manj zmožni doseči konsenz, ko je potreben, bolj nezaupljivi in pasivni. Nezaдовoljstvo se kopiči, razvija se splošno nezaupanje, kar se pozna v zavračanju ali sovraštvu do tistih, ki so označeni s predsodki in vzorci; v našem primeru so to priseljenci iz bivših jugoslovanskih republik.

Socialni kapital je v prvi vrsti kolektivna dobrina, je torej najbolj vreden takrat, ko je koristen za celotno skupnost in ne le za nekaj posameznikov. Merilo koristnosti je realizacija skupnostnih ciljev in večja dostopnost do družbenih resursov, tako simbolnih kakor fizičnih, npr. prostori ali avtobusne povezave. S simbolnimi sredstvi se gradijo in utrjujejo identitete, s fizičnimi pa se zadovoljujejo materialne potrebe in snujejo socialne dejavnosti. Vse to krepí notranje človeške potenciale in omogoča akterjem vplivati na javne zadeve.

Pomembne so izobrazba, samopomoč, samoorganizacija, solidarnost, političnost, spretnost in vse, kar človeka iz pasivnega prejemnika spreminja v kreatorja dogodkov. Na mikroravni – v skupnosti – je zato pomembna interakcija, povezovanje v mreže, v katerih se človek lahko aktivira, ker mu omogočajo informacije, vpliv, mu dajejo mandat in ga krepijo. V tem smislu je socialni kapital značilna relacijska dobrina in reprezentira agregacije vzajemnih pričakovanj ljudi, povezanih v mreže.

Pomanjkanje skupnostnih mrež, ki nastaja zaradi napačne mestne politike (nobenega vlaganja v socialno strukturo ali pa njeno razbijanje, npr. z oddajanjem skupnostnih prostorov v najem), vpliva na večanje družbenih neenakosti. V nepovezanih skupnostih je zaradi segmentiranih vezi navznoter in izolacije navzven odvisnost posameznika od lastnih sil velika, dostopnost do skupnostnih dobrin in resursov drugega reda⁷ pa majhna. Do teh imajo v takšnih pogojih dostop le tisti, ki zasedajo vrednejše družbene statuse in vloge in ki jih Bourdieu (1984) uvršča v prevladujoči razred, ki uporablja socialni kapital le za vzdrževanje svojih položajev. Očaranost z družbenimi položaji in naslovi je opazna tudi v našem prostoru in je simbolični izraz neenakih dostopov do pomembnih virov, ki jih zaradi pomanjkanja skupnostnih mrež, ki bi krepile vse posameznike, posedujejo le ožje, nerazvidne in zaprte skupine ljudi. V njihovem interesu je, da jih ne delijo z drugimi, ker s tem ohranjajo svojo moč. V takšnih krogih sta zaželeni zaprtost in notranja trdnost vezi. Bolj kot so ljudje oddaljeni od pomembnih mrež in s tem od socialno vrednejših vlog in položajev, večja je njihova marginalnost in težje je njihovo vsakdanje življenje. S tem pa se po mnenju Lina slabša fizično in duševno zdravje ljudi, medtem ko se krepi njihova pasivnost in nezaupanje, torej lastnosti, ki ju še dodatno v kritičnih razmerah vlečeta na dno. Na enak problem je pri nas že večkrat opozarjal Matjaž Hanžek (1997, 30), ko je povezal fizično in duševno zdravje s srečo, to pa s svobodo (politično, medijsko), z enakostjo, z možnostjo izobraževanja in s socialno ter ekonomsko varnostjo. Ljudje so bolj srečni tam, kjer je več svobode, več sprejemanja različnosti in drugačnosti, kjer sta večja socialna enakost in izbira, manj pa tam, kjer

⁷ Resursi drugega reda so tiste informacije, vezi in poznanstva, s pomočjo katerih so nam dostopni resursi prvega reda (denar, vpliv, ugled).

so odnosi tekmovalni in dobitki z ničevno vsoto pogostejši. Večja sreča se odraža v daljšem življenju, v boljši psihični kondiciji ljudi in v vitalnejših socialnih mrežah (o raziskavah na to temo gl. Dragoš 2000, 2000a).

Veliki koncepti socialnega vključevanja in zmanjševanja družbenih neenakosti se zato začenjajo v skupnosti. O socialnem vključevanju ni mogoče govoriti, če ljudje nimajo dostopa do najosnovnejših virov in so izključeni iz odnosov, ki omogočajo družbeno sodelovanje. Dostop do resursov v našem primeru pomeni dobre avtobusne zveze do željene šole ali delovnega mesta; vodovod in kanalizacija, ki olajšujeta življenje; spodbude pri samoorganizaciji in samopomoči, kjer se ljudje začnejo čutiti za del skupnosti oz. kolektiva; in navsezadnje, obstoj fizičnih prostorov, ki so temelj socialnih prostorov, nastalih s povezovanjem. Povezovanje je vedno – ne glede na uspeh – testiranje zaupanja drugih, ki je pogoj za nadaljnje zaupanje in sodelovanje.

Analiza desetih skupnosti je pokazala, da obdobje tranzicije povečuje družbene neenakosti tudi na lokalni ravni. Zato bi bilo vlaganje v odnosne mreže na mikroravni strateškega pomena za krepitev skupnosti, saj se prav tam odvija vsakdanje življenje prebivalcev. Oddajanje nekdanjih skupnostnih prostorov v najem za dobiček sicer prinese kratkoročne koristi, ki pa v skupnih proračunih občin ne pomenijo bistvenega deleža. Hkrati pa se na socialni ravni kopičijo izgube, ki se odražajo v izginjanju skupnostnih projektov in v povečevanju indiferentnosti zasebnih življenj. Indiferentnost ubija skupnost. In tudi ta se ustvarja v mrežah. Paradoksalnost socialnih vezi je v tem, da ob njihovem pomanjkanju postanejo ljudje neobčutljivi in da se enako dogaja tudi takrat, ko so vezi premočne. Biti popolnoma povezan z drugimi z močnimi vezmi pomeni biti totalno nadzorovan od drugih, odvisen, ujet; zato je umik vase značilna slovenska »rešitev« (alkoholizem, samomori). Tej nasprotna alternativa – šibke vezi – pa zadostuje le, če jih je dovolj. Ker smo v šibkih socialnih povezavah deležni od ene vrste ljudi samo ene vrste dobrin, medtem ko druge dobrine dobimo po drugih vezeh, moramo biti zato dovolj mobilni, da ostanemo svobodni. Delna povezanost z drugimi je res le delna ujetost, a pomeni tudi delno preskrbljenost. Zato je svoboda v socialnih mrežah premo sorazmerna s preskrbo le, če je šibkih vezi več. Brez potrebne gos-

tote vodijo šibke vezi v fragmentacijo skupnosti, ki preneha delovati kot skupnost in zaide v ekstrem, ki je nasproten segmentiranim okoljem, v katerih so vsi v celoti povezani navznoter in hkrati vsi izolirani navzven.

Iz končanih bojev v soseščini vemo, kako tanka je meja med indiferentnostjo in posurovelostjo, ki se obe začneta vedno na mikroravnih; od zgoraj jo le usmerijo in razpihnejo (to je z balkanskimi vojnami dokazal Katunarić 1991). Tudi pri nas se vrstijo položaji, v katerih se v inertnih socialnih agregatih ljudje čez noč zbudijo in nenadoma organizirajo za upor proti ustanovitvi zdravstvene komune za narkomane, proti ustanovitvi vrtca za prizadete otroke, proti domu za tujce, proti delovanju socialne službe za mlade ipd. To so primeri kolektivne mobilizacije na indiferentnih čustvenih podlagah. To so primeri spečih skupnostnih potencialov, ki se lahko v hipu sprostijo v to ali ono smer. Socialni kapital je teoretski poskus, da bi razumeli, kako in zakaj se kaj takega sploh lahko zgodi. Orodje za usmerjanje skupnostnih energij pa je lokalna politika – predvsem v tem sta njena pristojnost in odgovornost.

SKLEP

1. Socialni kapital označuje lastnosti socialnih mrež. Razlogi, zaradi katerih družbena neenakost nastaja v socialnih mrežah, so razlike v prepletanju treh mrežnih značilnosti: navzočnost virov (glede na njihovo vrsto in količino), dostopnosti mrežnih udeležencev do njih in možnost njihove izrabe, ki se izraža v uspešnosti in učinkovitosti (uspešnost je odvisna od stopnje udejanjenja zastavljenih ciljev, učinkovitost pa z razmerjem med nastalimi stroški in dobitki). Ker so socialne mreže opremljene z različnimi kombinacijami naštetih lastnosti, je socialni kapital, ki so ga deležni člani mrež, razlog za družbeno neenakost med njimi. Drugi najpomembnejši razlogi za nastanek neenakosti so še: ekonomski in kulturni kapital ter posameznikove psiho-fizične in vedenjske lastnosti (habitus). Prepletenost dimenzij neenakosti je razvidna iz kocke »moči« (v shemi 5), ki ponazarja položaje z ugodno kombinacijo količin in vrst posameznih kapitalov ter položaje z neugodno kombinacijo. Družbeno razdaljo med enimi in drugimi položaji označujemo s terminom neenakost. S tem poudarkom je povezana tudi glavna ugotovitev raziskave ljubljanskih skupnosti. V predstavljeni raziskavi je razvidno, da se skupnosti med sabo razlikujejo predvsem v tistih lastnostih, ki so povezane s socialnim kapitalom, ne pa z ekonomskimi merili. To pomeni, da so variacije v kvaliteti življenja v desetih skupnostih v večji meri določene socialno kakor pa ekonomsko. Problemov z dostopom do informacij, velikostjo družabnih mrež, s povezavo do drugih skupnosti, z vplivanjem, z dostopom do storitev javnih služb, s samoiniciativnostjo, z nastajanjem skupnostnih pobud, z dejavnostjo društev, z odnosom do priseljencev, z vrednotenjem multikulturalnosti itd. – teh problemov se ne da odpravljati s povečevanjem dohodkov posameznikov niti s preprečevanjem materialne neopremljenosti skupnosti, ker niso ekonomsko pogojeni. Socialni kapital je relativno avtonomna določilnica skupnostnega življenja, v primerjavi z drugimi dimenzijami, ki tudi vplivajo na neenakost med posameznimi skupnostmi. Če temu občinska politi-

ka ne bo namenila večje pozornosti, bo zelo verjetno kolebala med dvema napačnima »rešitvama«: ali bo poskušala z denarnimi ukrepi reševati nedenarne probleme ali pa bo od naštetih problemov odstopila s priročnim izgovorom, da v proračunu ni denarja.

2. Poudarek, da je treba socialni kapital razumeti kot skupnostno dobrino z dokaj avtonomno logiko razvoja, nas usmerja v občutljivost za pogoje njegovega nastanka. V nekaterih skupnostih je lahko navezava na tradicijo izvrstno sredstvo za utrjevanje socialnega kapitala (obujanje kmečkih šeg in praznikov, verskih obredov), v drugih skupnostih pa lahko še bolj povezovalno delujejo inovacije. V nekaterih primerih lahko socialni kapital deluje kot katalizator, opozarja Frane Adam (2001, 41), kar pomeni, da je socialni kapital tisti, »ki spravlja v obtok druge kapitale« in jih dela za učinkovitejše. Razliko med živahnimi okolji – v katerih deluje več društev – in skupnostmi brez vsakršnega aktivnega društva, lahko verjetno pripišemo prav omenjenemu dejstvu, da se kapital ene vrste lahko ustvarja s kapitalom druge vrste. Hkrati pa tega ne smemo posplošiti v pravilo. V naši raziskavi so opazni tudi primeri, kjer velja nasprotno, da kapital ene vrste preprečuje nastanek kapitala druge vrste (priseljenci, lastniki vikendov, ki so večinoma ekonomsko bolj premožni od domačinov, se ne zanimajo za skupnostne akcije z ostalimi). Odgovorna skupnostna politika ustrezno odgovarja na te razlike in jih upošteva.

3. Socialni kapital nastaja v kombinaciji horizontalnih in vertikalnih vezi. Med horizontalne spadajo povezave med posamezniki in skupinami na neformalnih podlagah (med sorodniki, sosedi, prijatelji, znanci, krajani), vključno s tistimi formaliziranimi povezavami, v katerih ni bistvene razlike v količini družbene moči med partnerji. Vertikalne povezave pa se nanašajo na formalizirana hierarhična razmerja (npr. med lokalnimi in državnimi oblastmi, med nadrejenim in delavcem, učiteljem in učencem, duhovnikom in vernikom, policajem in občanom itd.). Iz tega izhajata dva poudarka za socialni kapital; prvi je povezan s sinergijo in drugi s kompenzacijo. S sovpadanjem ugodnih horizontalnih in ugodnih vertikalnih povezav nastaja socialni kapital sinergijsko, hkrati pa tudi sam utrjuje podlago, iz katere je nastal (izkušnja zaupanja okrepi zaupanje). Tudi v razmerah, ko to ni mogoče, lahko socialni kapital še vedno nastaja tako, da se slabosti ene dimenzije ublažijo s prednostmi druge. V prvi primer socialnega kapitala spada praznik »jagod in češenj« v Zadvoru, ki je nastal na izrazito horizontalnih podlagah,

nakar se je z njegovim utrjevanjem hkrati povečal tudi ekonomski kapital celotne skupnosti; sinergija je v tem primeru kombinacija solidarnostnih in družabnih učinkov z denarnimi dobički te akcije, ki so jih investirali v vaško infrastrukturo. Povsem nasproten in nazoren primer dušenja socialnega kapitala zaradi neugodnih vertikalnih odnosov – ki so v tem primeru nastali zavestno, namensko in načrtno – pa je denacionalizacijski dekret. V sklopu slovenske, v svetu unikatne variante »popravljanja«⁸ krivic (s stoodstotno denacionalizacijo kot naturalizacijo) se cerkvi vrne objekt, ki je bil prej v skupnostni lasti in v katerem so potekale skupnostne dejavnosti, to pa sproži neugodne posledice: upad skupnostnih dejavnosti, vložene tožbe na sodišču proti privatizaciji nekdanjih skupnih prostorov, upad ugleda cerkvenih predstavnikov, poudarjen razcep v skupnosti med krajanji, zvestimi cerkvi in vsemi drugimi, večja stopnja konfliktnosti, nezaupanja in nezadovoljstva. Podoben primer zmanjševanja socialnega kapitala zaradi vertikalnih posegov je tudi zgodba o funkciji tajnika, ki po novem uteleša mestno oblast povsod tam, kjer je prostorsko nameščen, za razliko od prej, ko je v povezavah z mestom predstavljal funkcionarja lokalne skupnosti. Kompenzacijski primeri krepitve socialnega kapitala pa bi bili ukrepi mestne politike ali drugih institucionalnih akterjev za nevtralizacijo storjene škode. Na primer, kompenzacija (predvidljivega) denacionalizacijskega zapleta z vračilom skupnostnih prostorov cerkvi bi se lahko zgodila na enega od treh načinov: da bi mestna ali pa državna oblast ponudila cerkvi drugo nadomestno premoženje namesto spornega objekta; da bi oblast ponudila krajanom druge prostore v zameno za odvzete; da bi cerkev kot denacionalizacijska upravičenka sama odstopila od pravice vračila spornega objekta, da bi preprečila spore v skupnosti in si zvišala moralni ugled.⁸ Glavni pogoj, da bi do tega prišlo, je obstoj vertikalnih struktur s tremi lastnostmi: z odzivnostjo za interese krajanov, s sposobnostjo predvidevanja skupnostnih učinkov (načrtovanih posegov) in z vrednotenjem socialnega kapitala kot dragocene skupnostne dobrine. Te tri lastnosti oblasti je najlažje zagotoviti in varovati s soodločanjem krajanov.

⁸ Navsezadnje je to tudi njena dolžnost, sodeč po samih koncilskih dokumentih, kjer je izrecno rečeno: »uživanju nekaterih pravic, čeprav zakonito pridobljenih, se bo (cerkev) celo odrekla, kjer se bo videlo, da je zaradi njihove uporabe dvomljiva iskrenost njene pričevanja« (Pavel VI: *Gudium et spes*, 1965, paragraf 76).

LITERATURA

- Adam, F., Makarovič M., Rončević B., Tomšič M.. 2001. *Socio-kulturni dejavniki razvojne uspešnosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Arendt, H. 1998. *Izvori totalitarizma*. Beograd: Feministička izdavačka kuća 94.
- Beck, U. 2001. *Družba tveganja*. Ljubljana: Krtina.
- Berger, P. L. in Luckmann T. 1988. *Družbena konstrukcija realnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Bourdieu, P. 1984. *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Čeh, S. »Desetletje našega razslojevanja,« *Delo*, 5. junija 2001: 16.
- Černetič, M. 1997. *Poglavja iz sociologije organizacij*. Kranj: Moderna organizacija.
- Dragoš, S. 1998. *Katolicizem na Slovenskem*. Ljubljana: Krtina.
- . 2000. Staranje v luči socialnega kapitala (na Slovenskem), *Socialno delo* 39 (4-5): 241-252.
- . 2000a. Socialne mreže in starost, *Socialno delo*, 39 (4-5): 293-314.
- . 2002. Socialni kapital: dragocena, nejasna in nevidna dobrina, *Socialno delo* 41 (2): 71-89.
- Edgell, S. 1995. *Class*. London: Routledge.
- Flere, S. in Lavrič M. »Tranzicija nenaklonjena egalitarnosti,« *Sobotna priloga Dela*, 10. avgusta 2002: 13.
- Giddens, A. 1993. *Sociology*. Cmbridge: Polity Press.
- Goldthorpe, J. E. 1985. *An Introduction to Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gosar, A. 1935. *Za nov družabni red*. II. del. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Hanžek, M. »Ni slepa, ni pravična,« *Delo*, 27. decembra 1997: 30.
- Haralambos, M. in Holborn M. 1995. *Sociology, Themes and Perspectives*. London: Colins Educational.

- Juhant, J. 1995. Pomen drugega vatikanskega cerkvenega zbora za Cerkev, *Teorija in praksa* 32 (11–12): 988–997.
- Katunarić, V. 1988. *Dioba društva*. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
- . 1991. Pred novimi etnopolitičnimi razkoli: Hrvatska ter Bosna in Hercegovina, *Družboslovne razprave* 8 (12): 175–187.
- Kocbek, E. 2001. *Dnevnik 1951*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Lin, N. 2001. Building a Network Theory of Social Capital. V *Social Capital: Theory and Research*, ur. N. Lin, K. Cook, R. S. Burt, 3–29. New York: Aldine de Gruyter.
- Leskošek, V. 2001. Diskriminacija neenakosti, *Iskanja - vzgoja* 18 (17): 9–22.
- Luhmann, N. 1995. *Social Systems*. Stanford: Stanford University Press.
- . 1981. *Teorija sistema*. Zagreb: Globus.
- Luckmann, T. 1997. *Nevidna religija*. Ljubljana: Krtina.
- Makarovič, J. 1984. *Družbena neenakost, šolanje in talenti*. Maribor: Založba Obzorja.
- MDDSZ (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve). 2002. *Izvajanje strategije socialnega vključevanja s poročilom o uresničevanju programa boja proti revščini in socialni izključenosti*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve RS.
- Onyx, J. in Bullen P. 2000. Measuring social capital in five communities, *The Journal of Applied Behavioral Science* 361: 23–42.
- Pareto, V. 1963. *The Mind and Society: A Treatise on General Sociology*, Vol. I. New York: Dover Publications.
- Parsons, T. 1958. Some Sociological Aspects of the Fascist Movements. V *Essays in Sociological Theory*, T. Parsons, 124–141. Illinois: The Free Press.
- Paxton, P. 1999. Is social capital declining in the United States? A multiple indicator assessment, *The American Journal of Sociology* 105 (1): 88–127.
- Putnam, R. D. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- B. Radelj, B. 2002. »Lepa, a slepa,« *Sobotna priloga Dela*, 3. avgusta 2002: 12.
- Rawls, J. 1992. *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Schutz, A. 1976. The stranger: an essay in social psychology. V *Collected Papers II: Studies in Social Theory*, A. Schultz, 91–105. The Hague: Martinus Nijhoff.

- Simmel, G. 1993. *Temeljna vprašanja sociologije*. Ljubljana: ŠKUC, FF.
- Spectator. 1935. *Vprašanje srednjih slojev št.7*. Ljubljana: Mala biblioteka
- Stark, R. in Bainbridge, W. S. 1996. *A Theory of Religion*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Synnott, A. 1987. Shame and Glory: A Sociology of Hair, *The British Journal of Sociology* 38: 381–413.
- . 1992. Tomb, temple, machine and self: The Social Construction of the Body, *The British Journal of Sociology* 43: 79–110.
- Šefer, B. 1981. *Socialna politika v socialistični samoupravni družbi*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Toš, N. ur. 1999. *Vrednote v prehodu II*. Ljubljana: FDV, IDV-CJMMK.
- van Dijk, T. A. 1998. *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London: SAGE Publications.

PRILOGE

OPISI SKUPNOSTI

Za analizo smo obdržali le tiste pridobljene podatke, ki so primerljivi. Po enotnem modelu bomo predstavili vsako skupnost zase, najprej tri mestne (Trnovo, Kodeljevo, Nove Fužine), potem tri primestne (Hrušica - Fužine, Besnica, Zadvor) in štiri obrobne (Šentjakob - Podgorica, Kozarje, Šmartno in Lipoglav). Opis skupnosti zajema: vrsto skupnosti, skupnostne resurse, pridobitne dejavnosti, skupne/osrednje prostore, informacije, značilnosti, pomembne dogodke, socialne programe, življenje različnih generacij, solidarnost/samopomoč, potrebe in intervencije javnih služb. Temu slede pogovor s predstavnico/kom MOL (bivšimi tajnicami/ki KS) in pogovori z društvi ter neformalno skupino.

TRNOVO

Skupnost je kombinacija strnjenege blokovskega naselja in individualnih hiš. Ceste so asfaltirane, komunala in javna razsvetljava sta urejeni, avtobusne povezave z mestom so dobre. V skupnosti so telovadno društvo Partizan, pisarna za predstavnika MOL (bivšega tajnika KS), gasilski dom, KUD France Prešeren, dom za starejše občane, cerkev in bazen. Večje industrije ni, prevladujejo mali obrtniki in manjše trgovine. Veliko je lokalov in gostiln, ki so privlačne za ljudi zunaj skupnosti - lokali ob Gradaščici in KUD France Prešeren. Skupnost nima osrednjega prostora, kjer bi se zbirali krajani. Ni videti informacijskih točk, oglasnih desk ali drugih vrst informacijskega gradiva, ki bi krajane opozarjalo na pomembno dogajanje v skupnosti. Družijo se le mladi, ki jih je videti pred bloki, ob Gradaščici in pred šolo. Pomembnejši dogodek je Trnifest - festival, ki ga organizira KUD France Prešeren. Edine socialne programe v skupnosti izvajata RK in Karitas. Samopomoč in solidarnost za skupnost nista značilni, nekaj več sosedske pomoči je v naseljih individualnih hiš, predvsem pomoči ostarelim in bolnim. Revščine ni videti na prvi pogled, potisnjena je na rob skupnosti, kjer komunala ni urejena, kjer so črne gradnje ali pa najemniki iz bivših jugoslovanskih republik. Ljudje iz skupnosti izražajo potrebo po mladinskih prostorih, parku in po skupnostnih prostorih, kjer bi lahko prirejali različne dejavnosti. Javne službe in društva s področja socialnega varstva se v skupnost ne vključujejo. O samomarih ni podatka.

Predstavnika MOL je povedal, da je bilo v skupnosti nekaj več povezav v preteklosti, ko se je gradilo blokovsko naselje in je bilo potrebno skupno delovanje za boljše povezave z mestom in za komunalno infrastrukturo. Potem so te povezave razpadle, vendar se ob skupnem problemu hitro obnovijo (zapora

Gerbičeve). Bloki so spalno naselje, v individualnih hišah pa je vedno več starejšega prebivalstva. Naselje velja za statusno višje, ne povezujejo ga z revščino. O skupnosti se govori kot o bodoči diplomatski četrti. Razpad dejavnosti se je začel hkrati z izgubo prostorov, kjer so včasih delovala različna društva. Prostori so bili odvzeti v prejšnjem desetletju, ko so krajevne skupnosti začele počasi razpadati. Zdaj se ljudje obračajo neposredno na službe MOL in krajevna skupnost nima več prave vloge. Potrebovali pa bi več sodelovanja javnih služb, saj se prebivalstvo stara, veliko je kriminala, organiziranja dejavnosti za mlade pa nobenega.

Karitas: Izvajajo programe za socialno ogrožene, pomoč beguncem in brezdomcem, obiskujejo ljudi na domu. V skupnosti so sprejeti, vendar je večina izvajalcev od drugod. Denar za programe zagotavlja centralna organizacija (tujina, MDDSZ in MOL), težave imajo le s plačami. Težav v skupnosti nimajo, ljudje bi raje dobili denar kot pa storitev. Njihova prednost je, da so bolj fleksibilni kot javne službe, njihovi cenzusi za denarne pomoči niso togi, ljudje jih cenijo, ni pritožb. Zase pravijo, da so blažilci socialnih napetosti, skupnost pa se jim zdi nepovezana, odtujena. Bolj so povezani priseljenci iz bivše Jugoslavije. Ljudje potrebujejo več druženja in obvestil.

RK: Izvajajo programe za starejše občane, socialno ogrožene, prirejajo predavanja o zdravju, merijo pritisk. Prostovoljci so iz skupnosti, v kateri sami dolgo živijo. Financirajo se iz članarine, z nacionalnimi akcijami in iz centralne organizacije. Težava je v tem, da so izgubili prostor za delo in skladišče, ni pa tudi informacij o ljudeh v stiski. Prednost organizacije je fleksibilnost – hitro odgovorijo na potrebo. Delujejo povezovalno in vključevalno, skupnost pa ocenjujejo kot odtujeno, nepovezano. Veliko ljudi je izoliranih, opažajo naraščanje revščine med starejšimi ljudmi.

KUD: Prirejajo gledališke predstave, koncerte, festival, lutkovne igre, razstave, debate in Impro ligo. Imajo tudi »šank« in dajejo prostor drugim organizacijam. Ljudje iz skupnosti so le delno vključeni v delo, so bolj obiskovalci prireditev – KUD je tu že od leta 1919 in ima programe za vse generacije. Polovico denarja za svoje dejavnosti zaslužijo sami, drugo dobijo iz razpisov na MOL, MK, MŠŠ in iz tujine. Težave so povezane z naravo skupnosti, ki je spalno naselje, zato so pritožbe zaradi hrupa, vendar jih veliko ljudi tudi podpira. Ljudje so v skupnosti še povezani in so jim že pomagali pri nesrečah. Na skupnost vplivajo tako, da izboljšujejo kakovost bivanja s kulturo in obiski ljudi tudi iz tujine. Skupnost označujejo za pasivno in spalno naselje.

Neformalna skupina: Skupina brezdomcev živi v zapuščeni hiši, nekaj je stalnih prebivalcev, drugi so občasni. So brez vode in sanitarij. Policija zanje ve, vendar jih ne izganja. Nobena od organizacij jih ne obiskuje, vendar nimajo težave s skupnostjo, ker zanje ne vedo. Razmišljali so o ustanovitvi društva brezdomcev in časopisa, vendar nobene zamisli niso izpeljali. Radi bi več možnosti in urejeno bivanje.

KODELJEVO

Prevladujejo individualne hiše, v katerih živijo do tri generacije, le nekaj je starejših blokov na robu skupnosti. Imajo center za socialno delo, glasbeno šolo,

osnovno šolo, fakulteto za šport, cerkev, športni park z bazenom, društvo upokojencev in pisarno predstavnika MOL. Ni industrije, prevladujejo majhne trgovine, tam so frizer, pekarna, invalidsko podjetje Dobrovid, avto-šola in trije gostinski lokali. Osrednji prostor je športni park. V skupnosti ni informacijskih tabel ali drugih načinov obveščanja. To je močno zjedrena skupnost, v kateri se ljudje dobro poznajo med sabo, veliko sodelujejo, informacije prenašajo ustno. Edini dogodki so športni. Socialne programe izvaja RK, upokojenci in mladinska skupina pri cerkvi. Solidarnosti in samopomoči je veliko, predvsem sosedske, ulične in medgeneracijske. Menijo, da ni nerešenih socialnih problemov, razen v blokkih, kjer so samske sobe, v katerih živijo revnejši in bolj izolirani. Potrebni ni izraženi, razen še po močnejšem medgeneracijskem povezovanju. Javne službe v skupnosti niso dejavne. Samomora v skupnosti že dolgo ni bilo, v preteklosti pa jih je bilo nekaj.

Predstavniki MOL je povedal, da so njegova skrb le še komunalna infrastruktura in informacije ljudem. V skupnosti prevladujejo starejši ljudje, ki so razmiroma premožni. Deluje služba za pomoč na domu, ki jo v okviru CSD vodi krajanka, zato se v skupnost dobro vključuje. Nekaj več revščine je v blokkih. Vse dejavnosti v skupnosti so zamrle, izgubili so vse prostore. Naselje je mirno in brez posebnosti. Edina skupnostna akcija v zadnjem času je bila postavitve ograje okoli otroškega igrišča.

Center za socialno delo: Ima programe za vse generacije, posreduje predvsem na podlagi javnih pooblastil. V to javno ustanovo se krajani kot izvajalci ne vključujejo, tudi ne kot prostovoljci. So financirani iz proračuna, nekaj programov pa tudi iz razpisov in s sponzorji. S skupnostjo nimajo nobenih težav, tudi strank iz skupnosti nimajo veliko, ker je povezana. Menijo, da na skupnost nimajo vpliva. Zanj je značilna samoorganizacija, je pa tudi nekaj izoliranih ljudi.

Društvo upokojencev: Izvajajo socialno pomoč za ostarele, prireajo izlete in pohode, omogočajo merjenje krvnega tlaka in holesterola. Vsi so iz skupnosti in vsi so prostovoljci. Financirajo se iz občinske zveze in članarine. Težav nimajo, prednosti pa so v povezanosti ljudi, kar omogoča hiter pretok informacij. Sami prispevajo še k večji povezanosti in dobremu počutju starejših ljudi.

RK: Imajo programe sosedske pomoči, zagotavljajo pomoč ostarelim, mladim družinam, bolnim in alkoholikom. Aktivisti/ke so iz skupnosti, prejemnikov pomoči je okoli 30. Financirajo se s članarino, nabiralnimi akcijami in iz plačil za izpite prve pomoči. Težava je v tem, da ni podmladka, večina aktivistov je starejših. Prednost pa je v tem, da delajo tudi s tistimi, ki iz državne pomoči izpadejo (brez državljanstva), so tudi bolj neformalni. Vpliv na skupnost je predvsem v blažitvi socialnih problemov, ljudje so z njihovo pomočjo bolj povezani med seboj. Skupnost je povezana in sodeluje, tisti, ki so izolirani, so si to izbrali.

Neformalna skupina: je skupina za samopomoč ženskam, ki so doživele nasilje. Družijo se neformalno in izmenjavajo izkušnje. Nimajo nobenih financ, tudi težav pri sestajanju nimajo. Ni pa nobene članice iz skupnosti. Menijo, da je veliko ljudi osamljenih, ker je skupnost zaprta.

NOVE FUŽINE

To je strnjeno blokovsko naselje z nekaj individualnimi hišami. V skupnosti so dve osnovni šoli, ena srednja šola, vrtec, Fužinski grad, zdravstveni dom, dom občanov, v katerem je knjižnica, Svetovalnica Fužine (izpostava CSD Moste), predstavnica MOL in podjetja, športni klub in cerkev. Ni veliko industrije, je pa veliko manjših trgovin, obrtnikov, banka, pošta, tri večje trgovine, bencinski servis, fizerji in gostinski lokali. Ni osrednjega prostora, večinoma se mladi zbirajo pred bloki, na zelenicah, malo starejši pa na športnih površinah ali v lokalih. Informacije krožijo po blokkih, kjer so oglasne deske. To je multikulturna skupnost, kjer so vsi sloji in statusi. Nekateri ocenjujejo skupnost za revno, v javnosti pa za »geto«. Najpomembnejši dogodki so športni. Socialne programe izvaja Svetovalnica Fužine s programi za mlade Cona, društvo Skala opravlja ulično delo, imajo info točko, program za odvisnosti Korak, materialno pomoč revnim, poletne programe za otroke, ki jih izvajata ZPM in Sezam, pa še pomoč na domu, patronažno službo in programe društva upokojencev. Največ programov je za mlade in otroke. Med generacijami ni povezav. Več samoorganizacije je bilo v času, ko je naselje nastajalo, zdaj je več v posameznih blokkih. Z menjavo lastništva stanovanj vezi popuščajo. Skupnost bi potrebovala več dejavnosti (kultura) in skupnostne prostore. Javne službe se veliko vključujejo v njeno življenje, tudi nekatera društva so zelo dejavna, vendar ne takšna, ki bi jih ustanavljali krajanji sami, temveč prihajajo od zunaj v naselje zaradi podobe, ki jo ima javnost o skupnosti. O samomorih ni podatka.

Predstavnica MOL: Njihova funkcija je predvsem socialna. Vodijo evidence socialno ogroženih ljudi, sodelujejo s šolami in bloki, vrtci in patronažno službo. Razdeljujejo pakete RK in nadzorujejo upravičenost do denarne pomoči. Ljudem dajejo informacije. Naselje ocenjujejo za revno, veliko je sive ekonomije. Soseska je mlada, veliko je mladih družin. Veliko je tudi »revnih lasnikov«, ki so stanovanje odkupili po stanovanjskem zakonu, nimajo pa denarja za plačevanje obveznosti. Največ samopomoči je v blokkih od Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, kjer so nastanjeni starejši ljudje. Zelo aktiven v skupnosti je CSD, pa tudi druga društva in knjižnica. Skupnostnih akcij ni več, zdaj se vsi ukvarjajo z vpisom v zemljiško knjigo. Potrebe so povezane predvsem z drogami in dejavnostmi za starejše, pa tudi za druge generacije v večernih urah. Socialne programe bi morali okrepiti in razširiti. Predstavnica tudi pravi, da lahko dela zelo vsestransko, ker so njene pristojnosti velike.

Svetovalnica Fužine: Imajo programe svetovanja za vse ljudi, ki pridejo, tudi za ljudi zunaj skupnosti, imajo info točko za mlade, program za droge. Vključenih imajo nekaj tisoč ljudi na leto, izvajalci programov pa niso iz skupnosti. Financirajo se prek CSD Moste, pridobili so posebna sredstva za svoj program iz MOL in MDDSZ, od sponzorjev in donatorjev. Težava je, da imajo prostore v bloku, kjer se ljudje pritožujejo in jih hočejo izseliti. Prednost pa je, da lahko v skupnosti odgovarjajo na konkretne potrebe. Imajo velik vpliv, skupnost jih pozna, vključujejo tiste, ki iz drugih programov in dejavnosti izpadejo (brez šole ali zaposlitve). Menijo, da se ljudje največ povezujejo po narodnostih, še najmanj so povezani Slovenci.

Neformalna skupina: To je samopomočna skupina za odvisnosti, ki deluje kot terapevtska skupina za nekemične zasvojenosti: ponujajo tek, hojo, družabnost in mentorstvo. Vsi so iz skupnosti. Financ nimajo, prostore za sestajanje so dobili zastonj, vsi delajo prostovoljno. V skupnosti niso znani, vendar so že imeli težave z nekaterimi posamezniki, ki jim želijo škodovati ali so do njih nestrpni. Odgovarjajo na potrebe in lajšajo stiske. Na skupnost nimajo vpliva, menijo pa, da so ljudje v skupnosti osamljeni.

HRUŠICA - FUŽINE

Skupnost je s prometno cesto razdeljena na dva dela in sicer na Hrušico in Fužine. Dela med sabo nista povezana. Oba sestavljajo večinoma individualne hiše in kmetije. Imajo svojo osnovno šolo, pisarno za predstavnico MOL, kulturno društvo Proga 13, društvo upokojencev in društvo mladih, vrtec, RK in ZPM. V skupnosti ni večje industrije, je nekaj obrtnikov, nočni lokal, gostilna Babnik, dva kluba za fitnes, trgovina in dvorišče za hokej (ki ga zaradi pritožb bližnjih sosedov ne smejo uporabljati). Po izgubi vseh prostorov je postala osrednja gostilna Babnik edina, ki omogoča srečevanje krajanov. V njej so sestanki in praznovanja, mladi pa se zbirajo v drugem lokalu. Informacije dobijo iz svojega časopisa, ki še vedno izhaja, čeprav je pred spremembami krajevnih skupnosti izhajal pogosteje. Časopis izdaja aktivna krajanka in ga dela prostovoljno in na lastno pobudo. Skupnost je bila včasih zelo dejavna in povezana s številnimi različnimi dejavnostmi, od gledališča do lutkovnih predstav in športa, vendar so vse dejavnosti po izgubi skupnostnih prostorov razpadle. Nekaj jih še deluje, vendar v čedalje težjih pogojih. Krajanji so zahtevali razveljavitev pogodbe s klubom za fitnes, vendar jim ni uspelo. Osrednji prostor je zdaj poleg gostilne še križišče v središču skupnosti, prizorišče raznih dogodkov. Pomembni so izleti, pikniki, pohodi, praznovanje dedka Mraza, pustovanje, drugi prazniki, časopis. Socialni programi so redki, izvajajo jih le RK in upokojenci za svoje člane. V primerjavi s prejšnjimi leti je veliko manj povezovanja, čeprav je dejavnosti še vedno veliko. Je pa tudi več izoliranih in nedejavnih ljudi. Najbolj potrebujejo prostor in urejen mestni avtobus – zdaj imajo le eno progo, po kateri vozijo avtobusi zelo poredko. Javne službe se ne vključujejo v skupnost, tudi izpostava MOL je brez pomena. Samomorov v skupnosti ni.

Predstavnica MOL: V skupnost prihaja le enkrat na teden po štiri ure. Meni, da skupnost dobro deluje, klub za fitnes jim mora štirikrat na leto prepustiti prostor za prireditve. Drugače z življenjem v skupnosti ni seznanjena, v njej ne prebiva. Z javnimi službami nima stika, skrbi le za komunalo in obvešča ljudi. Problem vidi v nevarni cesti, ki deli skupnost na dva dela, in v pomanjkljivi kanalizaciji.

Društvo Proga 13: So izvajalci iger, skečev in kulturnih prireditev. Vsi so iz skupnosti in delajo prostovoljno. Sredstva za delo pridobijo izključno s predstavami. Največja težava je pomanjkanje prostora, prednost pa je dovolj zaganosti od prej, ko so še imeli prostor in je bilo v skupnosti še veliko dejavnosti. Ljudje so še vedno pripravljene delati in pomagati pri prireditvah. Vpliva na skupnost nimajo več, tudi povezani niso več tako, kakor so bili prej.

Društvo upokoencev: Prirejajo izlete in povezujejo ljudi med seboj. Vsi so iz skupnosti in delajo prostovoljno. Financirajo se iz članarine, nekaj dobijo od občinske zveze. Težava je pomanjkanje prostora, zato se dobivajo v gostilni, kamor pa vsi ne zahajajo, ker nimajo denarja in nočejo sedeti za prazno mizo. Prednost imajo ljudje, ki so pripravljeni delati. So dobri aktivisti in podporniki, med sabo se dobro poznajo. Zaradi njihovega delovanja se ljudje bolj razumejo, niso tako osamljeni in se povezujejo.

Kulturno društvo Hrušica in društvo mladih (tajnica je ista za obe društvi – je tudi pobudnica delovanja): Večinoma se udeležujejo le še športno, druge dejavnosti so z izgubo prostora zamrle. Vsi v obeh društvih so krajani in prostovoljci. Denar pridobijo s prireditvami in z donacijami. Odkar ni več pogostega delovanja, ljudje niso več tako povezani med sabo in teže dosežejo svoje pri občinskih oblasteh, na primer razveljavitev pogodbe z najemnikom dvorane. Nekaj ljudi pa je še vedno pripravljenih delati, zato organizirajo prireditve na prostem, na križišču sredi naselja. Zaradi prenehanja delovanja je vedno več ljudi izoliranih in osamljenih ali pa se držijo sami zase. Odnosi so manj sproščeni.

Zveza prijateljev mladine: Delajo s predšolskimi in šoloobveznimi otroki. Izvajajo programe, ki jih razvija Zveza društev prijateljev mladine. Vanjo so vključeni ljudje iz skupnosti kot izvajalci in uporabniki programa. Težava je v pomanjkanju prostorov. Vsa društva se sestajajo v majhni pisarni, ki jo ima društvo Proga 13. Če je treba, pomagajo tudi pri izvedbi programa. Mladi so premalo aktivni in se v dejavnosti ne vključujejo. Tradicionalno aktivna skupnost počasi zamira. Večjega vpliva na skupnost nimajo, delujejo šele nekaj let in nimajo veliko članov. Vendar pa druženje pomaga k premagovanju osebnih stisk in k večji povezanosti, kar je tudi neke vrste vpliv na skupnost.

BESNICA

Skupnost sestavlja 13 vasi, ki so med sabo slabo povezane. Je v ozki in dolgi dolini, vasi pa so na okoliških hribih. Večinoma so kmetije, veliko je tudi zapuščenih. Nekaj je večjih posestev. Imajo gasilski dom, pet cerkva, tri podružnične osnovne šole, pisarno za predstavnika MOL in dve društvi – gasilsko in turistično. V skupnosti je nekaj malih obrtnikov. Ni osrednjega prostora, ljudje se največ družijo v planinskem domu Janče. Krožijo le informacije turističnega društva. Oglasnih desk ali drugih obveščevalnih točk v skupnosti ni videti. Skupnost ima slabo razvito komunalno infrastrukturo – ceste so slabe, neasfaltirane, ni vodovoda, trgovine. Razvit je le turizem – sadna cesta in borovničeva pot. Večji dogodki so cerkveni prazniki, praznik jagod in kostonjeva nedelja. Socialne programe izvajata Karitas in RK. Mladih ni veliko, večinoma hodijo v šolo in na zabavo zunaj skupnosti. Tudi upokoenci niso povezani. Večinoma so doma. Pomembno vlogo imajo gasilci, ki pomagajo v različnih nesrečah in spodbujajo sosedsko pomoč, vendar se ne družijo veliko. Potrebovali bi igrišča, prostore za različne generacije, vodovod, asfalt, zabavo za starejše, trgovino, pomoč pri samoorganizaciji. Potrebovali bi tudi podaljšano avtobusno progo 13 in telefon. Javnih služb v skupnosti ni, ni stika s CSD ali drugimi. Vsa skupnost je nekako izolirana. Imajo približno en samomor na tri leta.

Predstavniki MOL: Največ dela opravi na področju komunale in infrastrukture. Večina krajanov je zaposlenih v Ljubljani, popoldne pa kmetujejo. V skupnosti imajo na voljo vedno manj dejavnosti. Ljudi združuje le »sadna cesta«. Tisti, ki so vanjo vključeni, se več družijo in bolj sodelujejo. Odkar imajo ljudje vsak svoj kmetijski stroj, ne sodelujejo več toliko, niso soodvisni, to pa jih ločuje. Znotraj posamezne vasi ljudje bolj sodelujejo in so solidarni. V celotni skupnosti so le trije ali štirje ljudje bolj dejavni. V skupnosti je tudi nekaj posebnih, ki pa nikogar ne motijo. Vključujejo se, kolikor se lahko. Javnih služb v skupnosti ni.

Turistično društvo: Organizirajo čistilne akcije, praznik jagod in kostanjevo nedeljo, povezujejo kmetije s sadno cesto, tiskajo zloženke in organizirajo strokovne ekskurzije. Kot izvajalci in uporabniki so vključeni ljudje iz skupnosti. Financira jih MOL – oddelek za gospodarske dejavnosti, preostalo zaslužijo sami s prireditvami, sponzorji in donatorji. Ker ljudje niso preveč povezani, prihaja do zavisti in nekateri delajo težave. Prednosti pa so v druženju, preganjanju osamljenosti, ker se ljudje povezujejo in se dobro poznajo. Vpliv na skupnost je velik, saj vplivajo tudi na standard ljudi. Tako povezujejo med sabo vasi, ki so drugače vsaka zase. Skupnost bi potrebovala več povezovalnih dejavnosti.

Gasilsko društvo: Izvajajo temeljno dejavnost – protipožarno varnost in vozijo pitno vodo okoliškim kmetijam. Skrbijo tudi za druženje ljudi. Gradijo nov gasilski dom, kjer bo prostor za več dejavnosti. Ljudje pri gradnji pomagajo in sodelujejo. Financirajo se iz prispevkov ljudi. Ovirano je le sestajanje članov društva, ker so vsi zaposleni, zato je potrebne nekaj več organizacije. Vpliv imajo, saj povezujejo skupnost in skrbijo za druženje, ki ljudem veliko pomeni. Skupnost bi potrebovala boljše ceste in vodovod, kar bi zmanjšalo razlike med ljudmi. Zdaj so ljudje sami zase in osamljeni.

ZADVOR

Je naselje individualnih hiš in kmetij, videti pa je tudi nekaj novih ali obnovljenih vil. Osrednji del skupnosti je strnjen, okolje razpršeno. Imajo slabe avtobusne povezave. Organizacij, ki delujejo v skupnosti, je veliko: Zavod za gozdove, društvo upokojencev, aktiv kmečkih žena, športno društvo, hranilnica, radio-klub, konjeniško društvo, društvo gojiteljev malih živali, Kmetijska zadruga, Kmetijski zavod, turistično društvo, pisarna izpostave MOL, gasilski dom, vrtec, cerkev in trimska steza. Industrije ni, prevladujejo obrtniki, imajo trgovino, gostilne in vrtnarijo. Za prireditve je na voljo sejna dvorana v prostorih bivše KS. V skupnosti je nekaj oglasnih desk, kjer visijo razna obvestila, obveščajo tudi društva in ljudje drug drugega. Pomebni dogodki so praznik jagod in češenj, razstava kmečke zadruge, izleti upokojencev, veselice in cerkveni prazniki. Socialnih programov ni, razen dela upokojencev. Aktivna je predvsem srednja in starejša generacija. Mladi hodijo iz skupnosti in se zabavajo drugje. Značilni sta sosedska in sorodstvena pomoč, najti pa je tudi primere samoorganizacije (glej pogovor z neformalno skupino). Potrebovali bi več dejavnosti za mlade, Karitas ali RK, prostore za druženje, ples in kulturo. Dejavnosti ljudi počasi zamirajo, včasih je bilo dejavnih več ljudi in društev. Aktivna je patronažna služba, socialne ni. Imajo povprečno dva samomora na leto.

Predstavnica MOL: Pristojnosti se vežejo le na urejanje komunalnih zadev, kanalizacija v naselju še ni urejena. Društva v skupnosti niso več tako aktivna kot včasih, manj jih je, kar pripisujejo predvsem menjavi generacij. Ljudje so med sabo povezani, se dobro poznajo. Dogodkov je veliko. Še najboljše je poskrbljeno za starejše. Hrano si lahko naročijo iz osnovne šole, prinesejo pa jim jo sorodniki ali prostovoljci. Javnih socialnih služb v skupnosti ni, je pa patronažna služba.

Društvo upokojencev: Organizirajo izlete, srečanja, obiske na domu, praznike in razstavo ročnih del. Iz skupnosti so vsi izvajalci in uporabniki – včasih prihajajo k njim tudi iz drugih skupnosti. Financirajo se iz članarine. Težav nimajo, le prostor morajo sproti iskati. Ljudje so z njihovim delom zadovoljni, kar kaže odziv na akcije; so tudi najdejavnije društvo. Na skupnost vplivajo tako, da širijo solidarnost, medsebojno pomoč in ljudi povezujejo med seboj. Menijo, da je skupnost povezana, v njej pa so tudi osamljeni ljudje.

Patronažna služba: Izvajajo pomoč na domu in skrb za vse prebivalstvo, od dojenčkov do starejših. Delujejo v okviru zdravstva in so financirani iz javnega denarja. Izvajalke niso krajanke. Težava jim dela vožnja v odročne kraje, pretrse jih življenje nekaterih ljudi, ki živijo na oddaljenih kmetijah v zelo neurejenih razmerah. Ljudje so jih vedno veseli, saj so pogosto edine, ki prihajajo na obisk. Ne morejo reči, da na skupnost vplivajo, ljudje pa se jim zdijo med sabo povezani.

Neformalna skupina: To je uspešen primer samoorganizacije v eni od vasi, ki je priključena skupnosti Zadvor. Zberejo se enkrat na leto že 15 let in sicer prodajajo češnje in jagode, dohodek pa namenijo napredku vasi. Tako so si uredili razsvetljavo, vodovod in drugo. Vas je opremljena z vhodnimi tablami in napisi. Prodajni dan se imenuje »praznik jagod in češenj«, ki se prevesi v zabavo do drugega dne. To delo jih povezuje, so zelo uspešni in imajo vedno veliko obiska. Težav nikoli niso imeli, se pa delo pozna na dobrih odnosih in sosedski pomoči. Aktivni so srednja generacija in starejši, vendar aktivirajo pri pripravah tudi mlade. Praznik povezuje tudi okoliške vasi, ki vsaj enkrat na leto pridejo skupaj in se zabavajo. V vasi ni osamljenih, vsi se poznajo in se veliko obiskujejo.

ŠENTJAKOB - PODGORICA

Je strnjena skupnost, ki jo prometna cesta deli na dva dela. Prevladujejo individualne hiše, blok je le eden. Veliko ljudi se ukvarja z gojenjem zelenjave za prodajo. Imajo gasilski dom, osnovno šolo, vrtec, dom krajanov, ki je po denacionalizaciji prešel v posest cerkve, kulturno društvo, cerkev in župnijo, samostan, Karitas in športno društvo, igrišča za tenis in nogomet, potujočo knjižnico, hortikulturno društvo in društvo upokojencev. V skupnosti so štiri gostilne, tri trgovine, mali in veliki obrtniki, tovarna Belinka. Osrednja prostora sta župnišče in gostilna Pečar. Informacije dobivajo prek interne televizije, v cerkvi in na oglasni deski v župnišču. Imajo svojo internet stran. Podgorica je revnejša, ima več starejših prebivalcev, večina skupnostnih resursov je v Šentjakobu. Cerkev organizira: nogometni turnir s piknikom, dobrodelno tombolo, družabno srečanje bolnih in ostarelih. Druge dejavnosti so še izleti upokojencev,

gasilska veselica, delo mladih v kulturnem društvu. Zadnje dejavnosti so čedalje redkejšje zaradi pomanjkanja prostora. Med generacijami ni povezav, stari živijo doma, zanje skrbijo svojci. Ne družijo se veliko, so bolj osamljeni. Mladi se zadržujejo v lokalih. Mreža samopomoči je bolj razvita v Podgorici, kjer se sosedje bolje razumejo. Ena od samopomočnih skupin (Stikalo Shen Qi) je v skupnosti zaznamovana in nezaželena. Več dejavnosti bi morale biti za ženske, potrebne je več družabnosti in sproščenosti. Urediti je treba kanalizacijo, avtobusno povezavo in prostor za srečevanje in delo društev. Včasih je bila v skupnosti terenska delavka iz SCD. Zdaj je ni več, kar se v skupnosti pozna. Dostop do servisov je slabši. Imeli so en samomor v letu 2001.

Predstavniki MOL: Vloga tajnika je predvsem skrbeti za komunalno in posredovanje informacij. Na razvoj skupnosti ne more vplivati. V skupnosti je več brezposelnosti in zato več dela »na črno«. Dogodkov, ki bi ljudi povezovali, ni veliko. Pred izgubo prostorov se je dogajalo veliko več. Ljudje se držijo bolj zase, so zaprti, ni več druženja. V Šentjakobu ljudje sodelujejo le na videz, v resnici pa so bolj nezaupljivi in odtujeni, več je sosedskih sporov. V Podgorici se pogosteje družijo. S CSD še sodelujejo, čeprav je dostopnost za krajanke zdaj veliko slabša. Potrebna bi bila tudi boljša avtobusna povezava in prostor za posvetna društva, ki zdaj ne morejo delovati.

Gasilsko društvo: Poleg zagotavljanja požarne varnosti delajo še s šolarji, organizirajo tekmovanja in prirejajo veselice. Vključenih je veliko ljudi iz skupnosti, ki delajo prostovoljno. Denar dobijo od gasilske zveze, preostalo so prispevki ljudi. Težav nimajo. Prednosti so dobra vključenost v skupnost, ki jo povezujejo in omogočajo spoznavanje ljudi, kar se pozna v tem, da že dolgo ni bilo požara. Vpliv na skupnost je velik, z druženjem se razvija tudi kraj. Menijo, da so ljudje razumevni in povezani med sabo.

Društvo upokojencev: Prirejajo izlete, balinanje in socialne programe za starejše. Članov je nekaj sto, v izvajanje pa je vključenih manj ljudi. Denar dobijo od članarine in s sponzorskimi sredstvi Belinke. Včasih je bilo dejavnosti veliko več, po izgubi prostorov pa ljudje niso bili več pripravljeni delati. Večino dejavnosti je prevzela cerkev. Posebnih prednosti tudi ni več, pomembno je, da se ljudje družijo in povezujejo. Njihovo društvo je še skoraj edino dejavno in tako spodbujajo skupnost in širijo prostovoljstvo. Vsa društva bi se morala povezati.

Župnija: Organizirajo dobrodelno tombolo, predavanja, pevski zbor, verouk, Karitas, miklavževanje, srečanja starejših ljudi in zakoncev, ponujajo pomoč učencem z učnimi težavami, imajo skupino mladih. V načrtovanje in izvajanje je malo vključenih, veliko pa je uporabnikov programov. Financirajo se s prostovoljnimi prispevki ljudi, sponzorira jih Belinka, denar za programe dobijo tudi od MOL. Težave je prinesla dolgotrajna denacionalizacija, potem pa so bili ljudje na župniji jezni zaradi izgube prostorov – eno društvo jih je tožilo, kar je ljudi razdvojilo. Prednost pa je, da v tem vaškem okolju cerkev ljudem veliko pomeni, ljudje so župniji naklonjeni, prinašajo dobrote in denar. Drugače pa ljudje med sabo niso povezani in enotni, se veliko tožijo in kregajo. Njihov vpliv na skupnost je velik, čeprav ne na vso.

Neformalna skupina 1: Igrajo nogomet, se družijo in rekreirajo. Vsi so iz skupnosti in vse delajo prostovoljno. Podpira jih cerkev, župnik. Težav nimajo, prostor za nogometno igrišče je od župnije. Nihče jih ne ovira, enkrat na leto priredi jo turnir za vso faro. Vpliv na skupnost ni velik, vendar je dogodek za ljudi pomemben. Menijo, da je veliko ljudi v skupnosti osamljenih, predvsem starejših. Osamljeni so tudi otroci, katerih starši so zelo zaposleni.

Neformalna skupina 2: Skupina deluje pri župniji za pomoč ljudem. Družijo se enakomisleči. Sestajajo se enkrat na mesec, govorijo o potrebah ljudi, kako jih zadovoljevati in kako zbirati denar. Prirejajo dobrodelno tombolo, miklavževanje, družabno srečanje za bolne in ostarele ter dejavnosti za mlade in otroke. Prizadevajo si pomagati starejšim in bolnim, čeprav ti njihovo pomoč pogosto odklanjajo, ljudje jim ne zaupajo, jih ne »pustijo k sebi«. Pri delu jih podpira cerkev, ki jih spodbuja, da delajo dobro. Srečanja spremlja še duhovna misel, ki jih spodbuja pri delu. Po eni strani jih prebivalci skupnosti sprejemajo, po drugi pa kritizirajo, vendar predvsem tisti, ki nič ne prispevajo, le kritizirajo. Potrebni bi bilo še več možnosti za vse generacije, na primer, kulturno društvo, prostor za druženje mladih, gojenje raznih konjičkov, da bi mladi manj podlegali drogam in kriminalu. To bi ljudi združilo, pozabili bi na osebne stiske. Na skupnost imajo velik vpliv, ljudi povezujejo med sabo. Osamljeni so predvsem starejši ljudje in bolni, ki živijo pri sorodnikih, ki zanje nimajo veliko časa. Osamljeni so tudi otroci, katerih starši so zaposleni in se jim ne posvečajo dovolj.

KOZARJE

Je strnjeno novejše naselje individualnih hiš, med katerimi je najti tudi starejše kmetije. Nekateri ga označujejo za spalno naselje, kjer ljudje niso razvili močnejših medsebojnih vezi. Delujejo športno društvo, lovsko društvo, ZPM, imajo vrtec, knjižnico, gasilski dom, pisarno za predstavnika MOL in košarkarsko igrišče. Zelo veliko je obrtnikov, velikih in malih podjetij. V naselju ni osrednjega prostora, ljudje se ne zbirajo, družijo se le po lokalih in gostilnah. Najti je eno oglasno desko, drugače se obveščajo ustno. Z denacionalizacijo so izgubili prostore za dejavnosti. Od takrat je naselje dokaj nedejavno. Krajanje izražajo potrebo po mestnem avtobusu, ker središče mesta ni dostopno, in po trgovini, ki je v skupnosti ni. Dogodki so izleti upokojencev, letno srečanje starejših in bolnih, ki ga organizira RK, in gasilska veselica. Socialnih programov ni, razen paketov RK in letovanja otrok iz socialno ogroženih družin. Med generacijami ni povezav, več programov je za starejše, kakor pa za mlade. Nekaj je sosedske pomoči, največ pa je samopomoči v družinah, ki živijo skupaj. Radi bi več stikov s CSD, ki ga v skupnosti ni. V preteklosti je bilo nekaj samomorov.

Predstavniki MOL: Njegova funkcija je zadovoljevanje potreb skupnosti – predvsem socialnih in komunalnih. Večji težavi sta, da ni avtobusa in trgovine. V posameznih hišah živi več generacij, ki so močno povezane – mlajši sami poskrbijo za starejše in bolne. Ljudje se drže bolj zase, ni potreb po večjem združevanju, vendar si ljudje pomagajo med sabo. Socialno ogroženi so najemniki stanovanj iz republik bivše Jugoslavije. Izguba dvorane, kjer sta delovala pevski zbor in lutkarska skupina, je bila boleča. Zdaj ni nikogar, ki bi skupnost na novo zagnal. Zaradi oddaljenosti bi potrebovali svoj zdravstveni dom, pošto in banko.

Gasilsko društvo: Poleg zagotavljanja požarne varnosti opravljajo še humanitarno delo, prirejajo družabne dogodke, šport in ples. Vsi so krajanje in prosto-

voljci. Pri večjih prireditvah pomaga širša skupnost. Denar dobijo iz mestne zveze in iz prostovoljnih prispevkov. Večjih težav ni, čeprav jim nekateri posamezniki nasprotujejo, nekateri pa bi se radi okoristili z ugodnostmi, ki jih ima društvo. Prednost je v tem, da se mladi radi vključujejo v društvo, ki jih podpira pri njihovih željah in projektih. Večina ljudi je podpirna. Ocenjujejo, da je skupnost slabo povezana, ljudje se držijo zase. Društvo to presega in ljudi združuje.

Društvo upokoencev: Organizirajo izlete, občni zbor in obiske starejših na domu za novo leto. Vsi so krajan in prostovoljci, financirajo se iz članarine. Večjih težav ni, jim pa nekateri »mečejo polena pod noge« ali pa si jih kdo samo »sposodi«. Prednost njihovega delovanja je večanje dejavnosti starejših, da dobijo spet energijo za življenje. Na skupnost vplivajo tako, da ljudi aktivirajo, še najbolj z izleti. Menijo, da skupnost ni povezana in da so starejši osamljeni. Težko je obiskovati ljudi na domu, ker njihovi svojci ne vidijo radi, da kdo redno prihaja v njihov dom.

Neformalna skupina: Skupina mladih se enkrat na teden srečuje pred gasilskim domom. Družijo se, igrajo košarko, pomagajo si reševati probleme. Pri srečevanju jih podpirajo gasilci, ki jim zagotovijo prostor ali pa opremo – za taborjenje. Oni pa gasilcem prodajajo koledarje ali jim pomagajo pri prireditvah. Težav nimajo, nihče jih ne ovira. Nekateri mislijo, da so »drogeraši«, barabe, vendar pa tako meni le manjšina. Ljudje se premalo zanimajo, kaj počno v skupnosti. Potrebovali bi lasten prostor za srečevanje – prej so ga imeli, potem pa so vanj namestili klub za fitness. Na skupnost sami nimajo vpliva, bi pa potrebovali mestni avtobus. Zdaj ga niti do osnovne šole ni – zato hodijo peš ali se vozijo s kolesi.

ŠMARTNO

Je strnjena skupnost, sestavljajo jo večinoma individualne hiše in redke kmetije. V njej je novejše naselje vrstnih hiš z novimi naseljenci. Imajo gasilski dom, cerkev in župnijo, ZPM, nogometno društvo. V skupnosti so trgovina, gostilne, mali obrtniki in podjetja. Osrednji prostor je cerkev, kjer je tudi oglasna deska. Drugače so razna obvestila pripeta na drevesa in drogove. Je »pusta« skupnost, kjer mladi nimajo prostora. Glavni dogodki so cerkveni prazniki, gasilska veselica, občni zbori društev, nogometne tekme. Socialnih programov ni, aktivna je le ZPM, včasih gasilci. Društvo upokoencev je prenehalo delati. Mladi so aktivni pri gasilcih in nogometu. Med generacijami ni povezav. Solidarnost in samopomoč nista razviti, vendar si sosedje vseeno pomagajo med sabo, večina pomoči pa se odvija v družinah. Revščine je več med priseljenci iz bivših jugoslovanskih republik, drugi ljudje so razmeroma dobro preskrbljeni. Skupnost bi morala imeti pločnik, mestni avtobus, družabni prostor in projekte, ki bi ljudi zblížali. Javnih služb ni. Samomora že pet let ni bilo.

Predstavniki MOL: Pooblastila se nanašajo na urejanje komunale. Po njegovem mnenju so ljudje v skupnosti premožni ali pa so v stiski po svoji krivdi, največ zaradi alkohola ali brezposelnosti. »Prišleki« imajo probleme s stanovanji. Za starejše ali invalide poskrbijo družine. Skupnih dejavnosti v skupnosti ni, večina je zavzeta z delom na vrtovih ali kmetiji. Razvoj se je ustavil, ljudje nimajo več nobenega vpliva na občino in na urejanje zadev v skupnosti. Pogrešajo predvsem avtobus in pravno pisarno.

Gasilsko društvo: Razen zagotavljanja požarne varnosti delajo tudi z mladimi in prirejajo veselice. Več kot polovica članov je mladih, vsi so iz skupnosti in so

prostovoljci. Financirajo se iz občinske zveze, večino dobijo s članarino in prispevki, pa tudi z izkupičkom prirediteljev. Težave v skupnosti nimajo. Občina jim je skušala vzeti gasilski dom, vendar so si ga vaščani priborili nazaj. So edini, ki skrbijo za povezanost skupnosti, vaščani se srečujejo na prireditvah. Skupnost združuje je tudi pomoč sočloveku v stiski, ki jo izvajajo. Menijo, da imajo velik vpliv na skupnost, ki je zato tudi bolj povezana.

Nogometni klub: Imajo vse sekcije razen članske. Vključeni so krajani, vsi so prostovoljci. Nekaj denarja dobijo od občine, večino pa s članarino in sponzorji. Pomaga jim ZPM. Težava je le v tem, da med nogometnimi tekmami ljudje parkirajo na bližnjih travnikih, ki so v zasebni lasti, vendar se sami z lastniki zemlje strinjajo in jih razumejo. Prednost je, da je v klub vključenih veliko mladih. Imajo vpliv na skupnost in sicer promovirajo kraj s športnimi uspehi. Drugače pa so ljudje bolj zase, ni kulturnih dejavnosti, tudi avtobusne povezave z mestom ni.

Neformalna skupina: Cerkveni pevski zbor se srečuje pogosto, imajo 18 pevcev. Pojejo po cerkvah. Težava je, da jih je premalo, drugih problemov nimajo. Pomembno jim je predvsem druženje. Vpliva na skupnost nimajo, jih pa ljudje radi poslušajo. Menijo, da so se osamili predvsem tisti, ki imajo več denarja; nočejo imeti veliko opravkov z drugimi ljudmi.

LIPOGLAV

Skupnost sestavlja šest hribovskih vasi in naselje vikendov. Ena od vasi je revnejša. Imajo cerkev, osnovno šolo, gasilski dom, turistično društvo, društvo upokojencev, društvo mladih in društvo podeželja. V skupnosti je še pisarna predstavnika MOL. Nekaj je gostiln, trgovina, ni pa podjetij ali obrti. Osrednja prostora sta gasilski dom in cerkev. Javnih obvestil ni, ljudje se obveščajo ustno. Skupnost ni povezana, vasi so vsaka zase, imajo zelo slabe avtobusne povezave med sabo in z mestom. Osrednji dogodki so gasilska veselica, razstava domačih izdelkov, občasna predavanja, tekme, poroke in izleti upokojencev. Socialne programe izvaja večinoma društvo upokojencev. Med generacijami ni povezav, za vse je tudi enako število dejavnosti. Solidarnost se kaže predvsem v družinah in sosedskih odnosih. Večina ljudi hodi v službo v mesto, zato jih v skupnosti ni. Samoorganizirajo se samo po potrebi. Želijo si svojo lastno četrtno skupnost, ki bi jih bolj aktivirala, želijo si več druženja in sproščenosti. Osamljeni so predvsem priseljenci iz bivših jugoslovanskih republik. Javne službe v skupnosti ne delujejo. Samomor se je zadnjič zgodil leta 2000.

Predstavniki MOL: Pravi, da na skupnost ne more več vplivati, skrbi le še za informacije in komunalno. Uradne ure ima enkrat ali dvakrat na teden. Meni, da so ljudje bolj povezani po posameznih vaseh, med vasmi pa so povezave slabše. Ljudje hodijo v službo v mesto, popoldne pa kmetujejo. Skupaj živi več generacij. Skupnost postaja turistično zanimiva za kolesarje in izletnike. Osamljeni so predvsem priseljenci iz republik bivše Jugoslavije, vikendarji pa se bolj vključujejo, čeprav tudi ne preveč. Javnih služb v skupnosti ni – ni povezav s CSD ali zdravstvom.

Gasilsko društvo: Zagotavljajo požarno varnost in organizirajo družabne prireditve. Vključuje se veliko ljudi, ki se pri njih lahko izkažejo, v vsakdanjem življenju pa so bolj neuspešni. Vsi so krajani in prostovoljci. Denar dobijo iz občinske zveze, od prostovoljnih prispevkov in sponzorjev. Težav v skupnosti nimajo, prednost pa je, da se ljudje med sabo poznajo in jim zaupajo. Gasilci posojajo prostor vsem društvom in to brezplačno. S svojo dejavnostjo edini povezujejo vse zaselke.

Društvo podeželja: Skrbijo za druženje in prepoznavnost kraja, prirejajo razstavo. Vsi v društvu so krajani in prostovoljci. Denar za delo dobijo iz mestnega programa za celostni razvoj podeželja in s prodajo izdelkov na prireditvah. Težave so imeli v začetku, ko so nekateri nasprotovali njihovi ustanovitvi, zdaj pa so jih že sprejeli. Vnesli so »svež veter« v skupnost, začenjajo nove tradicije (razstava). Menijo, da se njihov vpliv na skupnost še ne pozna in da so bili včasih ljudje veliko bolj povezani.

Društvo upokoencev: Prirejajo izlete, druženje, imajo socialno komisijo, obdarujejo starejše za novo leto, imajo predavanja. Vsi so krajani in prostovoljci. Financirajo se s članarino, nekaj dobijo od občinske zveze. So že doživeli manjša podtikanja od posameznikov, vendar nič resnega. V skupnosti je veliko starejših, zato je velik interes za njihovo dejavnost. Ljudje jih hvalijo, čutijo se potrebne. Člani so tudi priseljenci – vikendarji. Društvo je edina vez med stari in novimi vaščani. Menijo, da ljudje na splošno niso več tako povezani med seboj kot prej.

Društvo mladih: Hodijo na izlete, ukvarjajo pa se z ureditvijo igrišča in svojih prostorov. Vsi so iz skupnosti. Poskušali so navezati stik s starejšimi, vendar se ni obneslo. Denar dobijo od prijave programov na MOL in s članarino. Težav nimajo, imeli so le en spor, ki pa so ga uspešno zgladili. Prednost je v tem, da so mladi povezani, se družijo in postanejo dejavni, bolje odpravljajo konflikte. Vpliva na skupnost nimajo, pomagajo pa pri akcijah.

POGOVORI S POSAMEZNIKI

Nekaj odgovorov iz strukturiranega vprašalnika ni primernih za analizo⁹. To so predvsem odgovori na vprašanja, ki vključujejo telefon, ker nekaj skupnosti nima telefonskega omrežja. Vprašanja o članstvu v društvih so bila smiselna le tam, kjer so društva delovala, zato smo vprašanje iz obdelave izpustili. V mnogih skupnostih zadnja tri leta ni bilo nobenih skupnostnih akcij, zato je podatek neprimerljiv. Prav tako je večina ljudi trdila, da pobirajo smeti za drugimi, razen v vaseh, ki so turistično neprivačne in na cesti ni smeti. Veliko vprašanih je upokojenih, zato je vprašanje o pomoči sodelavkam/cem neprimerljivo. Podobno je z vprašanjem o nakupovanju v skupnosti, saj več skupnosti nima niti lastne trgovine in je treba nakupovanje najpomembnejših osnovnih živil posebej organizirati. Izpustili smo torej vprašanja številka 1, 3, 4, 5, 7, 12, 15, 21, 22 in 23. Opravljenih je bilo 41 intervjujev.

⁹ Ves vprašalnik je objavljen v prilogi (5. točka, »Pogovor s posameznikom«, str. 90-91). Številka pred vprašanjem ustreza številkam v vseh treh poznejših tabelah.

SREČO DRAGOŠ IN VESNA LESKOŠEK

TABELA 3. ODGOVORI POSAMEZNIKOV PO VRSTI SKUPNOSTI (v %).

Vpr.	Mestne			Primestne			Obrobne		
	da	ne	ne vem	da	ne	ne vem	da	ne	ne vem
2	38	62		67	33		44	56	
6	38	62		33	67		56	44	
8	62	38		50	50		50	50	
9	90,2	0,8		90,2	0,8		44	44	2
10	92		8	75	17	8	75	19	6
11	54	46		34	50	16	31	56	13
13	54	46		83	17		74	13	13
14	46	46	8	67	33		44	50	6
16	46	46	8	92		8	88		12
17	62	38		84	8	8	82	6	12
18	100			100			81	13	6
19	69	23	8	75	17	8	75	19	6
20	54	46		42	50	8	56	44	
24	62	38		33	67		38	62	
25	30	62	8	8	58	34	50	32	18
26	77	15	8	41	25	34	75	17	8
27	62	22	16	84	8	8	66	17	17

PRILOGE

TABELA 4. VSI ODGOVORI POSAMEZNIKOV SKUPAJ (V %).

Vpr.	da	ne	ne vem
2	49	51	
6	39	61	
8	54	46	
9	73	20	7
10	80	13	7
11	39	51	10
13	71	24	5
14	51	44	5
16	76	14	10
17	76	17	7
18	92	5	3
19	73	20	7
20	51	46	3
24	44	56	
25	31	49	20
26	65	19	16
27	70	16	14

TABELA 5. ODGOVORI PO POLOŽAJIH, KI JIH LJUDJE V SKUPNOSTI ZASEDAJO.

Vpr.	Prostovoljka/ec			Neguje bolnega			Ima konflikte		
	da	ne	ne vem	da	ne	ne vem	da	ne	ne vem
2	7	1		3	5		1	7	
6	5	3			8		3	5	
8	7	1		6	2		5	3	
9	7	1		7	1		6	1	1
10	5	1	2	7	1		6	1	1
11	4	4		2	5	1	3	3	2
13	6	2		6	2	4	3	1	
14	5	2	1	5	3	3	5		
16	6	1	1	6	1	1	6	1	1
17	5	2	1	5	1	2	5	3	
18	8			8			6	1	1
19	8			7	1		3	3	2
20	6	2		4	4		4	4	
24	5	3		4	4		1	7	
25	4	4		3	3	2	1	4	3
26	5	3		5	3		3	3	2
27	8			6	1	1	4	2	2

* Iz vsake skupine je vključenih po osem intervjuvancev, ki so primerljivi zaradi enakega družbenega položaja. Preostalih 17 vprašanih zaseda zelo različne položaje, ki jih ne moremo razvrstiti v enotne kategorije.

NAVODILA ŠTUDENTKAM/OM ZA DELO V SKUPNOSTI

1. ZAPIS O OPAZOVANJU

- Kakšna je skupnost – redko pozidana ali strnjena, revna, pretežno blokovska ali z individualnimi gradnjami, velikimi prenovljenimi posestvi?
- Katere institucije ali organizacije imajo prostore v skupnosti (gasilski, kulturni dom, šola KS, dom za starejše itd.)?
- Ali so v skupnosti kakšna podjetja?
- Kje se vaščani in/ali vaščanke zbirajo – redno ali občasno za kakšne posebne dogodke (gostilna, župnišče, kakšna druga hiša ali mesto)?
- Kako so ljudje obveščeni o svojih pravicah, kdo jih obvešča, ali so kje kakšne oglasne deske oziroma drugi načini obveščanja v skupnosti?
- Kaj je osrednji prostor v skupnosti (gostilna, cerkev, kulturni dom ...)?

2. POGOVOR S KONTAKTNO OSEBO

- Kolikšna je vloga krajevne skupnosti, čemu namenja največ pozornosti?
- Kaj so socialne značilnosti skupnosti (ali je skupnost materialno dobro preskrbljena, je bolj revna, kaj je s starimi, kaj z mladimi, koliko je zaposlenih, kako se preživljajo)?
- Ali je veliko primerov, ko v gospodinjstvu negujejo starejše ali invalidne osebe ali pa živijo starejši sami brez posebne pomoči?
- Ali se v skupnosti dogajajo kašni posebni dogodki, ki ljudi povezujejo med sabo?
- Ali se ljudje vključujejo v različne dejavnosti, ki se odvijajo redno (pevski zbor, domače rokodelstvo)?
- Si ljudje nasplošno pomagajo med sabo ali živijo predvsem sami zase?
- Ali delujejo v skupnosti kakšne organizacije in kaj imajo ljudje od njih (naslovi in urniki delovanja ter osebni stik z njimi)?
- Ali kdo v skupnosti posebej izstopa po svojem pozitivnem delovanju za skupnost?
- Ali je kdo, ki ga je skupnost izločila, ki ni povezan z ostalimi?
- Ali center za socialno delo opravlja kakšne posebne dejavnosti v njihovi skupnosti, v njej redno deluje?
- Kakšne so potrebe v skupnosti, kakšne servise bi ljudje potrebovali oz. kakšni programi bi se morali v skupnosti odvijati, da bi imeli ljudje od njih korist?
- Kakšne so perspektive skupnosti?
- Ali je v skupnosti kaj samomorov?
- V kolikšni meri vpliva na razvoj skupnosti?

3. POGOVORI S PREDSTAVNIKI ORGANIZACIJ

- Kdo je dal pobudo za njihovo delovanje v skupnosti?
- Katere programe izvajajo?
- Zakaj so jih začeli izvajati?
- Ali delujejo le v tej skupnosti ali še kje drugje?
- Koliko ljudi iz skupnosti je vključenih v program?
- Koliko jih je vključenih v načrtovanje in izvajanje?
- Komu so programi namenjeni?
- Ali imajo za izvajanje programa tudi denar?

- Kako so ga pridobili in od koga?
 - Na katere težave so naleteli v skupnosti?
 - Ali so v skupnosti naleteli na kakšne negativne izkušnje?
 - Kakšne so prednosti delovanja v tej skupnosti?
 - Kakšne pozitivne izkušnje imajo?
 - Ali njihovo delovanje prispeva k razvoju skupnosti in kako?
 - Ali se jim zdi skupnost povezana, ali so v njej kakšni ljudje izolirani in zakaj?
 - Kaj po njihovem potrebujejo v skupnosti?
4. POGOVOR Z NEFORMALNO SKUPINO (SAMOPOMOČNA SKUPINA ALI PA SKUPINA MLADIH, STARIH, ŽENSK, KI SE DOBIVAJO BOLJ ALI MANJ REDNO ZARADI NEKE SKUPNE DEJAVNOSTI)
- S kakšnim namenom se skupina sestaja?
 - Kako pogosto se sestajajo?
 - Imajo kakšno posebno dejavnost, ki jih druži?
 - Ali ima skupina podporo za sestajanje?
 - Kdo jih podpira?
 - Ali imajo težave pri sestajanju?
 - Kdo jih ovira?
 - Kako ocenjujejo skupnost, ali se jim zdi, da jih podpira, ali je veliko zavisti in oviranja?
 - Kaj bi se moralo spremeniti, da bi bilo bolje?
 - Ali se jim zdi, da so organizacije, ki delujejo v skupnosti, potrebne, da delajo smiselne programe?
 - Kako sami vplivajo na življenje skupnosti, ali imajo pri tem pomembno vlogo?
 - Ali so odprta skupina in se jim vsakdo lahko pridruži?
 - Kaj bi potrebovali za boljše delovanje?
 - Ali jim druženje veliko pomeni, jim pomaga pri lajšanju osebnih stisk, jim zmanjšuje osamljenost?
 - Ali menijo, da so ljudje v njihovi skupnosti osamljeni?
5. POGOVOR S POSAMEZNIKOM (Z NEKOM, KI JE POMEMBNA OSEBA V SKUPNOSTI; KI PREJEMA POMOČ JAVNE SLUŽBE – DENAR ALI POMOČ NA DOMU ALI PA JE UPOKOJENA ZARADI INVALIDNOSTI ALI DUŠEVNIH TEŽAV; KI NEGUJE INVALIDNO ALI STAREJŠO OSEBO; KI AKTIVNO DELA PROSTOVOLJNO V SKUPNOSTI IN V NJEJ TUDI ŽIVI; KI IMA POGOSTE KONFLIKTE V SKUPNOSTI ALI JE NA KAKRŠENKOLI NAČIN IZOLIRANA – PRI TEM NAJ POMAGA KONTAKTNA OSEBA).
- (1.) Ali pomagata kakšni lokalni skupini kot prostovoljec/ka?
 - (2.) Ali ste se v preteklih šestih mesecih udeležili kakšnega dogodka v lokalni skupnosti (npr. cerkvenega obreda, šolskega koncerta, rokodelske razstave)?
 - (3.) Ste aktivni član/ica kakšne lokalne organizacije ali kluba (npr. športnega, rokodelskega, družabnega)?
 - (4.) Ste član/ica upravnega odbora ali organizacijskega odbora kakšne lokalne skupine ali organizacije?
 - (5.) Ali ste v preteklih treh letih kdaj sodelovali v akciji lokalne skupnosti za reševanje kakšnega nujnega primera?
 - (6.) Ali ste kdaj sodelovali v projektu za organizacijo nove dejavnosti v vaši soseski (npr. mladinskega kluba, tabornikov, otroškega varstva, rekreacije za invalide)?

- (7.) Ste kdaj pobrali smeti za drugimi na javnem prostoru?
- (8.) Ali greste na obisk k svoji družini iz lokalne skupnosti?
- (9.) Če potrebujete informacije za življenjsko odločitev, ali veste, kje jih boste našli?
- (10.) Ali si upate glasno izraziti svoje mnenje, če se ne strinjate s tistim, s čimer se strinjajo drugi?
- (11.) Ali ste se pripravljani pogajati po posredniku, če se sprete s sosedi (npr. glede ograje ali psa)?
- (12.) Ali ste prejšnji teden v službi pomagali sodelavcu/ki, čeprav tega ni v opisu del in nalog za vaše delovno mesto? (Vprašanje se postavi samo tistim s plačano zaposlitvijo.)
- (13.) Se počutite varne, ko ponoči hodite po ulici?
- (14.) Se strinjate, da lahko večini ljudi zaupate?
- (15.) Če se neznani osebi pokvari avto pred vašo hišo, ali ji ponudite svoj telefon?
- (16.) Ali je soseska, kjer stanujete, znana po tem, da je varna?
- (17.) Ali se v svoji lokalni skupnosti počutite doma?
- (18.) Ali lahko dobite pomoč od prijateljev/ic, kadar jo potrebujete?
- (19.) Če bi skrbeli za otroka in bi morali za trenutek skočiti ven, ali bi prosili soseda ali sosedo za pomoč?
- (20.) Ste prejšnji teden obiskali kakšnega soseda ali sosedo?
- (21.) Ali velikokrat srečate prijatelje/ice in znanke/ke, ko greste po nakupih v lokalni soseski?
- (22.) Ali ste v preteklih šestih mesecih naredili uslugo bolnemu sosеду ali bolni sosedi?
- (23.) Kolikokrat ste se v preteklem tednu po telefonu pogovarjali s prijatelji/cami?
- (24.) Ali imate med vikendi kosilo/večerjo z drugimi zunaj vašega gospodinjstva?
- (25.) Ali menite, da multikulturalnost izboljšuje življenje v vaši soseski?
- (26.) Ali radi živite med ljudmi z različnimi življenjskimi slogi?
- (27.) Se vam zdi, da vas družba ceni?

6. ZNAČILNOSTI SKUPNOSTI (OCENA)

- Kje se vaščani in/ali vaščanke zbirajo - redno ali občasno za kakšne posebne dogodke (gostilna, župnišče, kakšna druga hiša)?
- Kateri so pomembni dogodki v skupnosti in kdo jih organizira?
- Kateri so pomembni ljudje v skupnosti, zakaj so pomembni in kaj skupnosti prinašajo?
- Katere so organizacije, skupine ali institucije, ki v skupnosti delujejo?
- Katere socialne programe ali projekte v skupnosti izvajajo?
- Kako se v skupnosti počutijo različne generacije - ali dobijo kaj zase, je mladim dolgčas ali pa stari ostajajo le doma?
- Kako je s solidarnostjo in samopomočjo, ali skupnost skrbi za hendikepirane, prizadete in stare oziroma ali je to prepuščeno popolnoma posameznim družinam?
- Koliko je v skupnosti revnih in kako živijo, ali zanje skupnost kaj naredi?
- Kakšne programe bi v skupnosti potrebovali, kam naj bi bilo usmerjeno posredovanje, da bi ljudje lažje živeli, kakšne naj bi bile potrebe ljudi v skupnosti?